

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Godos Sukackaitės
V kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Teisių į intelektinę nuosavybę gynimas ir žmogaus teisių apsauga:
balanso paieška**

Vadovas: prof. dr. (HP) Vytautas Mizaras
Recenzentas: lekt. dr. Mantas Rimkevičius

Vilnius 2016

Turinys

IŽANGA	4
1. Intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių santykis	7
1.1. Intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsauga: filosofinis pagrindimas ir atspindžiai pozityviojoje teisėje	7
1.1.1. Intelektinės nuosavybės apsaugos pagrindimas: santykis su žmogaus teisėmis	7
1.1.2. Žmogaus teisių apsauga: filosofinis pagrindimas	13
1.2. Teisės į intelektinę nuosavybę padėtis žmogaus teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose: probleminiai aspektai	17
1.2.1. Tarptautinės žmogaus teisių sutartys	17
1.2.2. Regioninis lygmuo: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija	22
1.2.3. Nacionalinis lygmuo: konstitucinės garantijos	26
1.3. Žmogaus teisės intelektinės nuosavybės instituto kontekste	29
2. Interesų balanso paieška	32
2.1. Teisė į saviraiškos laisvę ir teisė į informaciją	32
2.1.1. Santykis su autorių teisėmis ir gretutinėmis teisėmis	33
2.1.1.1. Interesų derinimo perspektyva	33
2.1.1.2. Teisė į autorių teisių ir gretutinių teisių objektą kaip žmogaus teisė ir teisės į saviraiškos laisvę apsauga EŽTK ir ESTT sprendimų kontekste	36
2.1.1.3. „Vidinis“ interesų derinimas autorių ir gretutinių teisių kontekste	44
2.1.2. Pramoninė nuosavybė: patentai, prekių ženklai, dizainas	52
2.1.2.1. Patentai	52
2.1.2.2. Prekių ženklai	54
2.1.2.3. Dizainas	60
2.2. Teisė į privatų gyvenimą, teisė į duomenų apsaugą ir laivė užsiimti verslu	62
2.2.1. Santykis su autorių teisėmis ir gretutinėmis teisėmis	63
2.2.2. Santykis su pramoninės intelektinės nuosavybės objektais: patentai, prekės ženklai, dizainas	67

3. Teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių derinimo perspektyvos ateityje ..	70
IŠVADOS	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS	74
SANTRAUKA.....	83
SUMMARY	84

IŽANGA

Temos aktualumas. Intelektinės nuosavybės teisių pakylėjimas nacionaliniu lygiu į konstitucinį lygmenį, tarptautiniu lygiu į žmogaus teisėms apsaugoti skirtas tarptautines sutartis, šių teisių gynimas žmogaus teisių apsaugos standartais, gausėjanti Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika, kurioje sprendžiami konkuruojantys intelektinės nuosavybės teisių turėtojų ir prigimtinėmis žmogaus teisėmis grindžiamų interesų derinimo klausimai, kelia būtinumą ne tik peržiūrėti konceptualius intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsaugos pagrindus, bet kartu išanalizuoti šių teisių tarpusavio santykį ir pobūdį. Teisių tarpusavio santykio atskleidimas svarbus, kadangi Europos regioniniai, o ir Lietuvos nacionaliniai teismai, spręsdami ginčus, susijusius su teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių įgyvendinimu, kiekvienu atveju ieško balanso tarp konkuruojančių lygių teisių. Keltinas klausimas, ką bendro su žmogaus teisėmis turi prekių ženklai ir teisių į juos įgyvendinimas, ar egzistuoja konceptualios sąsajos tarp žmogaus teisių bei patentų ir teisių į juos, kaip sąveikauja autorių teisė ir teisė į saviraiškos laisvę ar teisė į privatų gyvenimą, kaip ir koku būdu yra derinami žmogaus teisėmis grindžiami interesai ir intelektinės nuosavybės suteikiamos teisės. Šie ir kiti klausimai nagrinėjami darbe yra aktualūs ir Lietuvos teisės teorijai, kadangi teisminėje praktikoje atsiranda ginčų, susijusių su teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių įgyvendinimu bendrojoje žmogaus teisių sistemoje, tuo tarpu tokio pobūdžio teisių santykis nėra plačiau analizuotas Lietuvoje.

Darbo tikslas. Atskleisti intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių tarpusavio santykį bei egzistuojantį šių teisių derinimą bendrojoje žmogaus teisių sistemoje ir intelektinės nuosavybės teisės instituto sistemoje.

Darbo uždaviniai. (1) Išanalizuoti ir įvertinti konceptualius intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsaugos pagrindus; (2) Išanalizuoti ir įvertinti skirtingų žmogaus teisių ir skirtingų intelektinės nuosavybės objektų tarpusavio santykį ir jo pobūdį; (3) Išanalizuoti ir įvertinti bendrojoje žmogaus teisių sistemoje egzistuojančius ginčus tarp intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių įgyvendinimo, jų apsaugos bei šių skirtingų teisių derinimą. (4) Išanalizuoti ir įvertinti intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių pasireiškimą bei derinimą intelektinės nuosavybės instituto viduje.

Darbo objektas. Siekiant išryškinti intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių skirtumus ir panašumus, darbe analizuojami teoriniai-filosofiniai intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsaugos pagrindai. Analizuojamos pagrindinių tarptautinių žmogaus teisių sutarčių aktualios nuostatos, siekiant atskleisti egzistuojantį skirtingą vertinimą dėl teisių į intelektinę nuosavybę statuso žmogaus teisių sistemoje. Iš žmogaus teisių apsaugos

perspektyvos darbe analizuojami autorių teisių, gretutinių teisių bei pramoninės intelektinės nuosavybės teisių (prekių ženklų, patentų, pramoninio dizaino) ir skirtingų žmogaus teisių ir laisvių (teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informaciją, teisės į privatų gyvenimą, teisės į duomenų apsaugą, laisvės užsiimti verslu) tarpusavio santykio klausimai. Šis santykis daugiausia atskleidžiamas per Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamas pozicijas. Darbe didžiausias dėmesys skiriamas autorių teisių ir teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informaciją tarpusavio sąveikai ir teisių derinimo analizei bendrojoje žmogaus teisių apsaugos sistemoje ir vidiniame autorių teisių institute. Didžiausias dėmesys šioms teisėms skiriamas dėl šių teisių svarbos tiek autoriams, tiek ir visuomenei, taip pat dėl teismuose gausėjančios problematikos įgyvendinant ir derinant šias teises. Darbe analizuojami tik jau paminėti „tradiciniai“ intelektinės nuosavybės veiklos rezultatai, todėl darbe nėra paliesti klausimai, susiję su *sui generis* duomenų bazių gamintojų teisėmis, komercinėmis paslaptimis, teisėmis į augalų veisles ir kitais nepaminėtais intelektinės veiklos rezultatais.

Tyrimo metodai. Darbe naudojamas *sisteminės analizės metodas* – šis metodas pasireiškia visose šio darbo dalyse sistemiškai analizuojant intelektinės nuosavybės statusą tarptautiniuose žmogaus teisių apsaugos šaltiniuose, aktualių šiam darbui teisės šaltinių teisės normų turinį ir sisteminius teisės normų ryšius; analizuojant skirtingų žmogaus teisių ir skirtingų intelektinės nuosavybės objektų sąsajas ir tarpusavio teisių derinimą. Šis metodas padeda iškelti ir atskleisti egzistuojančius probleminius klausimus. Naudojamas *istorinis metodas* – šis metodas pasireiškia pirmoje šio darbo dalyje, atskleidžiant žmogaus teisių apsaugos formavimosi genezę bei intelektinės nuosavybės apsaugos pagrindus. Pastarasis metodas padeda suprasti dabartinę žmogaus teisių apsaugos filosofiją ir pagrindinius žmogaus teisėms būdingus principus, atskleidžia, kaip ir kuo yra grindžiama intelektinės nuosavybės apsaugos samprata. *Teleologinis metodas* – šis metodas pasireiškia pirmoje šio darbo dalyje ir yra naudojamas, siekiant išsiaiškinti aktualių tarptautiniuose žmogaus teisių šaltiniuose įtvirtintų nuostatų kūrėjų tikslus. *Lyginamasis metodas* – šis metodas ne vienoda apimtimi pasireiškia visose šio darbo dalyse. Metodas naudojamas lyginant JAV, Vokietijos, Prancūzijos ir Lietuvos aktualias šiam darbui teisės normas, teisminę praktiką bei valstybėse egzistuojančius būdus, derinant ir ieškant balanso tarp intelektinės nuosavybės teisių ir žmogaus teisių.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės doktrinoje nėra analizuotas intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsaugos tarpusavio santykis, pasireiškiantis bendrojoje žmogaus teisių apsaugos sistemoje. Taip pat nėra koncepciškai vertinti visi nurodyti intelektinės nuosavybės objektai ir jų galimos sąsajos su žmogaus teisėmis, tačiau Lietuvoje yra plačiai

nagrinėtas „vidinis“ autorių teisių ir visuomenės interesų derinimo klausimas autorių teisių instituto kontekste¹.

Svarbiausi šaltiniai. Didžiausią įtaką pozicijos susiformavimui turėjo Vytauto Mizaro monografija „*Autorių teisė. I tomas*“, kurioje išsamiai analizuojamas autorių turtinių teisių apribojimo institutas ir šio instituto paskirtis, bei Christopher Geiger redaguotas mokslinis veikalas „*Research handbook on human rights and intellectual property*“, kuriame yra pateiktos įvairių mokslininkų pozicijos, susijusios su intelektinės nuosavybės gynimu ir žmogaus teisių apsaugos derinimu. Taip pat darbe remiamasi įvairiais teisės mokslininkų straipsniais, Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo priimtais sprendimais, oficialiu Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto išaiškinimu – visi minimi šaltiniai turėjo įtakos mokslinio darbo vizijos išpildymui.

¹ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė. I tomas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 493-643.

1. Intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių santykis

Siekiant atskleisti intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių tarpusavio sąveikas ir jų santykių pobūdį, šis klausimas analizuotinas keliais aspektais. Pirmiausia, būtina išsiaiškinti, kokiomis teorinėmis prielaidomis yra grindžiamas šių sistemų apsaugos poreikis, tai yra retrospektyviai atsigręžti atgal į istoriją – į konceptualių teorinių ir filosofinių pagrindų susiformavimą, lėmusį tiek intelektinės nuosavybės instituto reglamentavimą ir gynimą, tiek individo teisių apsaugos mechanizmo užtikrinimą žmogaus teisių sistemos kontekste.

Pasirinktas atskaitos taškas iš esmės yra svarbus dėl kelių priežasčių: pirma, leidžia išsiaiškinti teisinės apsaugos prigimtį ir tikslą; antra, teisinės apsaugos tikslas padeda identifikuoti teisinės apsaugos apimtį ar ribas; trečia, atsižvelgiant į prieš tai paminėtas priežastis, suteikia interpretacines galimybes, leidžia palyginti tarpusavyje sąveikaujančius institutus-sistemas, išryškinant jų skirtumus ar (ir) panašumus.

Antra, iš žmogaus teisių perspektyvos analizuotini tarptautiniai, Europos regioniniai bei nacionaliniai žmogaus teisių aktai – pozityviosios teisės šaltiniai, įtvirtinantys nuostatas, susijusias su intelektinės nuosavybės apsauga. Tokių nuostatų įtvirtinimas žmogaus teisių šaltiniuose pirmiausia įrodo, jog intelektinės nuosavybės teisės ir žmogaus teisių institutas neišvengiamai tarpusavyje vienaip ar kitaip koreliuoja ir jau vien tik pozityvios teisės lygiu, ne tik praktiniu pasireiškimu visuomeniniuose santykiuose, turi sąlyčio taškų. Konkrečių nuostatų analizė pasirinkta dar ir dėl to, jog leidžia iškelti probleminius klausimus, susijusius su nevienodai kvalifikuojamu intelektinės nuosavybės statusu žmogaus teisių sistemoje.

Trečia, siekiant parodyti, jog ne tik intelektinė nuosavybė vaidina vaidmenį žmogaus teisių sistemoje, bet ir žmogaus teisės turi atitinkamą vaidmenį intelektinės nuosavybės teisėje, paminimi (o plačiau nagrinėtini antroje šio darbo dalyje) praktiniai, su žmogaus teisėmis susiję, pasireiškimai joje.

1.1. Intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsauga: filosofinis pagrindimas ir atspindžiai pozityviojoje teisėje

1.1.1. Intelektinės nuosavybės apsaugos pagrindimas: santykis su žmogaus teisėmis

Atsižvelgiant į tai, jog, kaip ir kiekvienas teisės institutas, apimantis ir reguliuojantis tik jam būdingus konkrečius teisinius santykius, neatsiranda *ex nihilo*, taip ir intelektinės nuosavybės teisės institutas, priklausomai nuo valstybės istorinių naratyvų, teisės

tradicijos, politinės santvarkos, politinės ir teisinės filosofijos „prigijimo“ konkrečiose šalyse teisiniu reguliavimu ir tikslais gali skirtis ir skiriasi.

Skirtingai nei žmogaus teisių apsauga, kuri yra grindžiama visuotinio ar universalumo principu, intelektinės nuosavybės apsauga iš esmės dėl istorinės šio instituto apsaugos formavimosi genezės, grindžiama teritorialumo² principu. Tai reiškia, jog teisinis intelektinės nuosavybės reguliavimas ir teisinės apsaugos apimtis priklauso nuo atskiros valstybės užimamos „pozicijos“ instituto atžvilgiu, nepaisant jau įgyvendintų siekių tarptautiniu³ ar Europos Sąjungos⁴ lygiu užtikrinti minimalią, o kartu ir harmonizuotą intelektinės nuosavybės teisinę apsaugą.

Pažymėtina, jog šios darbo dalies tikslas nėra pateikti visas intelektinę nuosavybę grindžiančias ir mokslinėje doktrinoje išskiriamas teorijas⁵, atsižvelgus į tai, kad kiekviena iš šių teorijų turi savitą doktrininį trūkumą, galinčių būti atskiru mokslininkų nagrinėjimo objektu. Siekiant aukščiau iškeltų tikslų, apibūdinamos tik reikšmingiausią įtaką intelektinės nuosavybės teisių formavimui turėjusios filosofinės idėjos bei šių idėjų, turint tikslą įrodyti teorijų praktinį pritaikomumą, realizacija pozityviojoje teisėje.

Paprastai mokslininkų⁶ darbuose išskiriamos mažiausiai trys svarbiausios intelektinės nuosavybės teisių teorijos, kurias galima skirstyti į deontologinę ir konsekvencialistinę lygmenį. Į deontologinį pagrindimą pakliūna prigimtinių teisių („darbo teorija“) ir asmeninių teisių teorija, savo ruožtu, konsekvencialistiniui pagrindimui priskiriama utilitarinė intelektinės nuosavybės teorija⁷.

Prigimtinių teisių teorija. Dar kitaip įvardinama kaip „darbo“ teorija, grindžiama idėja, suformuluota anglų filosofo Džono Loko, jog teisė į nuosavybę, šalia kitų fundamentalių žmogaus teisių – į laisvę ir gyvybę - yra natūrali, prigimtinė teisė, įgyta įdedant asmeninių pastangų, darbo ir jėgos į atitinkamą veiklą⁸. Asmuo, įdedamas savo

²PEUKERT, Alexander. *Territoriality and Extraterritoriality in Intellectual Property Law*. Leiden/Boston: Brill Academic Publishing, 2012, p. 1.

³Pavyzdžiui, Žr. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo, Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos.

⁴Turima omenyje Europos Sąjungos sieki, priimant direktyvas ar reglamentus, harmonizuoti valstybių narių teisinę bazę intelektinės nuosavybės srityje.

⁵Pavyzdžiui, mokslinėje doktrinoje galima rasti išskirtas epistemologinę teoriją, socialinio planavimo ir kultūros plėtros teorija ir kt. Žr. ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 23.

⁶Pavyzdžiui, Žr. FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/ffisher/iptheory.html>>.

⁷DERCLAYE, Estelle; TAYLOR, Tim. *Happy IP: replacing the law and economics justification for intellectual property rights with a well-being approach*. *European Intellectual Property Review*, No. 37(4), 2015, p. 198.

⁸FITZGERALD, Brian F. *Theoretical underpinning of intellectual property : "I am a pragmatist but theory is my rhetoric"*. *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 16(2), 2003, p. 2.

darbo jėgų, įgija teisę į savo darbo rezultatus, todėl valstybė turi pareigą gerbti šią prigimtinę teisę ir yra atsakinga už jos užtikrinimą⁹.

Visgi, be kitų argumentų¹⁰ „prieš“ šios teorijos legitimumą, literatūroje dažnai sutinkama pozicija, jog Dž. Lokas, kalbėdamas apie teisę į nuosavybę darbo pagrindu, turėjo omenyje tik *res corporales* arba kitaip – materialius nuosavybės teisės objektus, todėl jo teorija yra netinkama, siekiant pateisinti intelektinės nuosavybės teisinę apsaugą. Oponuojant tokiai minčiai, teigiama, kad intelektinė kūryba kaip tik ir yra „tiesioginė žmogaus darbo forma“¹¹, turint omeny, jog idėjos, faktai yra bendri, o prieš šių pridėjus dar ir asmeninių fizinių pastangų, gaunamas visai kitokios vertės galutinis rezultatas¹².

Pažymėtina, jog Dž. Loko filosofinės idėjos buvo pagrindas *copyright* (angl. – *teisės į kopiją*), grindžiamai utilitarinės teorijos idėjomis, sistemai Anglijoje plėtotis¹³, o kitose bendrosios teisės tradicijos šalyse teismai dažnai referuoja į „darbo“ elementą autorių teisių bylose, kartais net eksplicitiškai nuroydamai šią teoriją, kaip pagrindą autorių teisių apsaugos apimčiai nustatyti.¹⁴

Vadinasi, remiantis šia intelektinės nuosavybės teorija, teisė į intelektinę nuosavybę gali būti priskirta prie fundamentalių ir neatimamų žmogaus teisių, kurios apsauga teisiniu lygiu neturėtų nusileisti kitų fundamentalių teisių apsaugai. Lietuvoje ši teorija nėra prigijusi, intelektinės nuosavybės apsauga grindžiama kita – asmeninių teisių teorija.

Asmeninių teisių teorija. Teorijos pagrindinis postulatas – asmuo ir jo kūryba yra neatskiriamai susiję, todėl apsauga grindžiama būtinumu užtikrinti, pirmiausiai, asmenines kūrėjo teises, išplaukiančias tiesiogiai iš jo, kaip kūrėjo ar išradėjo, kūrybinės veiklos. Imanuelio Kanto ir Hėgelio filosofinių idėjų pagrindu išplėtota teorija leidžia išskirti turtinių ir neturtinių teisių interesų apsaugą, būdingą kontinentinės Europos valstybių, besiremiančių civilinės teisės tradicijomis (pavyzdžiui, Lietuvos, Prancūzijos, Vokietijos), intelektinės nuosavybės instituto teisiniam reguliavimui¹⁵. Ypatinga teorijos reikšmė skiriama autoriaus asmeninių neturtinių teisių apsaugos instituto formavimuisi – *droit moral* koncepcijos vystimuisi¹⁶. Tai – autorių asmeninės neturtinės teisės, neatsiejamos nuo asmens, egzistuojančios nepriklausomai nuo ekonominių (turtinių) teisių¹⁷. Mokslinėje doktrinoje, remiantis Hėgelio filosofinėmis idėjomis, galima sutikti pozicijų, jog didesnė

⁹ *Cit. op.* 6.

¹⁰ KIŠKIS, Mindaugas. *Intelektinės nuosavybės teisių doktrinos*. Teisė, 2009, p. 26.

¹¹ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 39.

¹² FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/ffisher/iptheory.html>>.

¹³ *Cit. op.* 11, p. 40.

¹⁴ ZEMER, Lior. *On the Value of Copyright Theory*. *Intellectual Property Quarterly*, 2006, p. 4.

¹⁵ *Cit. op.* 7, p. 2.

¹⁶ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 44.

¹⁷ FITZGERALD, Brian F. *Theoretical underpinning of intellectual property : "I am a pragmatist but theory is my rhetoric"*. *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 16(2), 2003, p. 2.

teisinė apsauga turėtų būti skiriama intelektualinės kūrybinės veiklos rezultatams, gautiems dėl veiklos, reikalaujančios didesnių intelektualinių kūrybinių pajėgumų, ir todėl pasižymintiems didesniu asmeninės išraiškos lygiu (literatūros kūriniais), nei tiems intelektualinės kūrybinės veiklos rezultatams, kuriuose atsispindi mažiau asmeninės išraiškos (genetiniai tyrinėjimai)¹⁸.

Praktikoje tokių ir asmeninių teisių teorijos idėjų išpildymai geriausiai atsispindi autorių teisių instituto, tačiau ne tik jo, reguliavime. Pavyzdžiui, Vokietijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo 12-14 straipsniuose (teisė į kūrinio viešą paskelbimą, autorystę, kūrinio neliečiamybę)¹⁹, Prancūzijos intelektualinės nuosavybės kodekso L121-1 str., numatantys autoriaus teisę į pagarbą jo vardui, autorystei ir kūriniiui bei L121-2 str. – neturtinė teisė į viešą kūrinio paskelbimą²⁰, Lietuvos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo (toliau – ATGTĮ) 14 str. įtvirtintos neturtinės teisės į kūrinio autorystę, teisė į autoriaus vardą ir teisė į kūrinio neliečiamybę²¹.

Asmeninių teisių teorijos idėjų atspindžių galima rasti ir įstatymuose, reguliuojančiuose pramoninę intelektualinę nuosavybę, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos patentų įstatymo (toliau - LR PĮ) 12 str., Prancūzijos intelektualinės nuosavybės kodekso L611-9 straipsnyje, Vokietijos Patentų įstatymo 63 straipsnyje, 1 d., numatančiuose išradėjo teisę būti nurodytam patente, kartu numatant galimybę išradėjui reikalauti neskelbti jo vardo. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymo (toliau – LR DĮ) 14 str. numatyta teisė nurodyti vardą dizaino paraiškoje ir liudijime (kartu reikalauti, jog vardas nebūtų skelbiamas), Vokietijos Dizaino įstatymo 10 straipsnyje²² nurodyta teisė būti įvardintam kaip dizaineriui.

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, jog asmeninių teisių teorija Lietuvoje ir kitose kontinentinėse Europos valstybėse turėjo didelę įtaką formuojant intelektualinės nuosavybės tam tikrus institutus. Asmeninių teisių teorija grindžiant intelektualinės nuosavybės apsaugą, galima rasti tam tikrų koncepcinių panašumų su žmogaus teisėms būdingais principais. Tai labiausiai susiję su neturtinių teisių, grindžiamų „prigimtinu“ šių teisių pobūdžiu ir neatskiriamumu nuo kūrėjo, kaip asmens, orumo. Koncepcinis panašumas labiausiai matyti autorių teisių institute dėl autoriaus kūrybinei veiklai būdingos didelės asmeninės raiškos,

¹⁸ *Cit. op.* 12.

¹⁹ Vokietijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html>.

²⁰ Prancūzijos intelektualinės nuosavybės kodeksas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>>.

²¹ Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas. *Valstybės Žinios*, 1999, Nr. 50-1598

²² Vokietijos dizaino įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_geschmmg/englisch_geschmmg.html#p0045>.

kylančios iš jo paties intelektinės veiklos, indėlio kūrybiniuose rezultatuose. Tuo tarpu, kaip buvo matyti, pramoninės intelektinės nuosavybės subjektų neturtinių teisių apsauga arba nėra garantuojama, arba tai daroma minimalia apimtimi (pvz., pripažįstant teisę į vardą), tai susiję su asmens, kaip kūrėjo, didelės asmeninės raiškos „trūkumu“ šiuose intelektinės nuosavybės rezultatuose. Kartu tai reiškia, jog, vertinant iš principalaus žmogaus teisių prigimtinio pobūdžio, nėra didelio panašumo tarp šių intelektinės veiklos rezultatų ir žmogaus teisių koncepcine prasme.

Utilitarinė teisių teorija. Intelektinės nuosavybės teisių apsauga grindžiama naudos ir gerovės visuomenei skatinimu, todėl įstatymų leidėjo tikslai turėtų būti nukreipti į tinkamą kūrėjų ir išradėjų išimtinių teisių subalansavimą su visuomenės galimybe naudotis intelektinės kūrybos rezultatais – meno kūrinių ir išradimų teikiama nauda.²³ Kitaip sakant, suteikiant teisinę apsaugą intelektinės nuosavybės rezultatams ir ją „generuojantiems“ asmenims yra skatinimas tiek kūrybiškumas, tiek inovacijų ir naujų idėjų visuomenėje atsiradimas bei augimas. Utilitarinės teorijos ištakos siejamos su Džeremio Bentamo išvesta taisykle, jog teisingumo ir neteisingumo matas yra didžiausias gėris didžiausiam žmonių skaičiui. Intelektinės nuosavybės kontekste tai reiškia, jog, atsižvelgiant į kūrybinio darbo rezultatų specifika, tai yra juos „nukopijuoti“ ar kitaip nesąžiningai piktnaudžiauti pastaraisiais yra nesunku, autoriams ir išradėjams turėtų būti užtikrinama teisinė apsauga tam tikram laikui, suteikiant jiems išimtines teises intelektinės kūrybinės veiklos rezultatų atžvilgiu. Tokiu būdu, garantuojama galimybė atgauti savo investicijas, kartu išpildoma idėja, jog intelektinės kūrėjų ar išradėjų pastangos generuos didžiausią gėrį kaip rezultatą.²⁴

Vakarų valstybėse utilitarinė (ekonominė) teorija yra viena pagrindinių, siekiant pateisinti intelektinės nuosavybės teisinę apsaugą.²⁵ Bendrosios teisės sistemai priklausančios šalys, tokios kaip: Jungtinės Amerikos Valstijos (toliau – JAV), Jungtinės Karalystės, Kanada, Australija – intelektinės nuosavybės teisinę apsaugą sieja būtent su utilitarinės etikos teoriniais postulatais²⁶.

JAV intelektinė nuosavybė grindžiama išimtinai utilitaristiniais argumentais, ir tai geriausiai atsispindi šalies Konstitucijos 1 straipsnio, 8 skyriaus 6 dalyje, kuri suteikia teisę Kongresui, siekiant skatinti mokslo ir taikomojo menų progresą, užtikrinti išimtines teises į

²³ FISHER, W. *Theories of Intellectual Property* [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/ffisher/iptheory.html>>.

²⁴ DERCLAYE, Estelle; TAYLOR, Tim. *Happy IP: replacing the law and economics justification for intellectual property rights with a well-being approach*. *European Intellectual Property Review*, No. 37(4), 2015, p. 198.

²⁵ DIBBLE, William. *Justifying Intellectual Property*. *University College London Jurisprudence Review*, No. 1, 1994, p. 8.

²⁶ FITZGERALD, Brian F. *Theoretical underpinning of intellectual property : "I am a pragmatist but theory is my rhetoric"*. *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 16(2), 2003, p. 2.

patentus bei autorių kūrybinės veiklos rezultatus išradėjams ir autoriams ribotam laikui.²⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas byloje *Mazer v. Stein* nurodė, jog po šia nuostata „besislepianti“ ekonominė filosofija yra įsitikinimas, jog autorių ir išradėjų individualių pastangų asmeniniams siekiams skatinimas yra geriausias būdas visuomenės pažangai didinti²⁸.

Utilitarinės teorijos „ekonominiai“ argumentai labiausiai atsispindi autorių bei gretutinių teisių subjektų – *copyright* – apsaugos užtikrinime bendrosios teisės sistemos valstybėse. Skirtingai nei civilinės teisės tradicijos valstybėse, kur į pirmą vietą iškeliamas kūrėjų ir jų asmeninių neturtinių teisių interesas – *droit moral*, *copyright* sistemoje ekonominių teisių turėtojų teisinė apsauga yra pirmasis prioritetas, asmeniniams neturtiniams kūrėjo interesams paliekantis iš esmės minimalią vietą po teisinės apsaugos „skėčiu“²⁹.

Kontinentinės Europos vastybių įstatymuose numatyti konkretūs autorių ir gretutinių teisių subjektų išimtinių teisių apribojimai³⁰ ar išimtys³¹ bei analogiškų tikslų siekianti „sąžiningo naudojimo“ (angl. *fair use*)³² taisyklė, numatyta JAV autorių įstatymo 107 str., grindžiama prielaida, jog bet koks naudojimas kūriniu, jeigu jis atitinka keturis sąžiningo naudojimosi principus, laikomas teisėtu, patvirtina skirtingomis filosofinėmis prielaidomis grindžiamą intelektinių teisių apsaugą, tuo pačiu ir požiūrį į intelektinės nuosavybės subjektų interesų teisinę apsaugą.

Žmogaus teisių kontekste, manytina, tai reiškia, jog skirtingai nei asmeninių teisės teorijos atveju (kurioje galima rasti sąsajų su žmogaus teisėmis), kur teisinės apsaugos tikslas nukreiptas į žmogų, kūrėją, pirmiausia *dėl jo* nepertraukiamo ryšio su savo intelektinės veiklos kūrybiniais rezultatais, utilitaristinės teorijos atveju teisinės apsaugos tikslas nukreiptas į visuomenės naudą ir gerovės skatinimą, o teisinės apsaugos suteikimas ekonominėms (turtinėms) kūrėjų teisėms, „pastatant“ pačius kūrėjus į antrą vietą, tėra priemonė minėtam tikslui pasiekti. Šia teorija grindžiama intelektinės nuosavybės apsauga,

²⁷ KANNING, Michael A. *A Philosophical Analysis of Intellectual Property: In Defense of Instrumentalism*. Graduate Theses and Dissertations, University of South Florida, 2012, p. 20.

²⁸ FITZGERALD, Brian F. *Theoretical underpinning of intellectual property: "I am a pragmatist but theory is my rhetoric"*. The Canadian Journal of Law and Jurisprudence, 16(2), 2003, p. 2.

²⁹ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 41.

³⁰ Pvz. Lietuvoje ir Vokietijoje numatyti „apribojimai“: Žr.: Lietuvos ATGTĮ 19-33 str., 58 str.; Vokietijos ATGTĮ 45-63 str., 84 str. ir kt.

³¹ Pvz., Žr. Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodekso L122-5 str. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-11]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>>.

³² Copyright Law of the United States. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-15] <http://ocw.mit.edu/courses/electrical-engineering-and-computer-science/6-912-introduction-to-copyright-law-january-iap-2006/readings/copyright_law.pdf>.

manytina, mažai ką turi bendro su modernia žmogaus teisių kilmės filosofija, jau vien dėl „moralinio“ pagrindimo trūkumo teorijoje.

Apibendrinant šią darbo dalį, galima teigti, jog, vertinant koncepcine prasme intelektinės nuosavybės teorijas, ryškiausia sąsaja su žmogaus teisių apsaugos samprata, toliau analizuotina šiame darbe, randama asmeninių teisių teorijos postuluojamose idėjose. Šioje teorijoje vyraujanti „moralinė“ dimensija, atsirandanti iš paties kūrėjo asmens – iš esmės jo proto, orumo – leidžia tapatinti kūrėjo teises su žmogaus teisėmis. Vėlgi, toks sutapatinimas gali būti grindžiamas tik kai kurių intelektinės veiklos rezultatų atžvilgiu, autorių teisių institutui tai būdingiausia, tuo tarpu to paties pasakyti apie pramoninės intelektinės nuosavybės rezultatus dėl „moralinio“ aspekto stygiaus, negalima.

1.1.2. Žmogaus teisių apsauga: filosofinis pagrindimas

Istoriškai žmogaus teisių sąvokos įtvirtinimui ir žmogaus teisių apsaugos formavimuisi didelę įtaką darė dviejų teorinių, filosofinių srovių – prigimtinių ir pozityviosios teisės – postuluojamose idėjos bei šių idėjų tarpusavio sąveika. Šaltinis, iš kurio kyla teisė ir kurio „pagalba“ konstruojama doktrininė teisės samprata, tiek pozityviosios, tiek prigimtinių teisės teorijose skirtingais istoriniais laikotarpiais, atsižvelgiant į vyraujančią religinę, sociopolitinę, ekonominę kontekstą bei šias teorijas plėtojančių teisininkų, filosofų ir kitų mokslininkų įsitikinimus, interpretacijas, kito ir nebuvo vienareikšmiškai suprantamas.

Bendriausia prasme prigimtinių teisių teorija, kuria žmogaus teisių apsaugos poreikiui pagrįsti paprastai remiasi Vakarų valstybės su įtvirtintu liberalios demokratijos politiniu režimu, teigia prigimtinių žmogaus teisių pobūdį – tai teisės kylančios iš žmogiškojo orumo, netaskiriamai susijusios su asmeniu, todėl neatimamos, kartu nedalomos, tarpusavyje susijusios ir lygios³³.

Savo ruožtu, teisinis pozityvizmas idėjiškai konfrontuoja su prigimtinių teisės, kaip teisingos ir vertybiškai orientuotos, teorijos postulatais, teigdamas, jog teisė, kylanti iš suvereno valios, yra tikroji teisė³⁴, todėl įstatymo teisėtumas ir pagrįstumas iš esmės grindžiamams pačiu faktu, jog įstatymą priėmė tam turintis teisę valdžios organas - *ius quia iussum*.³⁵

Jungtinių Tautų 1948 m. priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (toliau – Deklaracija), kurioje pirmą kartą tarptautiniu lygiu, nors ir „soft law“ (lt. *minkštas įstatymas*) šaltinyje, išdėstytos žmogaus teisės ir laisvės yra daugelį amžių vystytos

³³ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.

³⁴ PRABHAKAR, Singh. *From 'Narcissistic' Positive International Law to 'Universal' Natural International Law: The Dialectics of 'Absentee Colonialism'*. *African Journal of International and Comparative Law*, Vol. 16, No. 1, 2008, p. 2.

³⁵ PINO, Giorgio. *The Place of Legal Positivism in Contemporary Constitutional States*. *Law and Philosophy*, Vol. 18, No. 5, 1999, p. 3.

prigimtinės teisės teorijos skleidžiamų idėjų atspindys. Remiantis šios deklaracijos pavyzdžiu, buvo priimami kiti žmogaus teises įtvirtinantys teisės aktai, todėl vertėtų akcentuoti kai kurių prigimtinės teisės teoretikų suformuluotas mintis, atsikartojančias modernioje žmogaus teisių apsaugos sampratoje.

Nevienalytė prigimtinės teisės teorijos genezė, prasidėjusi dar nuo Senovės Graikijos³⁶, toliau buvo vystoma pro krikščioniškąją-teologinę perspektyvą su metafiziniu dieviškojo apsireiškimo „svorio centru“. Nuo Renesanso periodo „svorio centras“ keičiasi – leidžiasi žemyn ir į „dieviškiosios galios“ vietą atsistoja žmogus ir jo prigimtis kaip asmens teisių kilmės šaltinis.

Paminėtinas Hugas Grocijus, transformavęs viduramžio laikotarpiu išplėtotas idėjas į modernią teisės sampratą³⁷. Anot H.Grocijaus, nors Dievo valia ir yra originalus teisės šaltinis, tačiau prigimtinė teisė išplaukia iš prigimtinių asmens savybių, suteiktų kiekvienam asmeniui dėl jo, kaip asmens, visuomeninės, socialinės prigimties³⁸. Neneigdamas teologinio aspekto, H.Grocijus argumentaciją prigimtinės teisės teorijai pagrįsti kildina būtent iš sekuliaraus atskaitos taško – žmogaus prigimties.³⁹

Jau šiame darbe intelektinės nuosavybės „darbo“ teorijos kontekste minėtas Dž. Lokas teigė, jog kiekvienas asmuo turi tris pagrindines prigimtines teises, kurios ir dabar suvokiamos kaip vienos iš fundamentalių žmogaus teisių – tai teisė į laisvę, kuri, anot Dž. Loko, gali būti apribota tik siekiant nepažeisti kitų asmenų prigimtinių teisių; teisė į gyvybę; teisė į nuosavybę, kurią kiekvienas asmuo turi, pirmiausia, savyje, savo darbe bei savo darbo rezultate⁴⁰. Anot Dž. Loko, šios teisės kyla iš paties asmens prigimties – teisinės valstybės pareiga apsaugoti šias prigimtines teises ir kartu skatinti visuomeninę gerovę.⁴¹ Pažymėtina, jog Dž. Lokas buvo vienas iš pirmųjų prigimtines teises traktuojančių, kaip neatimamas – toks principinis prigimtinių teisių pobūdis vėliau atsikartojė ir JAV nepriklausomybės deklaracijoje, vėliau – Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje.⁴²

Imanuelis Kantas, kurio idėjos davė pagrindą intelektinės nuosavybės asmeninių teisių teorijai kontinentinėje Europoje formuotis, savo ruožtu, laikomas vienas iš pagrindinių žmogiškojo orumo, labai panašaus į „žmogiškąjį orumą“ įtvirtinto Visuotinėje žmogaus

³⁶ BLINSTUBRIS, Tomas. *Kai kurie konstitucinės prigimtinės teisės interpretavimo aspektai vadovaujantis tomistine koncepcija*. Jurisprudencija, 2008. p. 116.

³⁷ FREEMAN, Michael. *Human Rights*. Polity Press. 2011, p. 22.

³⁸ STRAUMANN, Benjamin. *Early modern sovereignty and its limits*. Theoretical Inquiries in Law, 2015, p.3.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ FREEMAN, Michael. *Human Rights*. Polity Press. 2011, p. 24-25.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² KINLEY, David. *Human Rights Fundamentalisms*. Sydney Law Review, Vol. 29, No. 4, 2007, p. 2.

teisių deklaracijoje, sampratos formuotojų.⁴³ I. Kanto žmogiškojo orumo sampratą kai kurie mokslininkai apibūdina kaip neatskiriamą žmogaus vertę, įpareigojančią traktuoti žmones ne kaip priemones, bet kaip savaiminį tikslą⁴⁴, taip iš esmės įpareigojant pripažinti kiekvieno asmens žmogiškąjį orumą. I. Kanto prigimtinės teisės teorijos pagrindinis principas – kategorinis imperatyvas, reikalaujantis asmenis elgtis taip, kaip kad galėtų norėti, kad jų valios maksima taptų universalia taisykle, parodo „žmogaus moralinę prigimtį ir pasirodo kaip realios žmogaus laisvės galimybės pagrindas“.⁴⁵ Anot Michael Freeman, pagal I. Kantą, kiekvienas asmuo yra moralinis subjektas, turintis teises, todėl pozityvi teisė privalo į tai atsižvelgti ir šia prasme yra apribota prigimtinės teisės⁴⁶.

I. Kanto suformuluota idėja apie kiekvieno asmens įgimtą teisę į laisvę suteikė pagrindą tokioms fundamentalioms žmogaus teisėms, kaip teisei į saviraiškos laisvę bei teisei vienytis į organizacijas (asociacijų laisvė).⁴⁷

Galima teigti, jog šių, o kartu ir šiame darbe nepamintų prigimtinės teisės teoretikų⁴⁸ filosofinės idėjos turėjo didelę įtaką formuojant konceptualius žmogaus teisių ir laisvių teisinės apsaugos pagrindus šiuo metu įtvirtintus šalių pozityviuosiuose nacionaliniuose, regioniniuose ir tarptautiniuose bei Europos Sąjungos teisės aktuose. Šių⁴⁹ teisės aktų preambulėse iš esmės, įtvirtinamas visuotinas, nedalomas ir neatimamas lygių žmogaus teisių ir laisvių, kylančių iš asmens orumo, pobūdis.

Nacionaliniu lygmeniu, pavyzdžiui, Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 1 straipsniu pripažįstama, jog „Žmogaus orumas yra neliečiamas“ bei tai, jog žmogaus teisės yra „neliečiamos ir neatimamos“⁵⁰. Nuostatai dėl žmogaus orumo neliečiamumo atsirasti, iš pradžių tik pirminių Vokietijos konstitucijų versijose, turėjo įtakos vienas iš pirmųjų tarptautinių teisės aktų žmogaus teisių apsaugos srityje – Jungtinių Tautų Chartijos skelbiamas siekis „vėl įtvirtinti tikėjimą pagrindinėmis žmogaus teisėmis, jo asmenybės

⁴³ BAYEFESKY, Rachel. *Dignity, Honour, and Human Rights. Kant's perspective*. Political Theory, Vol. 41(6), 2013, p. 811.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ ARLAUSKAS, Saulius; PETRĖNAITĖ, Daiva. *Laisvės principas demokratinės valstybės teisėje*. Jurisprudencija, 20(2), 2013, p. 416

⁴⁶ FREEMAN, Michael. *Human Rights*. Polity Press. 2011, p.28.

⁴⁷ *Ibid.* p. 27.

⁴⁸ Pavyzdžiui, Tomas Hobsas, Šarlis Monteskjė, Žanas Žakas Ruso, Deividas Hjumus ir kiti.

⁴⁹ Pavyzdžiui, Žr. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija („prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas“), Europos sąjungos pagrindinių teisių chartija („Sąjunga remiasi nedalomomis ir visuotinėmis vertybėmis: žmogaus orumu, laisve, lygybe ir solidarumu“) ir kt.

⁵⁰ Vokietijos Pagrindinis įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-08]]. Prieiga per internetą: <https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf>

orumu bei verte.⁵¹ Vokietijos Konstitucinis Teismas ne kartą yra pabrėžęs, jog žmogaus orumas yra pagrindas visų Pagrindiniame įstatyme garantuojamų teisių.⁵²

Neabejotinai, prigimtinių žmogaus teisių pobūdį pripažįsta ir pozityvioji Prancūzijos teisė 1958 metų Konstitucijos preambulėje nurodydama, jog vadovaujasi principais išdėstytais 1789 metų Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje bei 1946 metų Konstitucijos preambulėje⁵³. Pažymėtina, jog minėta deklaracija skelbia „įgimtas, neatimamas bei neliečiamas žmogaus teises“.⁵⁴

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18 nuostatoje numatyta, jog „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“⁵⁵ Aiškindamas šią eksplicitiškai prigimtinių žmogaus teisių pobūdį postuluojančią nuostatą, LR Konstitucinis Teismas (toliau – LR KT) yra nurodęs, jog jos – „neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta <...>. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes.“⁵⁶

Taigi, galima daryti išvadą, jog skirtingai nei laikinos, perleidžiamos (turtinės) intelektinės nuosavybės teisės, kurių apsauga dėl teritorialumo principo pasireiškimo yra konkrečios valstybės valioje, universalios žmogaus teisės grindžiamos jų prigimtimi, iš žmogaus orumo kylančiu nedalomu, neperleidžiamu pobūdžiu, jos yra neatskiriama susijusios su asmeniu ir nepriklauso nuo valstybės valios. Konceptine prasme, prigimtinių teorijos postuluojamos idėjos panašios su intelektinės nuosavybės asmeninių neturtinių teisių teorijos idėjomis. Visgi būtų neteisinga jas visiškai sutapatinti, kadangi toks panašumas yra sąlyginis ir visa apimtimi „nepersidengia“, tai pasakytina, pirmiausia apie intelektinės nuosavybės turėtojų (kurie gali būti ne tik žmonės, bet ir juridiniai asmenys) turtinių teisių praktinius pasireiškimus (jų laikinumas, galimybė perduoti, paveldėti ir kt.), atitrūkimas nuo žmogaus teisių pagrindimo ypatingai matyti pramoninės intelektinės nuosavybės objektų (pavyzdžiui, prekės ženklų, patentų) kontekste, kuriuose, kaip buvo teigta, apskritai ryškus žmogiškojo asmenybės pasireiškimu, „moralinio“ fundamento praktiškai nėra.

Tokie koncepciniai žmogaus teisių ir intelektinės nuosavybės skirtumai, analizuojant juos pro teorinę-filosofinę prizmę, iš esmės leistų teigti intelektinės nuosavybės ir žmogaus

⁵¹ BENDOR, Ariel L; SACHS, Michael. *Human Dignity as a Constitutional Concept in Germany and in Israel*. Israel Law Review, Vol. 44, 2011, p. 27.

⁵² Kommers, Donald P.; Miller, Russell A. *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany: Third edition, Revised and Expanded*. Duke University Press, 2012, p. 44.

⁵³ 1958 m. Prancūzijos Konstitucija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions>>.

⁵⁴ Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions>>.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

teisių netapatumą, todėl svarbu išsiaiškinti, koks šių teisių santykis yra teisiniame kontekste, vertinant pozityviuosius teisės aktus.

1.2. Teisės į intelektinę nuosavybę padėtis žmogaus teisių apsaugą reglamentuojančiuose teisės aktuose: probleminiai aspektai

Atsižvelgiant į tai, kad tarptautiniuose, Europos regioniniuose teisės aktuose, skirtuose žmogaus teisių apsaugai, yra įtvirtintos nuostatos, turinčios sąsajų su intelektinės nuosavybės teise, kyla keli šiam darbui aktualūs ir tarpusavyje susiję klausimai, kurie analizuotini toliau:

pirma, kokių intelektinės nuosavybės subjektų apsaugai užtikrinti analizuotinos konkrečios nuostatos yra skirtos, prisimenant tai, jog intelektinės nuosavybės teisių turėtojais gali būti ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys;

antra, ar į šias teisinę apsaugą garantuojančias nuostatas pakliūna visi ar tik dalis intelektinės nuosavybės instituto reguliuojamų objektų;

trečia, ar nuostatų, susijusių su intelektinės nuosavybės teise įtvirtinimas žmogaus teisių ir laisvių sąrašą nustančiuose sutartyse *ipso facto* reiškia, jog „teisė į intelektinę nuosavybę“ yra žmogaus teisė šių teisės šaltinių kontekste.

1.2.1. Tarptautinės žmogaus teisių sutartys

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, kaip jau buvo minėta, yra pirmasis tarptautinis teisės aktas, kuriame buvo įtvirtintos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės. Deklaracija savo teisine galia yra „soft law“ (lt. *minkštasis įstatymas*) šaltinis, todėl privalomo pobūdžio įpareigojimus valstybėms įgyvendinti, užtikrinant Deklaracijoje nurodytų žmogaus teisių apsaugą, priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas bei Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (toliau – Paktas). Prie pastarojo pakto yra prisijungusios 164 šalys, tarp jų ir Lietuva.⁵⁷

Šiose tarptautinėse sutartyse, kurios analizuotinos sistemiškai kartu, įtvirtintos fundamentalios žmogaus teisės, pavyzdžiui, teisė į gyvybę, nuosavybę, minties, sąžinės ir religijos laisvę, teisė į mokslą ir kultūrą (Deklaracijos 3 str., 17 str., 18 str., 27 str 1 d.), taip pat teisė į darbą, mokslą, teisė dalyvauti kultūriniame gyvenime, teisė naudotis mokslo pažangos ir jos praktinio taikymo laimėjimais (Pakto 6 str., 13 str, 15(a),15 (b) str.) ir kitos.

Deklaracijos 27 str. 2 d. numatyta, kad kiekvienas asmuo „turi teisę į savo moralinių ir materialinių interesų, atsirandančių iš mokslo, literatūros arba meno kūrinų, kurių autorius

⁵⁷Prie Pakto prisijungusių valstybių narių sąrašas. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-11] Prieiga per internetą. <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&lang=en>.

jis yra, apsaugą.⁵⁸ Pakto 15(c) str. nurodyta, jog Pakto šalimis esančios valstybės „pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę: <...> naudotis dvasinių ir materialinių interesų, atsirandančių sukūrus kokius nors mokslo, literatūros ar meno darbus, kurių autorius jis yra, apsauga.“⁵⁹

Turint omenyje šių tarptautinių sutarčių istorines priėmimo aplinkybes bei tikslus, neabejotina, jog jie skirti būtent žmogaus, kaip subjekto, teisių apsaugos užtikrinimui. Tokia išvada darytina dėl to, jog, pirma, tiek Deklaracijos, tiek Pakto preambulėse pripažįstamas lygių ir neatimamų žmogaus teisių, kylančių iš prigimtinio žmogaus asmenybės orumo pobūdis. Antra, vartojamos tokios sąvokos kaip „visi žmonės“, „kiekvienas“, „kiekvieno žmogaus“. Be kita ko, aptariamų nuostatų (Deklaracijos 27 str. 2 d, Pakto 15(c)) kontekste kalbama ne tik apie „materialinių“, bet ir „moralinių interesų“ apsaugą. Taigi, išdėstant teises ir laisves kalbama apie „žmogų“, todėl į teisinės apsaugos sritį juridiniai asmenys, kaip teisės subjektai, nepakliūna.

Pažymėtina, kad aiškinant šią Pakte įtvirtintą nuostatą, Bendrajam Komentare⁶⁰ teigiama, jog teisės gali priklausyti ne tik vienam asmeniui, bet ir grupei asmenų bei pabrėžiama, kad juridiniai asmenys, nors ir gali būti intelektinių nuosavybės teisių turėtojais pagal kitas tarptautines sutartis, būtent pagal šią sutartį nėra ginami dėl jų, kaip teisės subjektų, skirtingos prigimties – jie neturi „žmogaus teisių statuso“.⁶¹

Kitas svarbus klausimas – teisinės apsaugos apimtis intelektinės nuosavybės objektų bei juos „kuriančių“ asmenų, intelektinės nuosavybės subjektų, kontekste. Kaip minėta, kontinentinėse Europos valstybėse, intelektinės nuosavybės teisinė apsauga, ypatingai autorių teisių institutas, grindžiamas asmeninių teisių teorija, skirtingai nei bendrosios teisės sistemos valstybės, su utilitariniu intelektinės nuosavybės instituto supratimu. Pagal asmeninių teisių teoriją asmuo ir jo kūryba yra neatsiejamai susiję, todėl kūrybinės veiklos rezultatų apsauga, pirmiausia, siekiama apsaugoti jo, kaip kūrėjo, asmenį bei iš jo asmenybės orumo kylančias neatskiriamas asmenines neturtines teises. Tuo tarpu aptariamuose tarptautiniuose teisės aktuose apsiribojama lingvistine ir semantine prasme panašiomis, tačiau itin lakoniškomis nuostatomis apie „moralinių ir materialinių autoriaus“ interesų apsaugą, kylančią iš jo „mokslo, literatūros arba meno kūrinių“. Tiek iš preambulėje postuluojamų idėjų (žmogaus asmenybės orumas, kaip prigimtinių žmogaus teisių šaltinis), tiek iš vartojamų sąvokų „moralinių“ interesų, „autorius“, „kūrinių“,

⁵⁸ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.

⁵⁹ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290.

⁶⁰ U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant)*, U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005.

⁶¹ *Ibid.* para. 7.

atrodytų (ypatingai iš asmeninių teisių teorijos perspektyvos), jog šiomis nuostatomis siekiama apsaugoti tik autorius ir jų kūrybinės veiklos rezultatus, o kiti intelektualinės nuosavybės objektai, pavyzdžiui, pramoninės nuosavybės objektai, kaip kad prekių ženklai, patentai, kartu ir juos „kuriantys“ subjektai, į teisinės apsaugos sritį nepatenka.

Pažymėtina, kad šis klausimas jau keltas mokslinėje doktrinoje. Profesorius Vytautas Mizaras, analizuodamas intelektualinės nuosavybės subjektų neturtinių teisių apsaugą žmogaus teises įtvirtinančiose tarptautinėse sutartyse, prieina išvadą, jog tiek Deklaracijos, tiek Pakto nuostatos apima visus intelektualinės nuosavybės objektus.⁶² Manytina, jog nuostatą analizuojant iš intelektualinės nuosavybės apsaugos perspektyvos, reikėtų sutikti su tokia pozicija dar ir dėl šių argumentų.

Pirmiausia, Bendrajame Komentare teigiama, kad „mokslo, literatūros ar meno darbai“ reiškia „žmogaus proto kūrybą“, pasireiškiančią ne tik, pavyzdžiui, literatūros, meno, kinematografiniais kūriniais, bet kartu „<...> mokslinėmis publikacijomis ir inovacijomis, įskaitant žinias <...>“⁶³. Be kita ko, aiškinant sąvoką „<...> naudotis dvasinių ir materialinių interesų <...> apsauga“ (angl. *to benefit from the protection*), nurodoma, jog „apsauga nebūtinai turi pasižymėti tokiu pačiu lygiu ir priemonėmis, kurios randamos autorių, patentų ir kituose intelektualinės nuosavybės režimuose“⁶⁴.

Graham Dutfield, analizuodamas neturtines išradėjų teises, nurodo, jog rengiant Deklaraciją, Prancūzijos, Kubos ir Meksikos iniciatyva Deklaracijos 27 straipsnio projekte šalia mokslo, literatūros ir meno kūrinių buvo siekiama įtvirtinti ir „išradimų“ sąvoką, tačiau galutiniame Deklaracijos priėmimo procese „išradimų“ sąvokos minėtoje nuostatoje neliko.⁶⁵ Taip, atrodytų, siekiant atriboti intelektualinės nuosavybės objektus, suteikiant tik vienam iš šių objektų kylančių autoriaus interesų apsaugą.

Visgi, manytina, jog vieno sutarimo dėl „išradimų“ sąvokos *expressis verbis* nuostatoje įtraukimo tarp šalių nebuvimas rodo ne tai, kad pramoninės nuosavybės objektai aptariama Deklaracijos nuostata nėra ginami, o tai, kad egzistuoja fundamentalūs skirtumai tarp kontinentinės ir bendrosios teisės sistemos šalių požiūryje į intelektualinės nuosavybės instituto tikslus bei subjektų turtinių ir neturtinių teisių apsaugą, pastarosioms vaidinant itin neryškią rolę *common law* sistemos šalyse, dėl ko, darytina prielaida, „išradimų“ sąvokos, nesant bendro konsensuso tarp šalių, ir nepavyko įtraukti į nuostatą.

⁶² MIZARAS, Vytautas. Teisė į intelektualinę nuosavybę žmogaus teisių sistemoje. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doc. Dr. Alfonso Vileitos septyniadešimtmečiui, medžiaga. Vilnius: Justitia, 2001, p. 120.

⁶³ *Cit. op.* 60, para. 9.

⁶⁴ *Ibid.* para. 10.

⁶⁵ DUTFIELD, Graham. *Collective Invention and Patent Law Individualism: Origins and Functions of the Inventor's Right of Attribution*. The WIPO Journal, Issue 1, 2013, p. 31-32.

Manytina, jog Deklaracijos nuostata, vertinant iš intelektinės nuosavybės apsaugos perspektyvos, gina ne tik autorių teises, bet ir pramoninės nuosavybės objektus dar ir dėl to, kad, kaip pažymi Graham Dutfield, prieš tai minėtų šalių pateiktame nuostatos jungtiniame projekte išradimai, literatūros ir meno kūriniai įvardinami kaip „works“ (lt. *kūriniai*), tuo tarpu priimtame galutiniame variante, nors ir be „išradimų“ sąvokos, minėti objektai įvardinami kaip „production“ (lt. *produkcija*). Tokiu pakeitimu, anot Graham Dutfield, formuluotė tampa nežymiai mažiau interpretuojama kaip skirta autorių teisei.⁶⁶ Manytina, tokiai pozicijai galima pritarti. Tiesa, Deklaracijos nuostatos lietuviškame dokumento vertime vartojama sąvoka „kūrinių <...> apsauga“, todėl šis, nors ir nesantis labai žymus, lingvistinis skirtumas neišryškėja lietuviškame teisės akto vertimo kontekste.

Svarbu išsiaiškinti, kokį statusą Deklaracijos 27 straipsnis ir Pakto 15(c) straipsnis turi žmogaus teisių kontekste. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog minėtų nuostatų įtvirtinimas žmogaus teisių tarptautiniuose aktuose šalia kitų fundamentalias žmogaus teises reglamentuojančių straipsnių, neginčytinai suponuoja galimybę teigti asmens – „autoriaus“ plačiąja prasme – teisės į intelektinę nuosavybę kaip žmogaus teisės įtvirtinimą. Su tokia pozicija, tiesa, moksliniame darbe analizuodamas tik autoriaus apsaugos institutą, sutinka profesorius Vytautas Mizaras, teigdamas, jog tokia nuostata „iš esmės tarptautinė bendrija pripažino teisę į intelektinę nuosavybę, atsirandančią sukūrus kūrinį, viena iš pagrindinių žmogaus teisių“.⁶⁷

Visgi, tokia pozicija nėra nekvestionuotina dėl kelių priežasčių. Pirma, pagrindą kritiškai interpretuoti teisę į intelektinę nuosavybę, kaip žmogaus teisės statusą turinčią teisę, suteikia nuostatos, ginančios „moralinius ir materialinius“ autoriaus interesus, įtraukimo į Deklaraciją istorinė genezė. Kaip teigia Lea Shaver, Deklaracijos 27 straipsnio 1 dalies nuostata, įtvirtinanti žmogaus teisę į mokslą ir kultūrą, pirmiausia buvo įtraukta į Deklaracijos projekto tekstą ir per visą priėmimo procedūrą nesulaukė prieštaravimų, tuo tarpu aptariama antroji 27 str. 2 d. iš pradžių buvo atmesta, dėl jos nesuderinamo pobūdžio su žmogaus teises reglamentuojančia Deklaracija ir tai, anot autorės, yra unikalus ir precedento neturintis atvejis per visą Žmogaus teisių bilio priėmimo istoriją⁶⁸.

Kaip pažymi autorė, JAV pozicija nuostatos priėmimo klausimu buvo ta, jog autorių apsauga pakliūna ne į žmogaus teisių, o į *copyright* teikiamą apsaugą, tuo tarpu pritardamos JAV pozicijai, Jungtinės Karalystės argumentavo, kad tai nėra žmogaus teisė, kuri būtų grindžiama universaliais principais, būdingais visiems žmonėms.⁶⁹

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p.142.

⁶⁸ SHAVER, Lea. *The Right to Science and Culture*. Wisconsin Law Review 2010, no. 1, p. 144-146.

⁶⁹ SHAVER, Lea. *The Right to Science and Culture*. Wisconsin Law Review 2010, no. 1, p. 148.

Be abejo, tokią minėtų šalių poziciją galima suprasti, prisimenant, jog intelektinės nuosavybės apsauga *common law* šalių sistemose grindžiama pirmiausiai utilitarinės teorijos argumentais, neturinčiais didelių sąsajų, kaip buvo matyti, su žmogaus teisėmis. Visgi, manytina, konsensuso tarp šalių neradimo negalima argumentuoti vien tik teisinės tradicijos skirtumais. Kontroversiškas požiūris į „teisę į intelektinę nuosavybę“ tiek Deklaracijos, tiek Pakto priėmimo kontekste tik patvirtina ir dabartiniu metu didelių neaiškumų keliančios šios teisės statusą – vertinant iš žmogaus teisių perspektyvos, turinčios mažai konceptualių panašumų su žmogaus teisių apsaugos principais.

Atsižvelgiant į tai, jog žmogaus teisės nėra perleidžiamos ir yra neatskiriamai susijusios su asmeniu, kritiškai vertinti teisę į intelektinę nuosavybę kaip žmogaus teisę leidžia ir tai, jog, kaip atkreipia dėmesį Lea Shaver, svarbiausioje intelektinės nuosavybės sutartyje dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusiu su prekyba (TRIPS) 9 straipsnyje⁷⁰ numatytas įsipareigojims valstybėms narėms laikytis Berno konvencijos nuostatų autorių teisių ir gretutinių teisių srityje, tačiau kartu nustatyta, jog Berno konvencijos 6bis straipsnis, kuriame numatyta neturtinių teisių apsauga, kuri buvo akcentuojama Deklaracijoje, valstybėms narėms nėra privalomas.⁷¹

Kaip buvo minėta, „moralinis“ parametras intelektinės nuosavybės teisėje, ypatingai būdingas *droit d'auteur* (lt. *autorių teisė*) institutui, kaip tik ir leidžia rasti bendrų taškų su prigimtiniomis žmogaus teisėmis. Pasaulio prekybos organizacijos, prie kurios prisijungusios 163 valstybės narės⁷², TRIPS susitarimas, eksplicitiškai leidžiantis neįtvirtinti neturtinių teisių, nors tai ir gali būti paaiškinta, matyt, siekiu atsižvelgti į valstybių narių teises tradicijas intelektinės nuosavybės kontekste, dar vienu aspektu leidžia išryškinti žmogaus teisių netapatumą nuo intelektinės nuosavybės teisių (autoriaus teisių instituto).

Antra, Bendrajame Komentare – oficialiame ir privalome Jungtinių Tautų ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių reikalų komiteto išaiškinime – skirtame Pakto 15 str. 1 d. c punkto nuostatai išaiškinti, iš esmės įtvirtinta idėja, jog autoriaus „moralinių ir materialinių interesų“ apsauga, nors ir yra pripažįstama žmogaus teisė, tačiau tai nėra tapatu žmogaus teisei į intelektinę nuosavybę. Atvirkščiai, *expressis verbis* yra pasakoma, kad „svarbu nesutapatinti intelektinės nuosavybės teisių su žmogaus teise nustatyta 15 str., 1 d. c punkte“.⁷³ Tokia intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių režimų takoskyra Bendrajame

⁷⁰ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46-1620.

⁷¹ SHAVER, Lea. *The Right to Science and Culture*. Wisconsin Law Review 2010, no. 1, p. 150.

⁷² Valstybių narių, prisijungusių prie TRIPS susitarimo, sąrašas. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm>

⁷³ U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific,*

Komentare grindžiama fundamentaliais šias sistemas kvalifikuojančiais ir joms būdingais principais: žmogaus teisių prigimtiniu pobūdžiu, universalumu, „neterminuotumu“ nedalumu ir neatsikiriamumu nuo asmens; tuo tarpu intelektinės nuosavybės teisės pasižymi laikinumu, gali būti perleistos bei visų pirma yra priemonės, kurių pagalba valstybė gali siekti pragmatiškų tikslų visuomenės naudai.⁷⁴ Atskiriant žmogaus teises nuo teisės į intelektinę nuosavybę iš esmės postuluojuama idėja, jog moralinių ir materialinių kūrėjų interesų apsauga gali būti pasiekama kitomis teisinėmis priemonėmis, nei intelektinės nuosavybės teisiniu institutu.

Apibendrinant, galima daryti kelias svarbias išvadas. Pirmiausia, tiek Pakto, tiek Deklaracijos analizuotos nuostatos, įtvirtindamos tam tikras teises, turi omeny fizinius asmenis; juridiniai asmenys dėl jų skirtingos prigimties, negali reikalauti teisinės apsaugos, remdamiesi jomis. Antra, vertinant iš intelektinės nuosavybės teisės perspektyvos, manytina, analizuotos nuostatos turėtų apimti visus intelektinės veiklos rezultatus (patentus, prekių ženklus, autorių teisių institutą ir kt.). Trečia, oficiali Jungtinių Tautų pozicija Pakto 15 (c) str. atžvilgiu yra ta, jog asmens teisė į „moralinių ir materialinių interesų apsaugą“ yra žmogaus teisė, tačiau šios žmogaus teisės negalima tapatinti su intelektinės nuosavybės teisėmis, kurios nėra žmogaus teisės. Tai gali būti svarbu dėl to, jog leidžia pasisakyti už žmogaus teisę į „moralinių ir materialinių interesų“ apsaugą, bet tuo pačiu nepalaikyti pozicijos, jog teisė į intelektinę nuosavybę yra žmogaus teisė.

Lyginant Deklaracijos ir Pakto nuostatas, su Europos regioninėmis žmogaus teisių sutartimis, išryškėja visai kitokia pozicija intelektinės nuosavybės kaip žmogaus teisės atžvilgiu, todėl toliau pateikiama šių tarptautinių sutarčių analizė.

1.2.2. Regioninis lygmuo: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

Europos Tarybos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (toliau – Konvencija, EŽTK) ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija (toliau – Chartija) du svarbiausi žmogaus teises įtvirtinantys teisės aktai regioniniu Europos lygiu. Tai tarpusavyje susiję teisės aktai – Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog pagrindinės Konvencijos teisės sudaro Europos Sąjungos teisės bendruosius principus⁷⁵. Be to, kad Chartijos tekstas buvo rengiamas atsižvelgiant į Konvencijos turinį, Chartijos 52 str. 3 d. nuostata Chartijos nurodytoms teisėms suteikia tokią pat „esmę bei

Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant), U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005, para 1-2.

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Europos Sąjungos sutartis. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_lt.pdf>.

taikymo sritį“, kokia yra numatyta Konvencijoje⁷⁶. Vadinasi, Chartija, turinčią tokią pat kaip Europos Sąjungos ir Europos Sąjungos veikimo sutartis pirminę teisinę galią⁷⁷, užtikrinami „minimalūs“, tai yra Konvencijoje garantuojami standartai, neužkertant galimybės Europos Sąjungos teisėje numatyti didesnę apsaugos užtikrinimą.

Šie teisės aktai saugo fundamentalias žmogaus teises ir laisves – teisę į gyvybę, teisę į nuosavybę, teisę į saviraiškos laisvę, teisę į privatų ir šeimos gyvenimo gerbimą, teisę į duomenų apsaugą, menų ir mokslo laisvę, laisvę užsiimti verslu ir kita. Intelektinės nuosavybės apsauga taip pat užtikrinama minėtų teisės aktų pagalba. Chartijos 17 straipsnio, 1 dalyje įtvirtinta teisė į nuosavybę, o 2 dalyje numatyta, jog „Intelektinė nuosavybė turi būti saugoma.“⁷⁸ Neturinčiame privalomos teisinės galios oficialiame Chartijos projekto straipsnių išaiškinime, nurodyta, jog intelektinės nuosavybės, kaip vienos iš nuosavybės teisės aspektų, apsauga apima ne tik literatūrinę ir meninę nuosavybę, bet ir patentus, prekės ženklus bei susijusias teises, o 17 str. 1 d. nustatyta nuosavybės apsauga taikoma kaip tinkama ir intelektinei nuosavybei⁷⁹. Vadinasi, pagal šį neprivalomą išaiškinimą, Chartija saugo visus galimus intelektinės nuosavybės teisės reguliuojamus objektus.

Tuo tarpu intelektinės nuosavybės apsauga *expressis verbis* Konvencijos tekste nėra įtvirtinta. Tai, jog intelektinė nuosavybė saugoma Konvencijos 1-ojo papildomo protokolo (toliau – Konvencijos 1-PP 1 str.) , esančio sudėtine Konvencijos dalimi, 1-uoju straipsniu, reguliuojančiu „Nuosavybės apsaugą“, pirmiausia patvirtino Europos žmogaus teisių komisija byloje *SmithKline prieš Nyderlandus*⁸⁰ nusprenddama, jog patentai patenka į 1 straipsnyje įtvirtintą „nuosavybės“ sampratą⁸¹, daug vėliau Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT) sprendime *Melnychuk prieš Ukrainą* nutarė, jog „intelektinė nuosavybė“⁸² yra ginama Pirmojo protokolo, 1 straipsnio. Tokie sprendimai pasikartojo ir

⁷⁶ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF>>.

⁷⁷ *Cit. op. 75.*

⁷⁸ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF>>.

⁷⁹ Neprivalomas Chartijos straipsnių išaiškinimas. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-20]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_en.pdf>.

⁸⁰ Europos Žmogaus Teisių komisija. 1990 m. lapkričio 4 d. sprendimas *SmithKline & French Labs. Ltd. prieš Nyderlandus* byloje, Nr. 12633/8, p. 7.

⁸¹ Europos Žmogaus Teisių komisija. 1990 m. lapkričio 4 d. sprendimas *SmithKline & French Labs. Ltd. prieš Nyderlandus* byloje, Nr. 12633/8, p. 7.

⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. liepos 5 d. sprendimas *Melnychuk prieš Ukrainą*, byloje Nr. 28743/03, p. 7.

antroje šio darbo dalyje analizuotinuose – *Ashby Donald prieš Prancūziją*⁸³ bei *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švediją*⁸⁴ – byloje.

Atsižvelgiant į Konvencijoje ir Chartijoje įtvirtintą intelektinės nuosavybės teisinį reguliavimą bei suteikiamą teisinę apsaugą, galima išvelgti kelis fundamentalius skirtumus su tarptautinėse sutartyse – Deklaracijoje ir Pakte – įtvirtintomis teisėmis. Šie skirtumai išryškėja per: a) teisės skirtingą traktavimą; b) suteikiamos teisinės apsaugos pobūdį; c) teisinio santykio subjektus.

Skirtingai nei tarptautinėse sutartyse, Chartijoje eksplicitiškai įtvirtinta, jog „Intelektinė nuosavybė turi būti saugoma“. Iš lingvistinės formuluotės, galima būtų daryti išvadą, jog nediferencijuojant saugomi visi – tiek autorių ir gretutinių teisių, tiek pramoninių intelektinės nuosavybės teisių objektai, tą, kaip minėta, patvirtina ir šio straipsnio išaiškinimas⁸⁵. Ši apsauga garantuojama 17 str. 1 d. nuostata, kurioje įtvirtinta fundamentali žmogaus teisė į nuosavybę. Taigi, nors Chartijos tekste *expressis verbis* ir nėra įtvirtina, pavyzdžiui, jog „kiekvienas turi teisę į intelektinę nuosavybę“, teisės į intelektinę nuosavybę, esančia sudetine teisės į nuosavybę dalimi⁸⁶, Chartijos kontekste, manytina, įgyja žmogaus teisių statusą, kaip integrali fundamentalios žmogaus teisės į nuosavybę dalis. Be kita ko, kadangi Chartija (53 str. 3 d.) joje nurodytoms teisėms suteikia tokią pat „esmę bei taikymo sritį“, kuri numatyta Konvencijoje, intelektinės nuosavybės apsauga Chartijos kontekste turėtų būti suteikiama ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims (Konvencijos 1 papildomo protokolo, 1 straipsnis – „Kiekvienas fizinis ar juridinis asmuo <...>“⁸⁷).. Iš esmės analogiška teisinė situacija yra ir Konvencijos kontekste. Konvencijoje nėra jokių eksplicitinių užuominų apie intelektinės nuosavybės apsaugą, tačiau, kaip jau buvo minėta, intelektinė nuosavybė – vėlgi nediferencijuojant intelektinės nuosavybės objektų⁸⁸, yra saugoma fundamentalios žmogaus teisės į nuosavybę nuostata.

Tuo tarpu, kaip jau buvo aptarta, prieš tai analizuotuose tarptautinėse sutartyse nekalbama apie „žmogaus teisę į intelektinę nuosavybę“. Minėtos sutartys užtikrina „moralinių ir materialinių“ autoriaus (plačiaja prasme) „interesų apsaugą“, kuri laikoma viena iš žmogaus (ne juridinių asmenų) teisių. Ši teisė glaudžiai susijusi su tokiais žmogaus teisėmis, kaip kiekvieno žmogaus teise gauti galimybę užsidirbti pragyvenimui

⁸³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. sausio 10 d. sprendimas *Ashby Donald ir kiti prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36769/08.

⁸⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švediją* byloje, Nr. 40397/12.

⁸⁵ Žr. 17 str. komentaras [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-20]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_en.pdf>.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.

⁸⁸ *Cit. op.* 82.

darbu, kurį jis laisvai pasirenka, arba teise į pakankamą savo gyvenimo lygį,⁸⁹ tačiau nesutapatinat minėtos teisės su intelektine nuosavybe, grindžiama visai kitais nei žmogaus teisių koncepcija principais.

Taigi, skirtingai nei Konvencijoje ar Chartijoje, kuriomis garantuojama intelektinės nuosavybės apsauga per žmogaus teisę į nuosavybę, kūrėjo „moralinių ir materialinių interesų“, kylančių iš kūrybinių rezultatų, apsauga analizuojamų tarptautinių sutarčių kontekste, nebūtinai turi būti įgyvendinta per intelektinės nuosavybės reguliuojamus teisinius santykius (pvz., Bendrajam komentare siūloma apsauga per vienkartinis mokėjimus arba ribotam terminui suteikiant išimtinės teises naudotis savo kūrybiniais rezultatais, atsižvelgiant į pakankamo pragyvenimo lygio užtikrinimo tikslą⁹⁰).

Šie fundamentalūs skirtumai iš esmės atskleidžia egzistuojantį teisinio reguliavimo netapatumą tarp Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto ir tarp Konvencijoje bei Chartijoje teikiamos intelektinės nuosavybės apsaugos – valstybėms narėms, tarp jų ir Lietuvai, privalomų sutarčių ir iš jų kylančių privalomų įsipareigojimų. Skirtingas Pakto 15 str. 1 d. c punkto, Konvencijos Pirmojo protokolo 1 str. ir Chartijos 17 str. traktavimas ir konceptualūs nesutarimai dėl minėtų nuostatų aiškinimo ir teisinio statuso pobūdžio – ar teisė į intelektinę nuosavybę yra žmogaus teisė, ar apskritai galima kalbėti tik apie žmogaus („autoriaus“) teisę į „moralinių ir materialinių interesų“ apsaugą - priklausomai nuo šios teisės traktuotės, neišvengiamai turi įtakos, vertinant iškylančius teisių konfliktus ir ieškant balanso tarp konfliktuojančių (žmogaus) teisių (pavyzdžiui, teisės į prekės ženklą ir teisės į saviraiškos laisvę).

Kitaip sakant, jeigu teisė į intelektinę nuosavybę laikytina žmogaus teisė, vadinasi, tokia teisė, turint omeny, jog visos žmogaus teisės yra lygios ir neegzistuoja jų hierarchija, turėtų būti vienodai traktuojama su kitomis fundamentaliomis teisėmis, pavyzdžiui, su teise į privatų gyvenimą, teise į saviraiškos laisvę ir kt., ir interesų konflikto atveju, priklausomai nuo situacijos, sprendžiama interesų derinimo būdu. Tuo tarpu, jeigu teisė į intelektinę nuosavybę nėra fundamentali žmogaus teisė, susidūrus konfliktuojantiems interesams, manytina, žmogaus teisėms, priklausomai nuo faktinių aplinkybių, turėtų būti skiriamas prioritetas būtent dėl jų fundamentalaus pobūdžio.

Atsižvelgiant į skirtingą teisės į intelektinę nuosavybę traktuotę tarptautinėse ir Europos regioninėse žmogaus teisių sutartyse, manytina, pirmiausia, turėtų būti surastas bendras konsensusas dėl konceptualaus teisės į intelektinę nuosavybę pobūdžio. Turint omeny, kad valstybėms narėms, prisijungusioms prie šių sutarčių, kyla įsipareigojimai jų laikytis, tarp kurių, pavyzdžiui, Pakto kontekste įsipareigojama gerbti, ginti ir išpildyti žmogaus teises

⁸⁹ *Cit. op.* 73, para. 15.

⁹⁰ *Ibid.* para. 16.

(pavyzdžiui, gerbti, ginti ir išpildyti žmogaus teisę dalyvauti kultūroje, naudotis mokslo pažanga – Pakto 15 str.1d., taip pat ir kitas žmogaus teises).

1.2.3. Nacionalinis lygmuo: konstitucinės garantijos

Be tarptautinių ir regioninių žmogaus teisių sutarčių, kurių įsipareigojimus yra prisiėmusi ir Lietuva, intelektinės nuosavybės teisinė apsauga yra garantuojama ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. LR Konstitucija, kaip pagrindinis ir svarbiausias nacionalinis žmogaus teisių užtikrinimo šaltinis, nustato prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį⁹¹, o valstybė yra įpareigojama šias teises ir laisves gerbti.⁹²

Skirtingai nei JAV Konstitucijoje, kurioje eksplicitiškai numatyta Kongreso teisė ribotam laikui užtikrinti išimtines teises į patentus ir kūrinius išradėjamas bei autoriams (1 str., 8 skyriaus, 6 d.),⁹³ atitinkamos LR Konstitucijos nuostatų formuluotės taip tiesiogiai neidentifikuoja būtent iš intelektinės veiklos rezultatų kylančių interesų apsaugos ir priemonių. Toliau aptariamos svarbios konstitucinės normos, susijusios su intelektinės nuosavybės apsauga.

LR Konstitucijos 42 straipsnio 1 dalyje įtvirtina, jog kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi. Kaip yra nurodęs Konstitucinis Teismas, šioje nuostatoje yra įtvirtinta kultūros laisvė, kaip prigimtinei žmogaus laisvė, apimanti kūrybos laisvę⁹⁴. Savo ruožtu kūrybos laisvė apima kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę, ši laisvė „viena iš svarbiausių saviraiškos laisvės, kuri visuotiniu pripažinimu yra viena iš žmogaus prigimtinių laisvių ir kurią įtvirtina, gina bei saugo LR Konstitucija, apraiškų“.⁹⁵ Iš intelektinės teisės perspektyvos vertinant, galima teigti, jog šia nuostata iš esmės apsaugoma kūrybinio rezultato pradžia, eiga bei, galiausiai, galimybė laisvai skleisti savo sukurtus intelektinės veiklos kūrybinius rezultatus.

42 straipsnio 3 dalies nuostata numato, jog dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas. Pažymėtina, jog tokia konstitucinės normos lingvistinė formuluotė iš esmės panaši į Deklaracijoje bei Pakte nustatytą autorių „moralinių ir materialinių interesų“ – kitaip sakant, turtinių ir neturtinių teisių apsaugą. Ši nuostata, kaip buvo analizuota, pasak JT ekonominių, socialinių, kultūrinių reikalų komiteto, Pakto kontekste yra žmogaus teisė, tačiau kurios kartu negalima tapatinti su intelektinės nuosavybės teisėmis.

⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

⁹³ Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/constitution>>.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas.

⁹⁵ *Ibid.*

Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje šios nuostatos turinys nebuvo plačiau nagrinėtas. Vienoje iš konstitucinės justicijos bylų, Konstitucinis Teismas nurodė, jog ši konstitucinė norma numato „autorių teisių ir interesų apsaugą bei gynybą“⁹⁶. Manytina, kad „autoriaus“ teisių ir interesų apsauga bei gynyba, atsižvelgiant ir į tarptautinių įsipareigojimų kontekstą, turėtų būti suprantama plačiai, tai yra – šia nuostata garantuojama tiek, iš intelektinės nuosavybės teisių perspektyvos vertinant, autorių ir gretutinių teisių, tiek pramoninės nuosavybės subjektų kūrybinių rezultatų apsauga. Taip teigtina todėl, kad nuostatoje įtvirtinta ir interesų, susijusių su „technika“ kūryba, būdinga būtent pramoninės intelektinės nuosavybės specifikai. Tai, manytina, patvirtina ir konstitucinės „kūrybinės veiklos“ samprata, apimanti veiklą „mokslo, *technikos* (pab. – aut.), kultūros ar meno srityse, kuria siekiama sukurti kūrinį, t. y. kokybiškai naują, originalią, *niekada anksčiau neegzistavusių* konkrečią materialinę ar (pab. – aut.) dvasinę mokslo, technikos, kultūros ar meno vertybę.“⁹⁷

Dar viena konstitucinė garantija intelektinės nuosavybės kontekste – Konstitucijos 23 str. 1 d., įtvirtinantis teisę į nuosavybės neliečiamumą. Konstitucinėje jurisprudencijoje iki 2016 metų tėra trys bylos, susijusios su intelektinės nuosavybės teisėmis. 2000 m. byloje Konstitucinis Teismas pabrėžė, jog pagal „Konstitucijos 23 straipsnį saugoma ir intelektinė nuosavybė“⁹⁸, 2009 m. byloje, jog iš „Konstitucijos 23 straipsnio kylantys reikalavimai užtikrinti nuosavybės neliečiamumą ir jos apsaugą visa apimtimi taikytini ir ginant intelektinės nuosavybės teises, užtikrinant prekių ženklo savininko nuosavybės neliečiamumą bei jos apsaugą“⁹⁹, 2011 metų byloje tokį patį išaiškinimą taikė ir „užtikrinant autoriaus teisių ir gretutinių teisių subjektų nuosavybės neliečiamumą bei jos apsaugą.“¹⁰⁰

Vokietijos Pagrindinio įstatymo tekste galima rasti nuostatų, tiesiogiai susijusių su intelektine nuosavybe kitame nei teisinės apsaugos kontekste, pavyzdžiui, 73 str. 1 d. 9 p. numatyta, jog Federacija turi išimtinę įstatymų leidžiamąją valdžią srityje, susijusioje su pramonine ir autorių intelektinę nuosavybę bei leidyba¹⁰¹, tačiau intelektinės nuosavybės subjektų turtinių interesų apsauga, taip pat kaip ir Lietuvoje, garantuojama per bendrąją teisės į nuosavybę apsaugą, įtvirtintą Pagrindinio įstatymo 14 straipsnyje¹⁰².

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas.

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas.

¹⁰¹ Vokietijos Pagrindinis įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-25]. Prieiga per internetą:

<https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf>

¹⁰² GAITA, Katerina; CHRISTIE, Andrew F. *Principle or compromise? Understanding the original thinking behind statutory licence and levy schemes for private copying*. Intellectual Property Quarterly, 4, 2004, p. 14.

Darytina išvada, jog, nors ir Lietuvos konstitucinė praktika iki šiol tėra apsiribojus tik iš prekių ženklų ir autoriaus kūrybinės veiklos kylančių turtinių interesų apsaugos nagrinėjimo klausimais, iš esmės tokia linkme formuluojama konstitucinė jurisprudencija, tai yra, kai „intelektinės nuosavybės“, nediferencijuojant intelektinės nuosavybės objektų, apsauga patenka į „nuosavybės“ sampratą ir yra ginama (netgi 23 str. „visa apimtimi“) per prigimtines žmogaus teisės į nuosavybę teikiamas garantijas, sutampa su ESTT ir EŽTT intelektinės nuosavybės bylų teismine praktika, kuri plačiau bus nagrinėjama antroje šio darbo dalyje. Visgi, tokia teisinė apsauga siejasi su iš turtinių teisių kylančių interesų apsauga, todėl neturtinių teisių pažeidimo atveju, pavyzdžiui, pažeidžiant teises numatytas ATGTĮ 14 str. 1 d., Patentų įstatymo 12 str., Dizaino įstatymo 14 str. konstitucinės nuosavybės apsaugos garantijos dėl „nuosavybės“ konstitucinio turinio, į kuri nepatenka neturtinės kūrėjų ar išradėjų teisės, neturėtų būti taikomos.

Šioje vietoje aktuali kita konstitucinė nuostata. Prof. Vytautas Mizaras, kaip dar vieną, tiesa, būtent autoriaus asmeninių neturtinių teisių apsaugos garantiją, išskiria ir Konstitucijos 21 straipsnio 2 dalį, kuri numato, jog „Žmogaus orumą gina įstatymas“.¹⁰³ Tokia pozicija iš esmės susijusi su asmeninių neturtinių teisių teorija ir *droit moral* koncepcija, pagal kurią autorius ir jo kūryba yra neatskiriama susiję, todėl iš kūrybos rezultatų išplaukiančios neturtinės teisės turi būti saugomos. Anot prof. Vytauto Mizaro, pažeidžiant kūrinio neliečiamybę, kaip vieną iš neturtinių autoriaus teisių, kartu gali būti pažeidžiama ir autoraus garbė, ir orumas.¹⁰⁴ Vokietijoje pagal Federalinio Konstitucinio Teismo praktiką autoriaus asmeninių neturtinių teisių apsauga taip pat garantuojama Pagrindinio įstatymo 1 (asmens orumo) ir 2 (asmens laisvės) straipsniais¹⁰⁵.

Pažymėtina, jog neturtinių interesų apsauga būdingiausia autorių teisės institutui, todėl, manytina, jog LR Konstitucijos 21 str. 2 d. nuostata, ginanti asmens orumą, neturėtų būti taikoma intelektinės pramoninės nuosavybės subjektų teisinei apsaugai (tikslumo dėlei, dizaineriai taip pat galėtų pasinaudoti šia teisine garantija, jeigu teises gintų per autorių teisių apsaugos normas). Tokia išvada darytina dėl to, jog, pavyzdžiui, LR prekių ženklų įstatyme nenumatyta teisių turėtojo asmeninių neturtinių teisių, o išradėjai LR patentų įstatyme turi iš esmės tik vieną neturtinę teisę – teisę į autoriaus vardą.

Apibendrinus, darytina išvada, jog, nors ir Konstitucijoje nėra tiesiogiai reglamentuota teisė į intelektinę nuosavybę, iki šiol suformuluota Lietuvos konstitucinės jurisprudencijos praktika iš esmės atitinka EŽTT ir ESTT formuojamą poziciją, jog teisės į intelektinę

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

¹⁰⁴ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 110.

¹⁰⁵ *Cit.op.* 102, p. 13.

nuosavybę patenka į „nuosavybės“ teisinį turinį, taip kartu teisei į intelektualinę nuosavybę suteikiant žmogaus teisių statusą.

1.3. Žmogaus teisės intelektualinės nuosavybės instituto kontekste

Koncepciškai vertinant intelektualinės nuosavybės ir žmogaus teisių santykį, būtina atsižvelgti ne tik į tai, kaip intelektualinė nuosavybė traktuojama žmogaus teisių sutartyse, bet ir tai, kaip intelektualinės nuosavybės kontekste pasireiškia žmogaus teisės. Ir nors žmogaus teisių padėtis intelektualinės nuosavybės kontekste iš esmės išryškės antroje šio darbo dalyje, analizuojant konkrečių asmens teisių ir laisvių bei intelektualinės nuosavybės teisių tarpusavio santykio praktinį pasireiškimo pobūdį, akcentuoti keli aspektai.

Nepriklausomai nuo to, koku filosofiniu teoriniu pagrindu grindžiama konkrečioms jurisdikcijoms priklausančių valstybių intelektualinės nuosavybės instituto apaugos sistema, valstybių pozityvioje teisėje iš esmės priimant išimtinių turtinių teisių apribojimų ar išimčių institutą (minėta, JAV analogiškų tikslų siekia *fair use* taisyklė), galima teigti, pripažįstama tai, jog absoliutus teisių turėtojų intelektualinės nuosavybės išimtinių teisių pobūdis būtų nesuderinamas su viena iš funkcijų, būdingų intelektinei nuosavybei, kaip institutui. Prof. Mindaugas Kiškis išskiria utilitarinę intelektualinės nuosavybės dimensiją, kuri reiškia, jog intelektualinė nuosavybė turi būti naudinga visuomenei, skatinti asmens tobulėjimą bei „visuomenės technologinę ir kultūrinę raidą“.¹⁰⁶ Šią utilitarinę funkciją, nepriklausomai nuo valstybių jurisdikcinių skirtumų – ar tai bendrosios, ar civilinės teisės tradicijos šalis – manytina, galima interpretuoti kaip socialiai įpareigojančią siekti kūrėjų ar kitų išimtinių teisių turėtojų interesų balanso santykyje su visuomenės interesais. Toks siekis yra suprantamas ir tam tikra prasme identifikuoja skirtingų interesų tarpusavio priklausomybę. Juk natūralu, kad kūrėjai, išradėjai ar kiti teisių turėtojai yra suinteresuoti, jog jų kūrybiniais rezultatais būtų naudojama – tai nešų ne tik „nematerialią“ naudą (pripažinimas, žinomumas, reputacija, didesnis kūrybinis akstinas ir kt.), bet kartu ir leistų siekti finansinės naudos. Savo ruožtu, visuomenė taip pat turi interesą, kad intelektualinė veiklos rezultatai būtų prieinami.

Utilitarinė intelektualinės nuosavybės funkcija geriausiai matyti JAV Konstitucijos nuostatoje, iš esmės ji eksplicitiškai išreikšta konstitucinės normos formuluotėje „Siekiant skatinti mokslo ir taikomojo meno progresą <...>“¹⁰⁷. JAV Aukščiausiasis Teismas interpretuodamas šią nuostatą ne kartą nurodė, jog Kongreso garantuojamų „monopolinių privilegijų“ autoriams ir išradėjams tikslas yra motyvuoti jų kūrybinę veiklą, užtikrinant

¹⁰⁶ KIŠKIS, Mindaugas. *Intelektinės nuosavybės teisių doktrinos*. Teisė, 73, 2009, p. 33.

¹⁰⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per: <<https://www.law.cornell.edu/constitution>>.

jiems specialų atlygį, tačiau minėtos privilegijos yra apriboto pobūdžio ir turi tarnauti visuomenės labui¹⁰⁸, jos skirtos „visuomenės pažangai didinti“¹⁰⁹.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kaip minėta, galima rasti nors ir ne visai tiesiogiai su intelektinės nuosavybės teise susijusių nuostatų: 23 str. 1 d., įtvirtinti teisę į nuosavybės neliečiamumą, 42 str. 1 d. teigianti, jog kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi, bei 42 straipsnio 3 dalis, numatanti, jog dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas. Sistemiškai analizuojant šias nuostatas, matyti, kad autoriaus materialinių ir moralinių interesų apsauga, kuri apsaugoma per teisę į intelektinę nuosavybę, patenkančią į fundamentalios žmogaus teisės į nuosavybę konstitucinį turinį, gali konfrontuoti su kitais konstitucinį pagrindą turinčiais interesais, pavyzdžiui, su tuo, jog mokslas, kultūra ir tyrinėjimai yra laisvi (taip pat ir su kitomis konstitucinėmis vertybėmis – teise į saviraiškos laisvę, teise į informaciją – Konstitucijos 25 str. ar kt.).

Ši prigimtinė žmogaus kultūrinė teisė, apimanti ir kūrybos laisvę, būtų sunkiai įgyvendinama, jeigu autoriai ir kiti teisių turėtojai absoliučiai disponuotų išimtinių turtinių teisių turiniu. Konstitucinis Teismas ne kartą yra akcentavęs, jog tarp visų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra ir nė vienos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra¹¹⁰. Konstitucinis Teismas taip pat yra ne kartą nurodęs, jog „viešojo intereso, kaip valstybės pripažinto ir teisės ginamo visuomeninio intereso, įgyvendinimas yra viena svarbiausių pačios visuomenės egzistavimo ir raidos sąlygų“¹¹¹, be kita ko, nurodė, jog viešasis interesas yra tada, jei „nepatenkinus tam tikro asmens ar grupės asmenų intereso, būtų pažeistos ir tam tikros Konstitucijoje įtvirtintos, jos saugomos ir ginamos vertybės“¹¹².

Akivaizdu, jog suteikiant autoriams ir kitiems intelektinės nuosavybės teisių turėtojams išimtinio pobūdžio teises bei kartu neužtikrinant visuomenės interesų į intelektinės veiklos rezultatų naudojimąsi, tam tikrais atvejais grindžiamų konkrečiomis žmogaus teisėmis, galėtų būti pažeistas viešas (visuomenės) interesas. Todėl valstybių, neapsiribojant tik Lietuvos kontekstu, pozityviuosiuose teisės aktuose¹¹³, skirtuose reglamentuoti intelektinę nuosavybę, yra įtvirtinti intelektinės nuosavybės turtinių teisių, grindžiamų ir žmogaus

¹⁰⁸ Fogerty v. Fantasy, Inc., 114 S. Ct. 1023 (1994). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per: <<https://www.law.cornell.edu/supct/html/92-1750.ZO.html>>.

¹⁰⁹ MAZER v. STEIN, 347 U.S. 201 (1954). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per: <https://www.law.cornell.edu/copyright/cases/347_US_201.htm>.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas.

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Pvz., Žr: Lietuvos ATGTĮ 19-33 str., 58 str.; Vokietijos ATGTĮ 45-63 str., 84 str. ir kt.; Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso L122-5 str.

teisėmis, apribojimais, išimtys ar taisyklės, leidžiančios naudotis kūrėjų ir teisių turėtojų intelektualinės veiklos rezultatais, nepažeidžiant minėtų subjektų teisių.

Skirtingai nei tarptautinių žmogaus teisių sutarčių kontekste traktuojama „teisė į intelektualinę nuosavybę“, intelektualinės nuosavybės teisės regioniniu Europos lygiu – tiek Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos, tiek Europos žmogaus teisių konvencijos, taip pat ir kai kurių valstybių – ir nacionaliniu lygiu yra „pakylėtos“ į konstitucinį arba žmogaus teisių lygmenį. Atsižvelgiant į tai, neišvengiamai kyla klausimas ne tik, kaip teisingai surasti balansą tarp intelektualinės nuosavybės instituto viduje esančio interesų konflikto – visuomenės intereso naudotis intelektualinės nuosavybės rezultatais ir intelektualinės nuosavybės subjektų išimtinių teisių disponavimo („vidinio“ interesų derinimo), bet kartu ir platesniame kontekste – žmogaus teisių reguliavimo sistemoje („išorinio“ interesų derinimo). Į pastarąją, kaip galima daryti išvadą, pagal regionines žmogaus teisių sutartis pakliūna tiek teisė į intelektualinę nuosavybę, tiek kitos fundamentalios žmogaus teisės.

Šie – vidiniai ir išoriniai – interesų derinimo klausimai yra tarpusavyje susiję, todėl, remiantis tuo, kas buvo išanalizuota pirmoje darbo dalyje, tai yra atsižvelgiant į konceptualius intelektualinės nuosavybės bei žmogaus teisių apsaugos pagrindus, tarptautinių sutarčių kontekstą bei regioninį reguliavimą, toliau analizuotini: autorių ir gretutinių teisių, patentų, prekės ženklų ir dizaino teisių turėtojų balanso klausimai, susiję su tokiais fundamentaliomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, kaip teise į saviraiškos laisvę, teise į informaciją, teise į privatų gyvenimą, teise į duomenų apsaugą bei laisve užsiimti verslu.

2. Interesų balanso paieška

Siekiant atskleisti intelektinės nuosavybės teisių turėtojų interesų ir žmogaus teisėmis grindžiamų interesų pusiausvyros užtikrinimą ir tokio balanso praktinį pasireiškimą, toliau darbe analizuotini skirtingų intelektinės nuosavybės institutų – autorių teisių ir gretutinių teisių bei pramoninės intelektinės nuosavybės teisių – ir skirtingų žmogaus teisių tarpusavio santykio klausimai.

Šis santykis daugiausia atskleidžiamas Europos Sąjungos Teisingumo Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamų pozicijų ir jų teisinio vertinimo pagrindu, ieškant balanso tarp konfliktuojančių teisių. Kartu iš žmogaus teisių perspektyvos pateikiamas asmeninis konkretaus sprendimo ar teisinio reguliavimo vertinimas, siejamas su konceptualiais intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių apsaugos pagrindais, kurie atsispindi taip pat ir Deklaracijos bei Pakto nuostatų kontekste.

Pirma, analizuotinas autorių teisių subjektų ir gretutinių teisių subjektų interesų santykis su žmogaus teise į saviraiškos laisvę ir teise į informaciją. Analizuojami žmogaus teisių sistemoje pasireiškiantys „išoriniai“ skirtingų interesų derinimo klausimai, kartu šis konkrečių teisių santykis atskleidžiamas ir per „vidinių“ interesų derinimą. Taip pat „išorinis“ ir „vidinis“ interesų derinimo santykis yra nagrinėjamas teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informaciją ir konkrečių pramoninės nuosavybės objektų – patentų, prekės ženklų ir dizaino – kontekste.

Antra, „išorinių“ interesų derinimo santykis atskleidžiamas analizuojant autorių teisių subjektų ir gretutinių teisių subjektų teisėtų interesų ir tokių teisių ir laisvių, kaip teisės į privataus gyvenimo apsaugą, teisės į duomenų apsaugą bei laisvės užsiimti verslu praktinį pasireiškimą. Pastarosios žmogaus teisės ir laisvės taip pat analizuojamos tarpusavio santykyje su konkrečiais pramoninės intelektinės nuosavybės objektais – patentais, prekės ženklais ir dizainu.

2.1. Teisė į saviraiškos laisvę ir teisė į informaciją

Teisė į saviraiškos laisvę ir teisė į informaciją yra vienos iš klasikinių žmogaus teisių. „Klasikinę“ teisių pobūdį galima grįsti šios teisės senomis konstitucinėmis tradicijomis¹¹⁴ bei tuo, jog nuo Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos priėmimo įgavusios universalių prigimtinių žmogaus teisių pobūdį, yra įtvirtintos daugelio šalių svarbiausiuose ir pagrindiniuose teisės aktuose.

¹¹⁴ JAV Konstitucijos Pirmojoje pataisoje teisė įtvirtinta 1791 m, tuo tarpu Europoje Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje 11 straipsnyje – 1789 m.

Tarptautiniu lygiu šios teisės nustatytos Deklaracijos 19 str., Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių pakto (toliau – TPPTP) 19 str., Konvencijos 10 str., Chartijos 11 str., nacionaliniu lygiu teises taip pat įtvirtina ir LR Konstitucija 25 str. 1-2 d., Vokietijos Pagrindinis įstatymas – 5 str., JAV Konstitucijos Pirmoji pataisa, Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija – 11 str. Šios žmogaus teisės, kaip ir teisė į nuosavybę, kurios pagrindu ginamos intelektinės nuosavybės turėtojų teisės, neturi absoliutaus pobūdžio, tai reiškia, kad tam tikrais atvejais gali būti apribotos įstatymo pagrindu (tai įtvirtinta atitinkamai Deklaracijos 29 str. 2 d., TPPTP 19 str. 3 d., Konvencijos 10 str. 2 d., Chartijos 52 str., LR Konstitucijos 25 str. 3-4 d., Vokietijos Pagrindinio įstatymo 5 str. 2 d.). Teisės į saviraiškos laisvę ir teisės į informaciją apribojimas galimas, jeigu išpildo šių teisių apribojimo testą, tai yra – apribojimo galimybė įtvirtinta įstatyme, siekiama teisėtų tikslų, apribojimas būtinas demokratinėje visuomenėje¹¹⁵.

Kaip matyti, teisės į saviraiškos laisvę (nuomonių, įsitikinimų laisvę) reglamentavimas apima ir teisę į informacijos laisvę – laisvę gauti ir skleisti informaciją ir idėjas. Abi teisės svarbios demokratiniam politiniam režimui – šis iš esmės yra grindžiamas, kaip vienu iš jam būdingu principu, laisvos visuomenės galimybe reikšti nuomones, kurti, gauti ir skleisti mintis netrukdomai, todėl šios teisės įgyvendinimo galimybės ir teisinė apsauga yra reikšminga pačiai visuomenei ir valstybei. Tokias mintis patvirtina ir EŽTT praktika, kurioje ne kartą akcentuota, jog teisė į saviraiškos laisvę sudaro vieną iš demokratijos pagrindų.¹¹⁶

Analizuojamų teisių užtikrinimas taip pat aktualus keičiantis visuomenės narių komunikaciniams įpročiams – šiems persikeliant ir į skaitmeninę erdvę (socialinę mediją), tai tuo pačiu reiškia ir didesnę riziką pažeisti intelektinės nuosavybės teisių turėtojų teisėtus interesus. Taigi, įgyvendinat teisę į saviraiškos ir informacijos laisvę, teisę į intelektinę nuosavybę, kaip bus matyti toliau šiame darbe, turi būti rasta subalansuota pusiausvyra tarp skirtingų teisių.

2.1.1. Santykis su autorių teisėmis ir gretutinėmis teisėmis

2.1.1.1. Interesų derinimo perspektyva

TRIPS sutarties 7 straipsnyje įtvirtinta idėja, kad intelektinės nuosavybės apsauga turėtų prisidėti prie kūrėjų ir vartotojų teisių ir pareigų subalansavimo¹¹⁷, taip iš esmės išsakant

¹¹⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimas *Laserdisken* C-479/04, EU:C:2006:549, para. 64.

¹¹⁶ Pvz., Žr: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. vasario 26 d. sprendimas *Dichand ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 29271/95, para. 37; 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas *Maronek prieš Slovakiją* byloje, Nr. 32686/96, para. 52.

¹¹⁷ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas

mintį, jog intelektinės nuosavybės apsauga ne tik, kad nekonfliktuoja su vartotojų (žmogaus) teisėmis, bet kartu šios apsaugos užtikrinimas turėtų prisidėti prie interesų balanso išlaikymo. Tai, kad turi būti rasta interesų pusiausvyra tarp autorių ir gretutinių teisių turėtojų ir plačiosios visuomenės interesų informacijos prieinamumo, taip pat švietimo ir tyrimų srityse, neutraliai – neidentifikuojant minėtų interesų santykio pobūdžio, akcentuojama ir Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos (toliau - PINO) autorių teisių¹¹⁸ bei PINO atlikėjų ir fonogramų gamintojų¹¹⁹ sutarčių preambulėse. Tuo tarpu Berno konvencijoje¹²⁰ aliuzijų į interesų pusiausvyros užtikrinimą bei šių interesų tarpusavio santykio pobūdį nėra.

Kai kuriose Europos Sąjungos direktyvose, skirtose autorių ir gretutinių teisių apsaugai valstybėms narėms teisinėje sistemoje įgyvendinti, galima rasti tiesioginių nuorodų, susijusių su teise į saviraiškos laisvę, kartu ir su teise į informacijos laisvę. Aktualiose direktyvose, manytina, atsispindi ir kitoks požiūris į intelektinės nuosavybės teisių turėtojų interesų ir žmogaus teisių santykį.

Vadinamosios „Informacinės visuomenės“ direktyvos (toliau – Direktyva), kurios pagrindu valstybės narės nacionaliniuose įstatymuose pasirinkta apimtimi įgyvendino autorių ir gretutinių teisių apribojimų ar išimčių institutą, konstatuojamosios dalies 3 punkte įtvirtinta, jog „[s]iūlomas derinimas <..> yra susijęs su pagrindinių teisės, ypač nuosavybės teisės, įskaitant intelektinę nuosavybę, saviraiškos laisvės ir visuomenės intereso principų laikymusi“¹²¹; kitos – Intelektinės nuosavybės teisių gynimo direktyvos konstatuojamosios dalies 2 punkte numatyta, jog “[i]ntelektinės nuosavybės apsauga išradėjui arba kūrėjui turėtų leisti gauti teisėtą naudą iš savo išradimo ar kūrybos. <> Kartu ji neturėtų kliudyti žodžio laisvei, laisvam informacijos judėjimui ar asmens duomenų apsaugai, įskaitant internetą.“¹²² Atkreiptinas dėmesys, jog pastaroji mintis dėl „teisėtos naudos“ gavimo iš esmės turi panašumų su Pakte įtvirtinta pozicija, kad 15 str. užtikrinta „moralinių ir materialinių“ autoriaus interesų apsauga turėtų būti siejama su žmogaus teise gauti galimybę užsidirbti pragyvenimui darbu, kurį jis laisvai pasirenka arba teise į pakankamą savo gyvenimo lygį¹²³.

prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46-1620.

¹¹⁸ Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1060.

¹¹⁹ Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos atlikimų ir fonogramų sutartis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 95-2970.

¹²⁰ Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-988.

¹²¹ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

¹²² 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo.

¹²³ U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific,*

Taigi, tokiomis direktyvų nuostatomis siekiama interesų suderinimo, o pastarieji, kaip matyti šių Europos Sąjungos direktyvų kontekste, yra skirtingi ir tam tikra prasme „konfliktuojantys“ – kūrėjai ir išradėjai privalo gauti teisėtą naudą iš intelektinės veiklos, tačiau tą naudą garantuojanti teisinė apsauga neturi būti kliūtis fundamentalių žmogaus teisių įgyvendinimui ir visuomenės intereso principų užtikrinimui. Iš žmogaus teisių perspektyvos vertinant, intelektinės nuosavybės teisių turėtojų teisinė apsauga turi būti tokia, kad kartu būtų išvengta intervencijos į teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informacijos laisvę ir kitų direktyvoje paminėtų teisių tinkamą realizaciją.

Informacinės visuomenės direktyvoje nurodoma, jog intelektinės nuosavybės apsauga pripažinta sudedamąja nuosavybės dalimi iš esmės dėl šios teisės svarbos tolimesnei intelektinei kūrybai, kūrybingumo palaikymui, o ir pačiai visuomenei¹²⁴. Kaip Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ESTT) viename iš sprendimų akcentavo – „Sąjungos teisės aktų leidėjas <..> ketino autoriams užtikrinti aukštą apsaugos lygį“¹²⁵. Visgi, nors ši direktyva turėtų „skatinti mokslą ir kultūrą“, „paramos kultūrai“ tikslo neturi būti siekiama „aukojant griežtą teisių apsaugą“¹²⁶. Ši absoliuti išimtinių turtinių teisių apsauga, siekiant „vidinių“ interesų suderinimo autorių ir gretutinių teisių instituto ir visuomenės interesų kontekste, Direktyvos pagrindu yra ribojama aktualiais teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informaciją apribojimų ar išimčių tikslais. Ir nors siekiama, jog apribojimų pagrindu visuomenės teisėti interesai būtų užtikrinti, iš esmės akcentuojama „griežta, veiksminga autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos“¹²⁷ sistemos būtinybė, kuri, manytina, siekiama prigimtinių žmogaus teisių „sąskaita“. Tą patvirtina ne tik tai, jog visi Informacinės visuomenės direktyvoje numatyti apribojimai ar išimties nėra visa apimti privalomi – valstybėms narėms suteikta pasirinkimo teisė (Direktyvos 5 str. 2-4 d.), bet ir tai, jog numatytas baigtinis („išsamus“¹²⁸) šių apribojimų ir išimčių sąrašas, kuris, be kita ko, turi būti interpretuojamas griežtai – trijų pakopų testo pagrindu (Direktyvos 5 str. 5 d.).

Taigi, nors autorių teisių ir gretutinių teisių reguliavimo vienodinimas valstybėse narėse direktyvos pagrindu yra susijęs ir su „visuomenės intereso principų“¹²⁹ užtikrinimu, apribojimų ir išimčių kontekste atsižvelgimas į visuomenės interesus yra konstruojamas iš esmės iš intelektinės nuosavybės teisių apsaugos perspektyvos, kitaip tariant – griežtos

Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant), U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005, para. 15.

¹²⁴ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo, para. 9.

¹²⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 9 d. sprendimas *Martin Luksan C-277/10*, EU:C:2012:65, para. 66.

¹²⁶ *Cit.op.* 124, para 22.

¹²⁷ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo, para. 11.

¹²⁸ *Ibid.* para. 32.

¹²⁹ *Ibid.* para. 3.

teisinės apsaugos pagrindu, prioritetiškai užtikrinant būtent autorių teisių ir gretutinių teisių subjektų interesus. Tai rodo ne tik analizuotinos direktyvos, bet ir pati ESTT ir EŽTT pozicija ginant teises į intelektualinę nuosavybę teisės į nuosavybę nuostata.

Net ir turint omenyje šį griežtą apsaugos pobūdį ir perspektyvą iš kurios taško derinami „vidiniai“ interesai, išimtinių turtinių teisių apribojimų ar išimčių institutas, pasireiškiantis aktualiais teisės į saviraiškos laisvę, teisės į informaciją tikslais, valstybių narių teisinėje sistemoje tam tikra apimtimi yra įdiegtas, todėl siekiant atskleisti „vidinių“ interesų derinimą ir galimą derinimo perspektyvą, pirmiausia analizuotinas „išorinių“ interesų derinimo klausimas platesniame teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) kontekste – bendroje žmogaus teisių reguliavimo sistemoje.

2.1.1.2. Teisė į autorių teisių ir gretutinių teisių objektą kaip žmogaus teisė ir teisės į saviraiškos laisvę apsauga EŽTK ir ESTT sprendimų kontekste

Kaip buvo minėta, teisė į intelektualinę nuosavybę užtikrinama Konvencijos 1-PP 1 straipsnio ir Chartijos 17 straipsnio, reglamentuojančiais nuosavybės teisinę apsaugą, pagrindais, taip iš esmės teisei į intelektualinę nuosavybę, šalia kitų fundamentalių teisių, suteikiant žmogaus teisės statusą. Žmogaus teisė į nuosavybę ir jos teisinę apsaugą nėra absoliuti teisė. Konvencijos kontekste dar 1982 metų byloje EŽTT pažymėjo, kad Konvencijos 1-PP 1 str. sudaro trys taisyklės – netrukdomas naudojimas nuosavybe, galimybė atimti nuosavybę esant tam tikroms sąlygoms bei valstybės teisė priimti įstatymus, kad galėtų kontroliuoti nuosavybės naudojimą atsižvelgdama į bendrąjį interesą¹³⁰.

Pagal ESTT formuojamą praktiką matyti, jog tarp ESTT ginamų ir „pagrindinių teisių yra ir nuosavybės teisė“¹³¹, „pagrindinės teisės yra sudėtinė bendrų teisės principų <...> dalis“¹³², savo ruožtu, pagrindinė nuosavybės teisė, kaip bendrasis Europos Sąjungos principas, „nėra absoliuti teisė ir turi būti vertinamas pagal jo socialinę funkciją“¹³³, todėl naudojimas „gali būti apribotas, jei šie apribojimai iš tikrųjų atitinka Bendrijos siekiamo bendrojo intereso tikslus ir šių tikslų atžvilgiu nėra neproporcingas bei neleistinas kišimasis, sukiantis grėsmę pačių šių teisių esmei“¹³⁴. Atkreiptinas dėmesys, kad ir LR

¹³⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* byloje, Nr. 7152/75, para. 61.

¹³¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2003 m. liepos 10 d. sprendimas *Booker Aquaculture, Hydro Seafood* C-20/00 ir C-64/00, EU:C:2003:397, para. 67.

¹³² Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimas *Laserdisken* C-479/04, EU:C:2006:549, para. 61.

¹³³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2005 m. gegužės 12 d. sprendimas *Friuli-Venezia Giulia ir ERSA* C-347/03, EU:C:2005:285, para. 119.

¹³⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2005 m. liepos 12 d. sprendimas *Alliance for Natural Health* C-154/04 ir C-155/04, EU:C:2005:199, para. 102.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra akcentavęs, jog „nuosavybės teisė nėra absoliuti, ji gali būti įstatymu ribojama <...> ir dėl visuomenei būtino ir konstituciškai pagrįsto poreikio“¹³⁵.

Chartijos kontekste pažymėtina ir tai, jog ne tik pati teisė į nuosavybę, kuria ginamos intelektinės nuosavybės teisės, nėra absoliuti teisė – ji gali būti apribota, bet ir teisė į intelektinę nuosavybę, įtvirtinta Chartijos 17 str. 2 d. („Intelektinė nuosavybė turi būti saugoma“¹³⁶) pagal ESTT keliose bylose išsakytą poziciją, „nematyti, kad tokia teisė būtų neliečiama ir kad jai atitinkamai būtų taikoma absoliuti apsauga“¹³⁷, intelektinės nuosavybės „apsaugos užtikrinimas nėra besąlygiškas“¹³⁸.

Tiek EŽTT, tiek ESTT savo teisminėje praktikoje turėjo galimybę spręsti dėl skirtingų teisių susidūrimo kylančius ginčus, susijusius su autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga bei teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją). Toliau analizuotina aktuali teisminė praktika, siekiant išryškinti svarbiausius aspektus konfliktuojančių teisių kontekste.

EŽTT praktikoje yra vos kelios bylos tiesiogiai susijusios su autorių teisėmis ir teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją), tai – *Ashby Donald*¹³⁹ bei kita – *Neij and Sunde Kolmisoppi*¹⁴⁰ (toliau – *Neij and Sunde*). Šios 2013 metais priimtose bylose svarbios, todėl trumpai aptartinos faktinės aplinkybės.

Pirmoje byloje pareiškėjai internete patalpino jų padarytas mados šou metu fotografijas (internetu šias fotografijas vartotojai galėjo atlygintinai įsigyti), fotografijos buvo patalpintos be mados namų leidimo, todėl teisių turėtojai kreipėsi dėl jų teisių pažeidimo, neteisėtai atgaminant ir platinant darbus. Svarbu tai, kad pareiškėjai nacionaliniuose teismuose rėmėsi EŽTK 10 str. bei Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekso 122-5 str. 9 d., kurioje numatyta autorių turtinių teisių išimtis informacijos tikslais. Paskutinėje teismo instancijoje ne pareiškėjų naudai nusprendus, jog išimtis nėra taikoma mados pramonėje¹⁴¹, pareiškėjai kreipėsi į EŽTT, motyvuodami, jog buvo pažeista jų teisė į saviraiškos laisvę pagal EŽTK 10 straipsnį.

Antrojoje apatariamoje byloje pareiškėjai nacionalinių teismų buvo nuteisti už tai, kad buvo įsitraukę į internetinės svetainės „The Pirate Bay“ valdymą, kuris suteikė galimybę

¹³⁵ Pvz., žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d., 2006 m. kovo 9 d. nutarimus.

¹³⁶ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-10]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF>>.

¹³⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. lapkričio 24 d. *Scarlet Extended C-70/10*, EU:C:2011:771, para.119.

¹³⁸ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. kovo 27 d. sprendimas *UPC Telekabel Wien C-314/12*, EU:C:2014:192, para. 102.

¹³⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. sausio 10 d. sprendimas *Ashby Donald ir kiti prieš Prancūzija* byloje, Nr. 36769/08.

¹⁴⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švedija* byloje, Nr. 40397/12.

¹⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. sausio 10 d. sprendimas *Ashby Donald ir kiti prieš Prancūzija* byloje, Nr. 36769/08, para 22.

vartotojams dalintis įvairia autorių teisių saugoma skaitmenine medžiaga (pvz., muzika, filmais, kompiuteriniais žaidimais).¹⁴² Pareiškėjai tvirtino, kad buvo pažeista jų teisė gauti ir skleisti informaciją, nuteisiant juos už kitų asmenų (vartotojų) veiksmus – naudojimąsi svetaine, be kita ko, EŽTK 10 str. užtikrina teisę suorganizuoti tokią svetainę, kuri įgalintų dalintis neapsaugota medžiaga tarp vartotojų, tai, anot jų, „pagrindiniai bendravimo internete principai“¹⁴³.

Nepaisant to, kad abeiose bylose EŽTT priėmė vienodą sprendimą, tai yra nenustatė valstybių narių pažeidimo saviraiškos laisvės kontekste, kadangi „buvo svarios priežastys apriboti saviraiškos laisvę“¹⁴⁴ – įsikišimas į šią teisę nebuvo būtinas demokratinėje visuomenėje, todėl neatitiko visų būtinų sąlygų, norint pateisinti intervenciją į saviraiškos laisvę, šie sprendimai svarbūs dėl vienos priežasties. Kaip pastebi Laurence Helfer, šiose bylose EŽTK pirmą kartą išaiškino tai, jog intelektinės nuosavybės teisių užtikrinimas įsikiša į EŽTK 10 str. įtvirtintą teisę gauti, skleisti informaciją bei idėjas, todėl toks įsikišimas turi atitikti saviraiškos laisvės ribojimo testą, o tai, anot autoriaus, suponuoja, kad EŽTT vieną dieną gali pripažinti, jog nacionaliniai intelektinės nuosavybės įstatymai pažeidžia visas sąlygas, reikalingas konstatuoti teisės į saviraiškos laisvę pažeidimą¹⁴⁵.

Iš tiesų tokia išvada tiesiogiai plaukia iš aptariamų sprendimų. Kaip buvo minėta, jau iš kai kurių Europos Sąjungos direktyvų konstatuojamųjų dalių matyti, jog intelektinės nuosavybės teisių turėtojų apsauga ir fundamentalių žmogaus teisėmis grindžiamų interesų užtikrinimas yra konfrontuojančio pobūdžio, todėl tokia EŽTT pozicija teisės į saviraiškos laisvę kontekste („pareiškėjų nuteisimas įsikišo į jų teisę į saviraiškos laisvę“¹⁴⁶) nėra stebinanti. Taip pasakytina turint omenyje ir jau aptartus skirtingus žmogaus teisių principus ir intelektinės nuosavybės conceptualius pagrindus – nepaisant to, kad autorių ir gretutinių teisių turėtojų interesai ir visuomenės interesai yra derinami turtinių teisių apribojimų ar išimčių institutu („vidinis“ interesų derinimas), žmogaus teisės, esančios fundamentalios vertybės, nėra priklausomos nuo pozityviosios teisės aktų – šių teisių prigimtinis pobūdis ir yra garantija nereikalaujanti valstybės gerosios valios pasireiškimo pozityviuoju teisiniu reguliavimu, atvirkščiai, manytina – valstybė turi pareigą, kad ši garantija nebūtų pažeista. Autorių teisės, kaip buvo analizuota, turi tam tikrų conceptualių sąsajų su žmogaus teisėmis (tačiau joms nėra tapačios) būdingais principais – tai pasakytina

¹⁴² *Cit. op.* 140, p. 9.

¹⁴³ *Ibid.* p. 9.

¹⁴⁴ *Ibid.* p.11.

¹⁴⁵ HELFER, Laurence R. *Mapping the interface between human rights and intellectual property*. In GEIGER, Christophe. *Research handbook on human rights and intellectual property*. UK, Northampton: Edward Elgar publishing. 2015, p.7.

¹⁴⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švediją* byloje, Nr. 40397/12, p. 10.

apie kontinentinės Europos valstybėse vyraujančią autorių teisių apsaugos pagrindimui būdingą *droit moral* koncepciją ir neturtinių teisių apsaugą. Ši neturtinių teisių apsauga garantuojama taip pat ir gretutinių teisių subjektams – atlikėjams¹⁴⁷. Tuo tarpų kitų gretutinių teisių subjektų – fonogramų gamintojų, prodiuserių, transliuojančiųjų organizacijų ir kt. – suteikiama apsauga grindžiama išimtinai ekonominiais, finansiniais argumentais ir šių subjektų veiklai reikalinga investicijų grąža¹⁴⁸, jiems nėra garantuojamos neturtinės teisės į jų veiklos rezultatus, todėl pastarųjų teisės apskritai neturi jokie konceptualaus persipynimo su žmogaus teisėms būdingais bruožais.

Tai, kad aptariamų bylų kontekste autorių teisės yra, o gretutinių subjektų teisės galėtų būti apribotos fundamentaliomis žmogaus teisėmis, šiuo atveju, teise į saviraiškos laisvę, nepaisant tokia galimybę įtvirtinančio įstatyminio pagrindo nebuvimo, t.y. kaip išorinis veiksnys, nepakliūnantis į nei vieną iš turtinių teisių apribojimų ar išimčių taisyklę (o taip pat ir trijų pakopų testo sąlygas), manytina, patvirtina tai, kad prigimtinėms žmogaus teisėms turi būti užtikrinti didesni apsaugos standartai.

Šioje vietoje pastebėtina ir tai, kad Lietuvos teismuose pozicija, tam tikra prasme panaši į EŽTT formuojamą praktiką, pamažu skinasi kelią. Pavyzdžiui, vienoje 2015 metų LAT byloje¹⁴⁹ ieškovai prašė teismą įpareigoti atsakovą išimti iš internetinio naujienų tinklalapio atgamintus ieškovui priklausančius kūrinius, kurie yra tapatūs ar beveik tapatūs ieškovo internetiniame naujienų tinklalapyje talpinamiems straipsniams (kūriniams). Pirmos instancijos teismas pabrėžė, kad viešas interesas – visuomenės teisė žinoti informaciją apie įvykius, neleidžia pačių įvykių ir pranešimų apie juos monopolizuoti (ATGTĮ 5 str. 5 p.), kadangi tai nėra autorių teisės saugomas dalykas, be kita ko, atsakovo straipsniuose pateiktos citatos atitiko citavimo taisykles. Antrosios instancijos teismas, panaikino sprendimą, teigdamas, jog ieškovo straipsniai buvo perspausdinti, šiuos nežymiai pakeičiant, todėl tai vertintina ne kaip citavimas, o kaip kūrinio dalies atgaminimas. LAT panaikino apeliacinės instancijos sprendimą, nuroydamas, pirmiausia, kad netgi publikaciją pripažinus kūrinį ir vertinant citavimo teisėtumą, reikia įsitikinti ar citatoje nėra autorių teisės nesaugomų objektų (ATGTĮ 5 str. 5 p., 21 st.). Svarbiausia, jog teismas šioje byloje pasirėmė *Ashby Donald* byla, pažymėdamas, jog saviraiškos laisvės „ribojimai autorių teisės pagrindu turi būti derinami su Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnyje įtvirtinta teise į saviraiškos laisvę ir gali būti pateisinami tik esant nurodyto straipsnio 2 dalyje įtvirtintoms

¹⁴⁷ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009, p.51.

¹⁴⁸ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo, para. 10.

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.

sąlygoms; ribojimai turi būti atlikti pagal įstatymą, jie turi turėti vieną iš teisėtų tikslų, nurodytų šio straipsnio 2 dalyje, ir jie turi būti „būtinai demokratinėje visuomenėje“ (proporcingi ir pagrįsti svarbiais bei pakankamais motyvais)¹⁵⁰. Taip pat teismas pasirinko autorių teisės doktrina, iš šios cituodamas mintį, jog „šiuolaikinėje žinių visuomenėje autorių teisių apsauga turi būti suderinta su visuomenės teise į informaciją, žinias“.¹⁵¹

Iš tiesų sveikintina tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija. LAT byla, be abejo, faktinėmis aplinkybėmis skiriasi nuo apatariamų EŽTT bylų, kadangi joje kalbame apie autorių teisių saugomus ir nesaugomus objektus bei autorių išimtinių turtinių teisių įstatyme įtvirtintą apribojimą citavimo tikslais, kuriuo ir rėmėsi atsakovas. Visgi, ir tai yra pozityvus įnašas į Lietuvos teisminę praktiką, kadangi tokia tendencija plėtojamas interesų derinimas, manytina, pirma, suteiks pagrindą plačiau ir iš žmogaus teisių perspektyvos interpretuoti dabar įstatyme įtvirtintas trijų pakopų testo sąlygas (ATGTĮ 19 str.). Antra, tai gali reikšti tai, kad naudojimasis autorių teisių, o ir gretutinių teisių saugomas objektais, nesant įstatyme įtvirtinto konkretaus turtinių teisių apribojimo, gali būti pateisintas žmogaus teise į saviraiškos laisvę įgyvendinimu (jeigu atitinka visas būtinas EŽTT, o ir LAT nurodytas sąlygas). Savo ruožtu, tai kelia kitą klausimą – ar iš tiesų viena iš trijų pakopų testo sąlygų (apribojimai turi būti numatyti įstatyme) vis dar yra objektyviai pateisintina, derinant visuomenės ir autorių bei gretutinių teisių subjektų interesus. Šis klausimas plačiau analizuotinas kitoje šio darbo dalyje.

Grįžtant prie analizuojamų EŽTT bylų, akcentuotina tai, jog nepasaint to, kad teismas pripažino, jog autorių teisių apsauga įsikiša į saviraiškos laisvę, galutinė sprendimų išvada (tai, kad valstybės nepažeidė EŽTK 10 str., nes įsikišimas į šią teisę buvo „būtinai demokratinėje visuomenėje“) gauta vadovaujantis argumentais nesusijusiais su konceptualiais intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių pagrindais, analizuotais šio darbo pirmoje dalyje. Tokio pobūdžio argumentų pasitelkimas apskritai nėra būdingas, sprendžiant teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių susidūrimo konfliktus.

Kaip matyti, anot EŽTT, sprendžiant dėl būtinumo demokratinėje visuomenėje sąlygos išpildymo, reikia atsižvelgti į „konkuruojančių interesų pobūdį bei laipsnį, kuriuo šie interesai turi būti apsaugoti“¹⁵². Taip teigdamas, teismas akcentuoja, jog turi būti pasverti interesai: iš vienos pusės pareiškėjų teisė palengvinti atitinkamos informacijos dalijimąsi (teisę gauti ir skleisti informaciją), iš kitos – užtikrinti autorių teisių turėtojų interesus (*Neij and Sunde*), tuo tarpu kitoje byloje turi būti pasverta teisė į saviraiškos laisvę ir iš kitos

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švedija* byloje, Nr. 40397/12, p. 11.

pusės – autorių teisė į mados kūrinį¹⁵³ (*Ashby Donald*). Nurodydamas tai, teismas pabrėžia, jog abu „konkuruojantys interesai“ yra apsaugoti Konvencijos – teisė į saviraiškos laisvę garantuojama 10 str., o tai, kas susiję su autorių teisių turėtojų apsauga, „[t]eismas pabrėžia, jog intelektinė nuosavybė naudojasi Konvencijos Pirmojo protokolo, 1 straipsnio apsauga“¹⁵⁴, todėl valstybė narės šių bylų kontekste turi diskrecijos teisę¹⁵⁵ suderinti dvi Konvencijos garantuojamas teises.

„Sverdamas interesus“ teismas nesileidžia į gilesnę analizę dėl konkretaus intelektinės nuosavybės objekto charakteristikos ir kodėl apskritai tokia apsauga turėtų būti suteikta konkrečiam objektui. Taip teismas patvirtina savo poziciją, išsakytą ankstesniuose sprendimuose (pvz., *Melnychuk prieš Ukrainą*¹⁵⁶), tai yra *ipso facto* konstatuodamas, jog „intelektinė nuosavybė“ yra saugoma Konvencijos 1-PP 1 str., kartu iš esmės garantuojant teisei į visus intelektinės nuosavybės objektus žmogaus teisių statusą. Tuo tarpu valstybės narės yra įpareigosios rasti balansą tarp lygių ir konfliktuojančių „žmogaus teisių“.

Dar kartelį reikėtų atkreipti dėmesį, jog analizuojant konceptualius intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių pagrindus, buvo minėta, jog teisės į intelektinę nuosavybę visiškai sutapatinimas su žmogaus teisėmis nebūtų teisingas – šios teisės grindžiamos visai kitokiais principais (netgi demitrialiai skirtingais – visuotinumas, universalumas/teritorialumas; nepriklausomas nuo valstybės valios prigimtinis žmogaus teisių pobūdis/įstatymų leidėjo valia suteikiamos intelektinės nuosavybės teisės ir teisių apimtis; neterminuotumas/nedalumas/neatskiriamumas nuo asmens/galimybė perduoti teises ir kt.). Ir nors kai kuriais aspektais žmogaus teisės persipina su autorių ir atlikėjų teisėmis, tai pasakytina tik apie neturtinių teisių, kurios yra neatskiriamos nuo autoriaus ar atlikėjo, pobūdį, tačiau vėlgi, tai nėra absoliuti taisyklė – *common law* šalyse netgi šių teisių gali būti atsisakyta¹⁵⁷, prisimenant ir tą faktą, jog Berno konvencijos *6bis*¹⁵⁸ straipsnis apskritai neįpareigoja valstybių narių įtvirtinti neturtinių teisių institutą autoriams. Taigi, konceptualių panašumų nežymus persidengimas bendrame šių skirtingų

¹⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. sausio 10 d. sprendimas *Ashby Donald ir kiti prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36769/08, para. 40.

¹⁵⁴ *Ibid.* para.40.

¹⁵⁵ Pažymėtina, jog *Neij and Sunde* byloje valstybė narė turėjo plačią diskrecijos teisę derinant konkuruojančias teises, kadangi, anot teismo, pareiškėjų platinama informacija negali būti apsaugota tokiu pačiu lygiu, kaip politinio pobūdžio pasisakymai ir debatai (Žr.: *Neij and Sunde*, p. 7.; taip pat ir *Ashby Donald*, para 41.).

¹⁵⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. liepos 5 d. sprendimas *Melnychuk prieš Ukrainą*, byloje Nr. 28743/03, p. 7.

¹⁵⁷ SALOKANNEL Marjut; STROWEL Alain. *Study contract concerning moral rights in the context of the exploitation of works through digital technology*. [interaktyvus, žiūrėta 2016-02-07]. Prieiga per internetą: < http://ec.europa.eu/internal_market/copyright/docs/studies/etd1999b53000e28_en.pdf>.

¹⁵⁸ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46-1620.

teisių kontekste, manytina, neleidžia daryti nuoseklios ir objektyviai pagrįstos išvados dėl teisės į intelektinę nuosavybę kaip žmogaus teisės statuso. Ir tai, kaip minėta, pasakytina ne tik į šias teises žvelgiant pro filosofinę-teorinę prizmę.

Pozityviuoju teisiniu lygiu tiek Deklaracija, tiek Paktas užtikrina žmogaus teisę į „moralinių ir materialinių“ autoriaus interesų apsaugą, bet ne žmogaus teisę į intelektinę nuosavybę¹⁵⁹. Ši nuostata, kaip buvo analizuota, turėtų apimti visus „intelektinės nuosavybės objektus“, kadangi be kitų anksčiau išsakytų argumentų, yra siejama su kiekvieno žmogaus teise gauti galimybę užsidirbti pragyvenimui darbu, kurį jis laisvai pasirenka arba teise į pakankamą savo gyvenimo lygį¹⁶⁰. Tuo tarpu tiek EŽTT, tiek ESTT, tiek ir kai kurių valstybių nacionaliniai teismai *ipso facto* teisę į intelektinę nuosavybę gina žmogaus teisių apsaugos standartais, kaip matyti, sprendimuose nepateikdami gilesnės analizės, kodėl konkrečiu atveju iš intelektinės nuosavybės objekto kylančios teisės turi būti prilyginamos pagrindinėms žmogaus teisėms. Tiesa, ESTT byloje *Luksan prieš Petrus* Informacinės visuomenės direktyvos kontekste užsiminė, jog autorių teisių apsauga yra svarbi intelektinei kūrybai, todėl Sąjungos leidėjas, siekiant aukšto autorių apsaugos lygio, intelektinę nuosavybę pripažino sudėtine nuosavybės dalimi.¹⁶¹ Tai, kad siekiama didesnės intelektinės nuosavybės teisių turėtojų apsaugos akivaizdu iš dabartinio intelektinės nuosavybės teisinio reguliavimo, tačiau kyla klausimas, ar iš tiesų visiems intelektinės nuosavybės rezultatams turėtų būti taikoma žmogaus teisėms būdinga apsauga.

Įdomu pastebėti, jog nors EŽTT numato tai, kad turi būti įvertintas „konkuruojančių interesų pobūdis“, pastarasis išsakomų argumentų prasme nėra „proporcingas“ – aptariamose su teise į saviraiškos laisvę bylose apsiribojama elementariu konstatavimu, jog abi teisės yra ginamos Konvencijos ir, nors balansas turi būti randamas tarp dviejų teisių, todėl jos, atrodytų, turėtų būti abi išsamiai išanalizuotinos, didžiausias dėmesys skiriamas EŽTK 10 str. ginamos informacijos įvertinimui, tuo tarpu – teisės į intelektinę nuosavybę bei jos objektą išsamesnės charakteristikos nepateikiant.

Situacija Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje panaši, nors ir teismo praktika tokio pobūdžio bylose yra gausesnė. Dar 2006 metų *Laserdisken* byloje buvo pateiktas prašymas priimti prejudicinį sprendimą, kuriame vienas iš analizuojamų klausimų buvo tas, jog, anot *Laserdisken*, Informacinės visuomenės direktyvos 4 str. 2 dalis, kurioje numatyta, kad kūrinio originalo ar kopijų platinimo teisė yra išnaudota, kai teisių turėtojas

¹⁵⁹ U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant)*, U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005.

¹⁶⁰ *Ibid.* para. 15.

¹⁶¹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 9 d. sprendimas *Martin Luksan C-277/10*, EU:C:2012:65, para. 66.

pirmą kartą tą objektą parduoda ar kitaip perleidžia jo nuosavybę arba tai daroma jo sutikimu, pažeidžia autorių teisių turėtojų laisvę pateikti savo idėjas bei tai, kad šis atima iš ES piliečių teisę gauti informaciją¹⁶².

Taigi, buvo keliamas klausimas tiek dėl saviraiškos laisvės pažeidimo, tiek dėl teisės į informaciją pažeidimo. Nepaisant to, kad ESTT nepripažino šių teisių pažeidimo, svarbi yra pati argumentacija, ieškant balanso tarp konkuruojančių interesų („nuosavybės teisės“ EŽTK 1-PP 1 str. ir teisės į saviraiškos laisvę EŽTK 10 str.). Dėl teisės gauti informaciją galimo pažeidimo, teismas nurodė, jog EŽTK 10 str. 2 d. įtvirtinta galimybė apriboti šią teisę dėl bendrojo intereso tikslų, iš esmės nurodydamas, kad toks apribojimas turi atitikti saviraiškos laisvės apribojimo testą (apribojimo galimybė įtvirtinta įstatyme, siekiama teisėtų tikslų, apribojimas būtinas demokratinėje visuomenėje)¹⁶³. Taip pasakydamas, teismas toliau atmeta teisės į saviraiškos laisvės galimą pažeidimą, automatiškai, be didesnės analizės vienu sakiniu padarydamas išvadą, kad apribojimas yra pateisinamas „būtinumu saugoti intelektinės nuosavybės teises, kaip antai autorių teises, esančias sudėtine nuosavybės teisės dalimi.“¹⁶⁴

Turint omeny, kad pagal EŽTK ir ESTT šios dvi teisės yra žmogaus teisės, esančios vienodos teisinės reikšmės ir galios, tokia argumentacija iš esmės nėra tinkama, ji ne tik neatitinka saviraiškos laisvės testo apribojimų sąlygų (jos apskritai neanalizuotos), bet kartu iš esmės, net neieškant balanso tarp konkuruojančių teisių, *a priori* konstatuojamas teisės į nuosavybę pranašumas teisės į saviraiškos laisvę atžvilgiu. Tokia argumentacija, nepaisant priimto galutinio sprendimo byloje, manytina, yra ydinga, turint omeny ir tai, jog EŽTT ne kartą, pavyzdžiui, *Oberschlick* byloje yra nurodęs, jog „teisės į saviraiškos laisvę išimtyms turi būti aiškinamos siaurai“¹⁶⁵ arba byloje *and Nilsen and Johnsen* yra nurodęs, jog „apribojimai turi būti aiškinami griežtai ir tokie suvaržymai turi būti įtikinamai nustatyti“¹⁶⁶.

Kitokios išvados nei *Laserdisinkin* sprendime padarytos su skaitmenine erdve susijusiose 2011 ir 2012 metų bylose – *Scarlet Extendent* prieš *SABAM*¹⁶⁷ (toliau – *Scarlet*) bei *SABAM* prieš *Netlog*¹⁶⁸ (toliau – *Netlog*). Pirmoji byla susijusi su *Scarlet*, kaip interneto prieigos paslaugų teikėjos, pateiktu atsisakymu autorių teisių kolektyvinio administravimo

¹⁶² Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2006 m. rugšėjo 12 d. sprendimas *Laserdisken* C-479/04, EU:C:2006:549, para. 60.

¹⁶³ *Ibid.* 64.

¹⁶⁴ *Ibid.* 65-66.

¹⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. liepos 26 d. sprendimas *Oberschlick pries Austriją* byloje, Nr. 20834/92, para. 29.

¹⁶⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. lapkričio 25 d. sprendimas *Nilsen irJohnsen pries Norvegiją* byloje, Nr. 23118/93, para. 43.

¹⁶⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. lapkričio 24 d. *Scarlet Extended* C-70/10, EU:C:2011:771.

¹⁶⁸ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 16 d. *SABAM* C-360/10, EU:C:2012:85.

institucijai (SABAM), įdiegti elektroninių pranešimų filtravimo sistemą, kuri padėtų užkirsti kelią interneto vartotojams, besinaudojantiems Scarlet paslaugomis, „peer-to-peer“ tinklu keistis autorių teises pažeidžiančiais duomenimis. Antroji byla susijusi su Netlog, kaip socialinio tinklo platformos valdytojos, pateiktu atsisakymu SABAM socialinio tinklo platformoje įdiegti informacijos filtravimo sistemą. Anot SABAM, Netlog valdomas socialinis tinklas per vartotojų paskyras įgalina visus turinčius vartotojo paskyrą (profilį) bendrinti SABAM repertuare esančius autorių teisių saugomus kūrinius. ESTT vertinimas abiejų sprendimų kontekste iš esmės yra analogiškas, todėl aptartinas kartu.

ESTT pirmiausia akcentavo, jog Chartijoje numatyta intelektinės nuosavybės apsauga nėra absoliuti, kitais žodžiais tariant, teisė į intelektinę nuosavybę gali būti apribota. Taip pat abeiose bylose teismas pažymėjo, jog „reikia nustatyti pusiausvyrą tarp pagrindinės teisės į nuosavybę, kuriai priskirtinos intelektinės nuosavybės teisės, apsaugos ir kitų pagrindinių teisių apsaugos“¹⁶⁹. Tiek, kiek tai susiję su teise į informaciją, teismas akcentavo, jog įpareigojimas įdiegti filtravimo sistemą galėtų pažeisti informacijos laisvę, kadangi sistema negalėtų tinkamai atskirti teisėto turinio nuo neteisėto. Taip būtų blokuojama teisėta turinio komunikacija, turint omeny ir tai, kad atsakymas dėl informacijos perdavimo teisėtumo, anot teismo, priklauso nuo valstybės narės autorių teisių reguliavimo bei taikomų turtinių teisių išimčių.

Taigi, šiose su skaitmeniniu kontekstu susijusiose bylose ESTT dar kartelį pripažino, jog teisė į intelektinę nuosavybę yra žmogaus teisė, saugoma nuosavybės teisės normomis. Kita vertus, skirtingai nei prieš tai aptartuose EŽTT ir ESTT bylose, teismas, siekdamas rasti tinkamą interesų balansą, aptariamų bylų kontekste turėjo galimybę pripažinti teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) prioritetą teisių į intelektinę nuosavybę atžvilgiu. Visgi, kaip ir EŽTT praktikoje, konkuruojančių interesų (teisių) vertinimas nėra grindžiamas išsamesniais argumentais, atskleidžiančiais aiškiau teisių prigimtį, jų turinį ar ginamą objektą.

2.1.1.3. „Vidinis“ interesų derinimas autorių ir gretutinių teisių kontekste

Siekiant atskleisti dabartiniu metu egzistuojantį „vidinių“ interesų derinimą ir galimą jų perspektyvą, taip pat išryškinti kai kuriuos probleminius aspektus, skirtingų interesų balanso klausimai analizuotini per parodijos autorių ir gretutinių teisių apribojimą, kuriuo pagrindu, manytina, aiškiausiai pasireiškia žmogaus teisė į saviraiškos laisvę (kartu ir teisė į informaciją).

¹⁶⁹ *Cit. op.* 167-168, para. 44, 42.

Autorinių kūrinių ir gretutinių teisių subjektų intelektualinės veiklos rezultatų panaudojimas parodijai, karikatūrai ar pastišui yra įtvirtintas Informacinės visuomenės direktyvos 5 str. 3 d. k punkte¹⁷⁰. Lyginamuoju aspektu, šis autorių turtinių teisių apribojimas, nors ir netiesiogiai, įtvirtintas Vokietijos ATGTĮ 24 „laisvo naudojimo“ straipsnyje¹⁷¹, parodijos, karikatūros ir pastišo tikslais kūrinių apribojimai numatyti ir Nyderlandų ATGTĮ 18b str.¹⁷², minėti trys apribojimai nustatyti taip pat ir Prancūzijos Intelektinės nuosavybės kodekse autoriniams kūriniams – L122-5 str. 4 d., gretutinių teisių subjektų veiklos rezultatams – L211-3 str. 4 d.¹⁷³, JAV, kaip yra nusprendęs JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Campbell v. Acuff-Rose Music*, parodija (netgi „komercinio“ pobūdžio) pakliūna po „sąžiningo naudojimo“ (angl. *fair use*) taisykle¹⁷⁴.

Charlie Goetsch, analizuodamas parodijos ir JAV Pirmosios pataisos, įtvirtinančios teisę į saviraiškos laisvę, santykį, teigia, jog laisvė skelbti literatūros kūrinius ir kritika yra svarbi žodžio laisvė, todėl ir parodija, esanti literatūros ir kartu kritikos kombinacija, yra saviraiškos laisvės dalis¹⁷⁵. Iš tiesų pritartina tokiai minčiai, parodija kaip tik ir yra asmens nuomonės, teisės laisvai reikšti mintis ir įsitikinimus pasireiškimo forma. Parodija ne tik, kad „išsakoma“ asmeninė pozicija, bet kartu, dėka galimybės be leidimo „prieiti“ prie kito kūrinio, sukuriamas visiškai atskiras kūrinys, kuris lygiai taip pat gali būti prieinamas visuomenei parodijos ar kitais tikslais – taip skatinant kūrybiškumą, keičiantis, dalinantis informacinio pobūdžio turiniu plačiojoje visuomenėje.

Europos Sąjungos sistemoje svarbus sprendimas dėl parodijos, kaip turtinių teisių apribojimo Informacinės visuomenės direktyvos kontekste, yra Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimas 2014 metų *Deckmyn*¹⁷⁶ byloje. Šioje byloje buvo pateiktas prašymas dėl prejudicinio sprendimo, susijusio su Direktyvos 5 str. 3 d. k punkte numatytos „parodijos“ sąvokos išaiškinimu. Kaip nurodyta sprendime, ginčas kilęs dėl kalendoriaus platinimo, kuriame buvo piešinys, panašus į autorių teisės saugomą teisių turėtojo piešinį ant vieno iš komiksų serijos albumo viršelio. Šio sprendimo svarba išryškintina, akcentuojant kelis pastebėjimus.

¹⁷⁰ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.

¹⁷¹ Vokietijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html>.

¹⁷² Nyderlandų autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.quirijnmeijnen.nl/2015/05/copyright-law-of-netherlands-copyright.html>>.

¹⁷³ Prancūzijos intelektualinės nuosavybės kodeksas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>>.

¹⁷⁴ *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, 510 U.S. 569 (1994). [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/569/case.html>>.

¹⁷⁵ GOETSCH, Charles C. *Parody as free speech - the replacement of the fair use doctrine by first amendment protection*. W. NEW ENG. L. REV., Vol. 3(1), 1980, p. 62.

¹⁷⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 3d. *Deckmyn ir Vrijheidsfonds* C-201/13, EU:C:2014:2132.

Pirma, kalbėdamas apie Direktyvoje įtvirtintos parodijos tikslą, ESTT pirmiausia atkreipė dėmesį į jau minėtus bendrus Direktyvos tikslus, t.y. autorių ir gretutinių teisių reguliavimo valstybėse narėse suderinimą, kuris turėtų padėti įgyvendinti skirtingų interesų principų laikymąsi¹⁷⁷, taip atsiremdamas į Direktyvos pagrindus, kaip tolimesnį rodiklį, vertinant apribojimą, kartu netiesiogiai išsakydamas mintį, jog parodijos apribojimas kaip tik ir padeda išpildyti skirtingų interesų principų užtikrinimą. Antra, pabrėžė, jog parodija yra „tinkama priemonė nuomonei išreikšti“¹⁷⁸, o nuomonės turėjimas ir galimybė ją išreikšti, kaip yra žinoma, pakliūna į teisės į saviraiškos laisvę apsaugos garantijas. Trečia, ir svarbiausia, ESTT pabrėžė, jog taikant parodijos išimtį „reikia išlaikyti deramą, viena vertus, šios direktyvos 2 ir 3 straipsniuose nurodytų asmenų interesų ir teisių ir, kita vertus, saugomo kūrinio naudotojo, kuris remiasi parodijos išimtimi <...>, saviraiškos laisvės pusiausvyrą“¹⁷⁹, o ar ši pusiausvyra išlaikoma, turi įvertinti teismas. Taip ESTT sprendime pripažino tai, jog parodijos išimtis ar apribojimas yra grindžiamas fundamentalia, prigimtinė žmogaus teise į saviraiškos laisvę. Tai, manytina, yra svarbi išvada, siekiant autorių teisių ir gretutinių subjektų teisių, interesų balanso suderinimo su visuomenės interesais, atsižvelgiant į dabartinį intelektinės nuosavybės traktavimą žmogaus teisių sistemoje.

Kaip minėta, Direktyvoje įtvirtinta „griežta“ autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos perspektyva, kuri nėra „aukotina“ vardan „paramos kultūrai skleisti tikslo“¹⁸⁰, o ši „griežtos apsaugos“ specifika, be kitų anksčiau darbe paminėtų aspektų, atsiskleidžia trijų pakopų testo pagrindu. Tai yra – apribojimai taikomi tik specialiais atvejais, neturi prieštarauti įprastiniam kūrinio ar kito objekto naudojimui, neturi nepagrįstai pažeisti teisėtų teisių turėtojų interesų (Direktyvos 5 str. 5 d.; TRIPS 13 str., PINO sutarčių 10 str.). Galima teigti, kad griežtas apribojimų, kurių vertinimas pirmiausia, anot prof. Vytauto Mizaro, yra koncentruojamas iš autorių interesų perspektyvos¹⁸¹ (analogiškai, manytina, ir gretutinių subjektų teisių perspektyvos), interpretavimas, turint omeny, kad pastarieji remiasi žmogaus teisių apsaugos įgyvendinimo būtinybe, nebebūtų teisingas.

Lyginamuoju aspektu paminėtina Vokietijos teisminė praktika, kurioje teismai tiesiogiai referuoja į žmogaus teisių konstitucines garantijas. *Asterix* byla susijusi su autorių teisių saugoma *Asterikso* (pieštinio komisko herojaus) komiskų serija ir *Asterikso*, kaip personažo, grafinais atvaizdais komiske. Ieškovai tvirtino, kad atsakovo išleistoje knygoje

¹⁷⁷ *Ibid.* para. 25

¹⁷⁸ *Ibid.* para. 25

¹⁷⁹ *Ibid.* para. 27, 34.

¹⁸⁰ 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo, para. 22.

¹⁸¹ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 501.

piešiniai buvo paremti pagal kelis *Asterikso* pieštinius atvaizdus ir jų charakteristines ypatybes ir, kadangi ieškovo kūrinys, anot jų, yra kūrinio adaptacija, todėl negalima buvo remtis parodijos atveju pagal ATGTĮ 24 str.¹⁸² Federalinis Aukščiausiasis Teismas, grąžindamas bylą apeliacinei instancijai, akcentavo būtinybę išspręsti klausimą, ar *Asterikso* grafiniai vaizdai tenkina parodijai keliamus reikalavimus, atsižvelgiant į tai, jog Vokietijos Pagrindinis įstatymas gina žmogaus teisę į saviraiškos laisvę bei menų laisvę, taip pat atkreipdamas dėmesį į tai, jog Vokietijos ATGTĮ 24 „laisvo naudojimo“ straipsnis gali riboti šią konstitucinę autorių garantiją.¹⁸³

Kitoje *Gies Eagle* byloje, susijusioje su Vokietijos nacionalinio simbolio (erelio) naudojimu politinei karikatūrai, Federalinis Aukščiausiasis Teismas pabrėžė tai, jog statutinė teisė turi būti interpretuojama pagal Vokietijos Pagrindinį įstatymą, konkrečiai šioje byloje taikant konstitucines garantijas (5 str. 1 d.) spaudos laisvei¹⁸⁴. Iš pateiktų pavyzdžių darytina išvada, jog teismai vertindami Vokietijos ATGTĮ 24 straipsnį, į kurį pakliūna apribojimai karikatūros ar parodijos pagrindu, ir kartu išvelgdami galimybę, jog toks apribojimas gali varžyti teisę į saviraiškos laisvę, ji interpretuoja konstitucinės teisės į saviraiškos laisvę „šviesoje“, taip suteikiant plačias garantijas, siekiantiems pasinaudoti turtinių teisių apribojimu.

Priešingai nei Vokietijoje, bendrosios teisės sistemos valstybėje – JAV, teismai nėra linkę *copyright* bylose referuoti į Konstitucijos Pirmąją pataisą, įtvirtinančią teisę į saviraiškos laisvę, kaip į nuostatą, kurios pagrindu ir būtų sprendžiami su *copyright* ir teise į saviraiškos laisvę susiję ginčai. Tokia teismų pozicija gali būti paaiškinta dėl kelių priežasčių. Anot prof. Jed Rubinfeld, JAV Konstitucijos 8 str. įgalina Kongresą priimti įstatymus, įtvirtinančius autorių, patentų teisių turėtojų ir kitas intelektinės nuosavybės teisių ribotas monopolijas, tačiau šis įgalinimas, kaip ir įstatymų priėmimo įgaliojimai, suteikti Kongresui pagal Konstitucijos 1 str., yra „pavaldus Konstitucijos Pirmajai pataisai“¹⁸⁵. Antra, argumentuojama, kad „neramumai“ susiję su teise į saviraiškos laisvę yra išsprendžiami dvejais *copyright* sistemai būdingais pamatiniais principais - „sąžiningo naudojimo“ taisykle bei tai, kad *copyright* nesaugo idėjų, tik objektyvią šių idėjų išraiškos formą¹⁸⁶ (pažymėtina, jog ši taisyklė nepriklausomai nuo skirtingų teisės sistemų yra būdinga autorių teisės objekto apsaugai¹⁸⁷).

¹⁸² MENDIS, Dinusha; KRETSCHMER Martin. *The Treatment of Parodies under Copyright Law in Seven Jurisdictions: A Comparative Review of the Underlying Principles*. IPO, 2013, p. 30.

¹⁸³ *Ibid.* p.31.

¹⁸⁴ *Ibid.* p.31.

¹⁸⁵ RUBENFELD, Jed. *The Freedom of Imagination: Copyright's Constitutionality*. Yale law Journal, Vol.1, 2002, p. 12.

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p.162.

Išsakyto antrojo argumento kontekste galima paminėti, pavyzdžiui, JAV Aukščiausiojo Teismo *Harper & Row v. Nation Enterprises* byla, kurioje buvo išsakytos mintys, kad *copyright* teikiama apsauga „nėra saviraiškos laisvės apribojimai, kadangi *copyright* saugo idėjų išraiškos formą, bet ne pačias išreikštas idėjas“¹⁸⁸. Kitoje – *Eldred v Ashcroft*¹⁸⁹ byloje teismas, referuodamas ir į prieš tai minėtą bylą, akcentavo, jog *copyright* įstatymai yra suderinti su Konstitucijos Pirmąja pataisa, kadangi, pirma, idėjų ir idėjų išraiškų atskirumo principas apibrėžia pusiausvyrą tarp Pirmosios pataisos ir *Copyright* įstatymo; antra, referuodamas į *Copyright* įstatymo 107 str., teismas akcentavo, jog „sąžiningo naudojimo“ taisyklė leidžia visuomenei pasinaudoti ne tik faktais ar idėjomis įtvirtintomis *copyright* apsaugotuose darbuose, bet kartu tam tikrais atvejais leidžia pasinaudoti ir pačia idėjų išraiška. Taigi, *copyright* ginčų sprendimas Pirmosios pataisos (įtvirtinančios teisę į saviraiškos laisvę) „šviesoje“ yra nebūtinai, kadangi jau pati *copyright* teikiama apsauga yra suderinta su Pirmąja pataisa, įgyvendinant žodžio laisvės užtikrinimo priemones ir tikslus¹⁹⁰. Kaip pabrėžia Ruth Okediji, JAV jurisprudencijoje „sąžiningo naudojimo“ taisyklės taikymas kritikos ar apžvalgos tikslais yra ginamas, siekiant sustiprinti Pirmosios pataisos tikslus¹⁹¹. Anot Robert Denicola, sąžiningo naudojimo doktrina ypatingai svarbi integruojant *copyright* ir žodžio laisvės principus parodijos kontekste¹⁹². Teismai tuo tarpu laikosi pozicijos, jog parodija ir satyra „esmingai nusipelnusios laisvės“¹⁹³.

Taigi, JAV aptartų bylų kontekste skirtingų *copyright* teisių turėtojų ir visuomenės interesų, grindžiamų žmogaus teisėmis (teise į saviraiškos laisvę), interesų balansas išlaikomas ir kartu bet koks galimas interesų „nesutapimas“ sprendžiamas pačios *copyright* doktrinos, grindžiamos tokiais pačiais žmogaus teisių užtikrinimo tikslais, pagalba (idėjų ir idėjų išraiškos takoskyra bei „sąžiningo naudojimo“ taisykle).

Atsigręžiant į Lietuvos autorių teisių ir gretutinių teisių reguliavimą teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) kontekste, akcentuoti keli dalykai. Pirma, netiesiogiai teisė į saviraiškos laisvę, kaip kad ir aptartu JAV *copyright* atveju, saugoma atskiriant idėjas (ATGTĮ 5 str.) ir idėjų išraiškas (ATGTĮ 4 str. 1 d. „objektyvia forma išreikštas kūrybinės

¹⁸⁸ Harper & Row v. Nation Enterprises 471 U.S. 539, 1985.[interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/539/case.html>>.

¹⁸⁹ ELDRED V. ASHCROFT (01-618) 537 U.S. 186, 2003.[interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/supct/html/01-618.ZS.html> >.

¹⁹⁰ *Ibid.*

¹⁹¹ OKEDIJI, Ruth.Givers, Takers, and Other Kinds of Users: A Fair Use Doctrine for Cyberspace, Florida Law Review, Vol. 53, 2001, p. 130.

¹⁹² DENICOLA, Robert. Copyright and Free Speech: Constitutional Limitations on the Protection of Expression. California Law Review, Vol. 67, No. 2, 1980. p. 298.

¹⁹³ Berlin v. E C Publications Inc, 329 F.2d 541, 1964. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-18]. Prieiga per internetą: <<http://openjurist.org/329/f2d/541/berlin-v-e-c-publications-inc>>.

veiklos rezultatas“). Jau analizuotoje 2015 LAT byloje¹⁹⁴ teismas, kaip minėta, taip pat citavimo apribojimo kontekste nustatė, jog reikia įsitikinti ar citatoje nėra autorių teisės nesaugomų objektų (ATGTĮ 5 str. 5 p., 21 st.).

Antra, atitikmuo (pagal funkcinę paskirtį) „sąžiningo naudojimo“ taisyklei kontinentinėje Europoje yra išimtys ar apribojimai taikomi autorių teisių ar gretutinių teisių subjektų turtinėms teisėms. Lietuvoje taip pat yra nustatytas gretutinių teisių objektų apribojimas karikatūrai ar parodijai sukurti (ATGTĮ 58 str. 1 d. 12 p.), kuriuo galima pasinaudoti be teisių turėtojų sutikimo ir nemokant atlyginimo. Šis apribojimas taikomas tik gretutinių teisių objektams – atlikimams, fonogramoms, audiovizualinio kūrinio (filmo) įrašams ir transliuojančiosios organizacijos transliacijoms arba jų įrašams (ATGTĮ 58 str. 1 d., 2 str. 11 d.). Šioje vietoje atkreiptinas dėmesys, jog ankstesnėje – 2012 m. sausio 10 d. – ATGTĮ redakcijoje, iki 2012 m. kovo 1 d., ATGTĮ 25 straipsnyje taip pat buvo nustatytas apribojimas būtent kūrinio panaudojimui karikatūrai ar parodijai¹⁹⁵. Dabartinėje ATGTĮ redakcijoje ši nuostata yra panaikinta, todėl, turint omeny, jog turtinių teisių apribojimai atitinka teisėtumo reikalavimus, kai yra išpildomos visos trijų pakopų testo sąlygos, vienai iš jų grindžiamai *numerus clausus* principu, tai yra – turtinių teisių apribojimai leidžiami specialiais ATGTĮ numatytais atvejais (ATGTĮ 19 str. 1d.), kūrinio apribojimas karikatūrai ar parodijai pagal dabartinę reglamentaciją, reikėtų daryti išvadą, yra negalimas. Manytina, jog reikėtų kritiškai vertinti tokį įstatymo leidėjo pasirinkimą¹⁹⁶ išbraukti šį apribojimą iš ATGTĮ, paliekant galimybę tik gretutinių teisių objektus apriboti minėtu pagrindu.

Kaip buvo akcentuota, užsienio valstybių doktrinoje, taip pat ir teisminėje praktikoje parodijai, kaip turtinių teisių apribojimui, skiriamas ypatingas dėmesys žmogaus teisių kontekste, ši iš esmės traktuojama žodžio laisvės dalimi. Teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti (kartu skleisti informaciją) yra saviraiškos laisvės dalis, o parodija, taip pat ir karikatūra, kaip žanras, kaip tik ir padeda išreikšti savo mintis ir nuomones bei jas skleisti, todėl negalėjimas pasinaudoti kūrinio (pavyzdžiui, pasiremti tekstine (žodine) muzikos kūrinio dalimi) parodijos arba karikatūros (pavyzdžiui, pasiremti grafikos darbu) tikslais, manytina, apriboja šią žmogaus teisę. Susidūrus skirtingiems interesams ir iškilus teisminiam ginčui dėl kūrinio panaudojimo parodijos ar karikatūros tikslais, teismas negalėtų priimti palankaus sprendimo turtinių teisių naudotojui, kadangi tokio apribojimo įstatymas neįtvirtina (ATGTĮ 19 str.1 d.). Be abejonės, tiek parodijos, tiek karikatūros žanrų išpildymas glaudžiai susijęs su rizika pažeisti autorių neturtines teises (ATGTĮ 14

¹⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.

¹⁹⁵ Žr. Įst. red. nuo 2012-01-10 iki 2014-05-27. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 50-1598.

¹⁹⁶ Valstybės narės turi dizpozityvią teisę įtvirtinti Direktyvos 5 str. 3 d. numatytus apribojimus.

str.), ypatingai neturtinę teisę į kūrinio neliečiamybę (ATGTĮ 14 str. 1 d.,3 p.), tačiau tai yra teismo diskrecija įvertinti, ar konkrečiu atveju buvo pažeistos neturtinės teisės ar ne, svarbiausia, kad apskritai būtų suteikta galimybė pasinaudoti kūrinio apribojimu parodijos ar karikatūros tikslais, atsižvelgiant ir į tai, kad teisė į saviraiškos laisvę pagal EŽTT formuojamą praktiką yra ginama net tik tais atvejais, kai informacija priima palankiai, bet ir tada, kai ji gali „žeisti, šokiruoti ar trikdyti“¹⁹⁷.

Gretutinių teisių kontekste, minėta, atlikėjai lygiai taip pat kaip ir autoriai turi asmenines neturtines teises (ATGTĮ 52 str.), tarp kurių taip pat užtikrinta ir teisė į atlikimo neliečiamybę (ATGTĮ 52 str.1 d.). Anot prof. Vytauto Mizaro, neturtinių teisių suteikimas atlikėjams yra grindžiamas atlikėjo intelektine veikla, kurioje taip pat, kaip ir autorinėje kūryboje, išreiškiamas atlikėjo individualumas.¹⁹⁸ Pasinaudojant ATGTĮ 58 str. 1 d. 12 punktu atlikėjo neturtiniai interesai taip pat gali būti pažeisti. Jeigu įstatymo leidėjo pozicija išbraukti parodijos ir karikatūros apribojimą autoriniams kūriniams buvo grindžiama būtent autoriaus neturtinių teisių apsaugos užtikrinimo būtinybe dėl autoriaus ir jo kūrinio nepertraukiamo ryšio ir didelės rizikos pažeisti autoriaus interesus, tai tokia pozicija nėra nuosekli, nes atlikėjų neturtiniai interesai taip pat gali būti pažeidžiami. Be kita ko, tokiu reguliavimu, manytina, sukeliamas teisinis neapibrėžtumas, kadangi atlikėjų veikla yra neatskiriamai susijusi su kūrinio interpretavimu, o įstatyme numatant analizuojamą apribojimą atlikėjų atlikimams, tačiau neužtikrinant tokios galimybės taikymo autoriniams kūriniams, autorių teisių subjektų teisėti interesai galėtų būti pažeidžiami (ATGTĮ 51 str. 1d.).

Lietuvoje iki analizuojamo apribojimo panaikinimo buvo nagrinėta tik viena byla dėl kūrinio panaudojimo parodijai sukurti, tačiau ir ši byla svarbi dėl teismo argumentacijos aktualumo šio darbo kontekste. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 metų byloje¹⁹⁹ turėjo galimybę atskleisti turtinių teisių apribojimo instituto paskirtį, atkreipdamas dėmesį, jog jis yra vienas iš būdų pasiekti „skirtingų asmenų grupių interesų pusiausvyros“²⁰⁰. Be kita ko, kalbėdamas visų autorių turtinių teisių apribojimų kontekste pabrėžė tai, jog pastarieji skirti tam, kad „kad užtikrintų taip pat ir konstitucinės teisės laisvai reikšti savo įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 1, 2 dalys) įgyvendinimą“²⁰¹, o šio tikslo, anot teismo, siekiama ir ATGTĮ 25

¹⁹⁷ P vz., Žr.: Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. kovo 29 d. sprendimas *Thoma prieš Liuksemburgą* byloje, Nr. 38432/97, para. 44; 1979 m. gruodžio 7 d. sprendimas *Handyside prieš Jungtines Karalystes* byloje, Nr. 5493/72, para. 49.

¹⁹⁸ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009, p.51.

¹⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Šiaulių naujienos“ v. „Šiaulių kraštas“, Nr. 3K-3-214/2009.

²⁰⁰ *Ibid.*

²⁰¹ *Ibid.*

straipsniu. Taigi, LAT dar prieš 2014 metų ESTT *Deckmyn* sprendimą pripažino tai, jog apribojimas parodijai sukurti (taip pat ir visi kiti apribojimai) yra grindžiamas fundamentalia žmogus teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją) ir tokiu apribojimu yra siekiama skirtingų interesų pusiausvyros. Tai, kad apribojimai turi būti aiškinami teisės į saviraiškos laisvę „šviesoje“, kaip buvo minėta, taip pat nusprendė ir LAT anksčiau aptartoje 2015 metų byloje²⁰². Svarbu ir tai, jog šioje parodijos byloje teismas, toliau tęsdamas mintį, pabrėžė, jog „[d]ėl nurodytų konstitucinių teisių apsaugos, kuri įgyvendinama taip pat ir ATGTĮ 25 straipsnyje įtvirtintu autoriaus išimtinių turtinių teisių ribojimu, negalima šio straipsnio aiškinti ir taikyti pernelyg formaliai ir taip siaurai, kad kūrinį naudotojai negalėtų realiai juo pasinaudoti.“²⁰³

Remiantis teismo išsakyta pozicija (taip pat ir ESTT *Deckmyn* byla), tai yra tai, jog kalbėdamas bendrai apie turtinių teisių apribojimo institutą ATGTĮ, teismas suteikė jam konstitucinės teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) pagrindą, darytina išvada, jog visi apribojimai dėl jiems būdingo konstitucinės apsaugos „krūvio“ turėtų būti aiškinami iš žmogaus teisių apsaugos perspektyvos. Tai yra taip, jog apribojimais būtų galima realiai pasinaudoti, tokiu būdu išpildant žmogaus teisėmis grindžiamus tikslus, kuriems įgyvendinti apribojimai ir yra numatyti. Manytina, jog siauras apribojimų taikymas trijų pakopų testo pagrindu, siekiant pirmiausia užtikrinti autorių teisių ir gretutinių teisių subjektų turtinių teisių ir interesų apsaugą konkrečiu atveju galėtų suponuoti galimybės įgyvendinti prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimą ir kartu galimus pažeidimus. Tai ypatingai pasakytina dabartinio teisės į intelektinę nuosavybę, kaip žmogaus teisės, traktavimo kontekste, turint omeny tai, kad toks sutapatinimas su žmogaus teisėmis, kaip buvo teigta, nėra visiškai objektyvus. Nepamirštant ir *Ashby Donald* bei *Neij Sunde* bylų, kuriose teisių į intelektinę nuosavybę gynimas buvo pripažintas kaip įsikišantis į saviraiškos laisvės įgyvendinimą.

Šioje vietoje reikėtų pritarti prof. Vytauto Mizaro išsakytoms mintims dėl apribojimų, grindžiamų *numerus clausus* principu, reikalingumo. Profesorius kelia klausimą, ar nereikėtų atsisakyti vienos iš trijų pakopų testo sąlygų, tai yra, jog apribojimai galimi tik įstatyme įtvirtintais pagrindais, tuo pačiu suteikiant galimybę teismui vertinti konkrečią situaciją²⁰⁴. Iš tiesų, manytina, jog toks atsisakymas ne tik, kad reikalingas, bet kartu yra būtinas dabartinio visuomenės interesų ir intelektinės nuosavybės teisių turėtojų derinimo kontekste. Kaip rodo EŽTT *Ashby Donald* bei *Neij Sunde* bylos, viena vertus, teisės į

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.

²⁰³ *Cit. op.* 199.

²⁰⁴ MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 510 - 511.

intelektinę nuosavybę yra priskiriamos prie žmogaus teisių ir joms suteikiama žmogaus teisių apsauga, kita vertus, tokia apsauga nėra be „imuniteto“ ir kartu neapsiriboja tik įstatyme numatytais apribojimų pagrindais. Kaip parodė minėtos bylos, pasitelkus žmogaus teisių argumentus, tai yra teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) įgyvendinimu, „vidiniai“ apribojimai gali būti „apeiti“ pastaraisiais argumentais. Panašu, jog ir Lietuvos teismų praktikoje, kaip parodė 2015 metų LAT byla²⁰⁵ yra linkstama prie tokios pozicijos.

Turint omeny, kad autorių teisių ir gretutinių teisių apribojimo institutas yra grindžiamas konstitucinėmis vertybėmis²⁰⁶ – žmogaus teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją) – apribojimų vertinimas iš žmogaus teisių apsaugos perspektyvos, o kartu ir aptartos trijų pakopų sąlygos atsisakymas padėtų užtikrinti prigimtinių žmogaus teisių apsaugą. Kartu tokių „taisiklių“ įgyvendinimas tam tikra prasme reikštų pagal dabartinį reguliavimą žmogaus teisių statusą turinčių autorių ir gretutinių teisių apribojimą „fundamentalesnėmis“ (natūralesnėmis žmogaus teisių prigimčiai) žmogaus teisėmis.

2.1.2. Pramoninė nuosavybė: patentai, prekių ženklai, dizainas

2.1.2.1. Patentai

Paryžiaus konvencijoje dėl pramoninės nuosavybės saugojimo 1 straipsnio, 2 dalyje numatyta, jog į pramoninės nuosavybės apsaugos objektų sampratą, be kitų straipsnyje nurodytų objektų, pakliūna prekių ženklai, pramoninis dizainas, taip pat ir išradimų patentai.²⁰⁷ Patentai, kaip pramoninės intelektinės nuosavybės objektai, buvo pirmieji, kurie pagal *SmithKline*²⁰⁸ sprendimą pakliuvo į tuometinės Europos Žmogaus Teisių Komisijos jurisprudenciją Konvencijos 1-PP 1 straipsnio kontekste. Gali kilti klausimas, ar iš tiesų yra pagrįstas žmogaus teisių statuso suteikimas teisei į išradimo patentą. Jau ne kartą šiame darbe akcentuoti pagrindiniai žmogaus teisių principai, kurie su patentu kaip intelektinės nuosavybės objektu, manytina, nėra nuosekliai suderinami. Be abejo, išradėjai taip pat turi neturtinę teisę į vardą, tam tikra prasme įrodančią išradėjo ir jo intelektinės veiklos rezultato ryšį, ši teisė eksplicitiškai įtvirtinta Paryžiaus konvencijos 4ter²⁰⁹ straipsnyje, tačiau, kaip jau buvo minėta autorių teisių ir gretutinių teisių kontekste,

²⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Šiaulių naujienos“ v. „Šiaulių kraštas“, Nr. 3K-3-214/2009

²⁰⁷ Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 75-1796.

²⁰⁸ Europos Žmogaus Teisių komisija. 1990 m. lapkričio 4 d. sprendimas *SmithKline & French Labs. Ltd.* prieš Nyderlandus byloje, Nr. 12633/8, p. 7.

²⁰⁹ Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 75-1796.

minimalus konceptualių principų, būdingų tam tikriems intelektinės nuosavybės objektams ir žmogaus teisėms, persidengimas, neleidžia daryti objektyvios išvados dėl išradimo patento kaip žmogaus teisės į jį. Reikėtų pritarti ir Daniel Gervais išsakytai pozicijai, tai yra tam, jog patentai pirmiausia yra matomi kaip ekonominiai įrankiai. Patentai, anot autoriaus, taip pat gali leisti išreikšti save, tačiau asmenybės pasireiškimas yra mažesnio lygio, nei, pavyzdžiui, autorių teisėje, o ir pagrindinis dėmesys vis tiek išlieka ekonominio pobūdžio²¹⁰. Taigi, manytina, patentai, kaip intelektinės nuosavybės objektai, negali būti visiškai sutapatinti su žmogaus teisėms būdingais principais.

Viena iš darbe analizuojamų žmogaus teisių yra teisė į saviraiškos laisvę (teisė į informaciją). Kyla klausimas, koks santykis egzistuoja tarp patentų, kaip intelektinės nuosavybės objektų, ir paminėtų žmogaus teisių. Manytina, išradimų patentai iš visų darbe analizuojamų pramoninės nuosavybės objektų turi mažiausiai bendrų sąlyčio taškų su teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją). Daniel Gervais, charakterizuodamas patentus, nurodo, jog patentai yra teisė „uždrausti“ ar „išstumti“²¹¹. Iš tiesų patentai suteikia teises drausti²¹² patentuotų išradimų naudojimą ir tai, atrodytų, nieko bendro neturi su teise į saviraiškos laisvę ir galimą jos apribojimą. Visgi, mokslinėje doktrinoje pamažu keliamas klausimas dėl patentų ir teisės į saviraiškos laisvę santykio. Feroz Ali, išsako mintį, jog autorių teisių ir Pirmosios JAV Konstitucijos pataisos tarpusavio santykis yra intensyvi tyrinėjimo sritis, nes autorių teisė numato apribojimus žodžio laisvei. Tuo tarpu, anot autoriaus, situacija yra kitokia dėl patentų, kadangi jie pirmiausia nėra matomi kaip priemonė išraiškai²¹³. Mokslininkas taip pat išsako mintį, jog patentai taip pat kaip ir kalba išreiškia idėjas, dažnai perteikdami ekspertų žinias, kurios nebuvo iki tol žinomos²¹⁴. Kitaip sakant, patentai taip pat turi „savo“ techninę kalbą – per šią prizmę vertinant, patentų ir žmogaus teisės į saviraiškos laisvę interesų santykio persidengimas, vienokiu ar kitokiu būdu, tampa įmanomas. Nepaisant to, visgi, manytina, jog patentų ir teisės į saviraiškos laisvę tarpusavio santykis didesnių teisinių iššūkių šiuo metu nekelia. Kitokia situacija egzistuoja prekių ženklų ir teisės į saviraiškos laisvę tarpusavio santykio kontekste, todėl šis santykis analizuojamas toliau.

²¹⁰ GERVAIS, Daniel. *Human rights and the philosophical foundations of intellectual property*. In GEIGER, Christophe. *Research handbook on human rights and intellectual property*. UK, Northampton:Edward Elgar publishing. 2015, p.95-96.

²¹¹ GERVAIS, Daniel. *Human rights and the philosophical foundations of intellectual property*. In GEIGER, Christophe. *Research handbook on human rights and intellectual property*. UK, Northampton:Edward Elgar publishing. 2015, p.95.

²¹²Pvz., kaip nurodoma LR patentų įstatyme: „Patento savininkas turi išimtinę teisę drausti kitiems asmenims be jo leidimo gaminti, naudoti, siūlyti parduoti, parduoti, importuoti ar eksportuoti tą gaminį.<..>“. Žr. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 8-120.

²¹³ FEROUZ, Ali. *Technical Speech: Patents, Expert Knowledge, and the First Amendment*. Minnesota Journal of Law, Science & Technology. Vol 17(1)., 2016. p. 332.

²¹⁴ *Ibid.* p. 333.

2.1.2.2.Prekių ženklai

Prekių ženklai, kaip pramoninės nuosavybės objektai, yra susiję su žmogaus teise į saviraiškos laisvę. Ši sąsaja panaši į minėtos žmogaus teisės bei autorių teisių ir gretutinių teisių tarpusavio santykį, tai yra – jis pasireiškia tiek „vidinių“, tiek „išorinių“ interesų derinimo kontekste. Tai, kad egzistuoja „įtampa“ tarp prekių ženklų ir teisės į saviraiškos laisvę patvirtina ir su prekių ženklų teisine apsauga susijęs Tarybos reglamentas Nr. 2015/2424, kuriame, skirtingai nei Komisijos reglamente Nr. 2868/95²¹⁵ bei Tarybos reglamente Nr. 207/2009²¹⁶, konstatuojamosios dalies 21 punkte yra eksplicitiškai numatyta, jog „reglamentas turėtų būti taikomas taip, kad būtų užtikrinta visapusiška pagarba pagrindinėms teisėms ir laisvėms, visų pirma saviraiškos laisvei.“²¹⁷

TRIPS sutartyje 15 str. 1 d. numatyta, jog bet koks žymuo ar žymenų kombinacija, pagal kuriuos galima atskirti prekes ar paslaugas, nuo kitam subjektui priklausančių prekių ar paslaugų, laikomi galinčiais sudaryti prekės ženklą, o tokius žymenis, kaip kad žodžius, į kuriuos įeina ir asmenvardžiai, raidės, skaitmenys, *inter alia*, ir kitokio pobūdžio žymenis, pavyzdžiui, vaizdinius elementus ar spalvų kombinacijas, turi būti leista registruoti kaip prekių ženklus²¹⁸. Taigi, prekių ženklai kaip tokie iš esmės „savyje“ talpina ir kartu išreiškia kalbą. Ji nebūtinai turi pasireikšti „žodiniu“ pavidalu, ji gali būti konstruojama ir iš vaizdinių ar spalvinių elementų, ar kitų žymenų. Kartu tai reiškia galimybę išimtinių turtinių teisių įgyvendinimu tam tikra prasme „uzurpuoti“ per žymenis pasireiškiančią „kalbinę“ išraišką komercinėje veikloje.

TRIPS sutarties 17 str. įtvirtinta galimybė numatyti išimtis prekių ženklo suteikiamoms teisėms, atsižvelgiant į teisėtus prekių ženklo savininko ir trečiųjų šalių interesus. Šia nuostata siekiama rasti pusiausvyrą tarp prekių ženklo savininkui suteikiamų teisių ir visuomenės interesų. Kaip tik todėl valstybių narių įstatymuose, pavyzdžiui, Lietuvos ir Vokietijos Prekių ženklų įstatyme (toliau – PŽĮ) yra numatyti tam tikri prekių ženklo teisių turėtojų apribojimai, leidžiantis kitiems naudoti kaip žymenį savo vardą, adresą, prekių ar paslaugų charakteristikas ir kita, taip kartu neužkertant kelio kitiems asmenims skleisti informaciją komercinėje veikloje (Vokietijos PŽĮ 23 str.²¹⁹ LR PŽĮ 39 str.²²⁰). Paryžiaus

²¹⁵ 1995 m. gruodžio 13 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 2868/95 skirtas įgyvendinti Tarybos reglamentą (EB) Nr. 40/94 dėl Bendrijos prekių ženklo.

²¹⁶ 2009 m. vasario 26 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 207/2009 dėl Bendrijos prekių ženklo.

²¹⁷ 2015 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2015/2424, kuriuo iš dalies keičiamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 207/2009 dėl Bendrijos prekių ženklo ir Komisijos reglamentas (EB) Nr. 2868/95.

²¹⁸ 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedas prie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46-1620.

²¹⁹ Vokietijos prekių ženklų įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_markeng/englisch_markeng.html#p0047>.

²²⁰ Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 92-2844

konvencijos 6 quinquies²²¹ straipsnyje taip pat numatyta galimybė atmesti ar pripažinti registraciją negaliojančią dėl joje išskirtų pagrindų, pavyzdžiui, jeigu prekių ženklai gali pažeisti trečiųjų asmenų teises, arba jeigu ženklai neturi kokių nors skiriamųjų požymių.

Pritartina prof. Martin Senftleben, kuris teigia, jog pripažinimas, kad tam tikri žymenys negali sudaryti prekių ženklo ir taip prekių ženklų teisei kištis į tokių žymenų naudojimą yra susijęs su saviraiškos tikslais. Anot mokslininko, tokie laisvi nuo prekių ženklo suteikiamų teisių žymenys suteikia kitiems prekybininkams komunikacinius įrankius informuoti vartotojus apie produktų charakteristikas. Be kita ko, anot jo, tokia žymenų laisvė neapsiriboja tik galimybe komercinei kalbai skleisti – taip pat įgalina visuomenę naudotis saviraiškos laisve, paliekant, pavyzdžiui, tokius svarbius žymenis, kaip kad kultūrinius ar religinius simbolius laisvus²²². Iš tiesų valstybėse, pavyzdžiui, jau minėtoje Vokietijoje ir Lietuvoje numatyti absoliutūs atsisakymo registruoti ar pripažinti prekių ženklo registraciją negaliojančia pagrindai, kurių „uzurpavimas“ prekių ženklo suteikiamomis teisėmis galėtų užkirsti kelią taip pat ir informacijos skleidimui (be abejo, tai susiję ir su skiriamuoju prekių ženklo pobūdžiu), pavyzdžiui, nuostata dėl bendrinių žodžių naudojimo ar prekių-paslaugų charakteristinių ypatybių kaip žymenų (Vokietijos PŽĮ²²³ 8 str. 2 d. 2-3 p., LR PŽĮ 6 str.1 d., 3-4 p.).

Tačiau prekių ženklo ir teisės į saviraiškos laisvę, kaip žmogaus teisės, santykio klausimas taip pat yra susijęs ir su prekių ženklo suteikiamų teisių paskirtimi ir tikslais. Lyginamuoju aspektu pabrėžtina JAV Aukščiausiojo Teismo pozicija dėl prekių ženklo paskirties. Byloje *Prestonettes, Inc. v. Coty* teismas pažymėjo, jog „[prekės ženklas] nesuteikia teisės uždrausti žodžio ar žodžių naudojimo. Tai nėra autorių teisė. <...> prekės ženklas suteikia teisę uždrausti jį naudoti tik tiek, kiek reikia apsaugoti savininko reputaciją nuo kitam priklausančių prekių pardavimo, tarsi tai būtų prekių ženklo savininko prekės“²²⁴. Kitoje byloje – *United Drug Co. v. Theodore Rectanus Co* teismas nurodė, jog „nuosavybė nėra būdinga prekių ženklų sferai <...> prekės ženklų teisė yra nesąžiningos konkurencijos teisės dalis; teisė į prekės ženklą išauga dėl jo naudojimo, ne iš jo turėjimo; jo funkcija yra tikrai atskirti prekes kaip produktą priklausančią konkrečiam prekybininkui ir apsaugoti jo reputaciją nuo kitam priklausančių prekių pardavimo, tarsi tai būtų prekių

²²¹ Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 75-1796.

²²² SENFTLEBEN, Martin. *Free signs and free use: how to offer room for freedom of expression within the trademark system*. In GEIGER, Christophe. *Research handbook on human rights and intellectual property*. UK, Northampton:Edward Elgar publishing. 2015, p. 356.

²²³ Vokietijos prekių ženklų įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_markeng/englisch_markeng.html#p0047>.

²²⁴ *Prestonettes, Inc. v. Coty* 264 U.S. 359 (1924). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/264/359/case.html>>.

ženklų savininko prekės; tai nėra nuosavybės objektas, nebent tik santykyje su egzistuojančiu verslu.“²²⁵

Prof. Vytautas Mizaras, analizuodamas LR KT nutarimą²²⁶, kuriame teismas sprendė su prekių ženklų teisiniu reguliavimu susijusius konstitucingumo klausimus, taip pat atsižvelgdamas į ESTT formuojamą teisminę praktiką prekių ženklų kontekste, prieina svarbių išvadų, kurios netiesiogiai išplaukia taip pat ir iš aukščiau pateiktų JAV sprendimų. Anot profesoriaus, prekės ženklų apsaugos ribas apibrėžia prekės ženklų funkcinė paskirtis, tai iš esmės ir yra rodiklis teisių į ženklą įgyvendinimo apimčiai nustatyti.²²⁷ Profesorius taip pat išsako mintį, jog skirtingai nei materialinė nuosavybės teisė, žymenų teisinė apsauga nesuteikia absoliučių naudojimo teisių, tokiu atveju, saugomas ne pats prekės ženklas, o jo atliekamos funkcijos.²²⁸

Atsižvelgiant į šias mintis bei JAV teismo išsakytą poziciją, galima daryti išvada, jog skirtingai nei autorių teisė ar (ir) gretutinių subjektų teisė suteikianti išimtinio pobūdžio turtines teises, leidžiančias „drausti“ įvairiais būdais naudoti saugomus kūrinius ar gretutinių teisių objektus be teisių turėtojų sutikimo, prekių ženklų suteikiamų išimtinių teisių įgyvendinimo ribos yra susijusios tik su jų funkicine paskirtimi. Kitais žodžiais tariant, teisės į saviraiškos laisvę kontekste, tai, manytina, turėtų reikšti tai, kad naudojantis pastarąja teise, bet koks šios teisės galimas apribojimas, atsižvelgiant į visas faktines konkrečios situacijos aplinkybes, galėtų būti pagrįstas tik tada, jeigu įgyvendinant teisę į saviraiškos laisvę, būtų pažeista prekių ženklų funkcionali paskirtis. Atkreiptinas dėmesys, jog prekės ženklų funkcijos, skirtingai nei ESTT *Arsenal Football Club* sprendime, kuriame buvo išaiškinta, jog „esminė prekių ženklų paskirtis yra garantuoti vartotojui ar galutiniam naudotojui ženklų pažymėtos prekės ar paslaugos kilmės tapatumą“²²⁹, vėlesniu ESTT sprendimu byloje *L'Oréal* buvo išplėtos, nurodant, jog nors ir „esminė prekių ženklų funkcija užtikrinti vartotojams prekių ar paslaugų kilmę“²³⁰, taip pat egzistuoja ir „kitos jo funkcijos, kaip antai funkcija garantuoti šių prekių ar paslaugų kokybę arba informavimo, investavimo ar reklamos funkcijos“²³¹.

Taigi, bendriausia prasme prekės ženklų teisių turėtojas neturi „teisės į žodį“ pasireiškianti žymens pavidalu ir, kaip išsakė mintį JAV teisėjai, „negali drausti naudoti

²²⁵ *United Drug Co. v. Theodore Rectanus* CO.248 U.S. 1912.[Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per: <<https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/248/90#writing-type-1-PITNEY>>.

²²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas.

²²⁷ MIZARAS, Vytautas. Intelektinės nuosavybės teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. *Jurisprudencija*, 2012, 19(3), p.1125

²²⁸ *Ibid.* p.1125

²²⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2002 m. lapkričio 12 d. *Arsenal Football Club* C-70/10, EU:C:2002:651, para. 48.

²³⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. liepos 12 d. *L'Oréal ir kiti* C-324/09, EU:C:2011:474, para. 58.

²³¹ *Ibid.*

žodžių“, toks draudimas galėtų būti pateisintas tik tada, jei naudojant konkretų žymenį būtų pažeista viena iš prekės ženklo funkcijų konkrečių prekių ir paslaugų atžvilgiu.

Šioje vietoje paminėtinas prof. Christophe Geiger, kuris išreiškia susirūpinimą, jog bendrovės, kaip prekių ženklo teisių turėtojos, bando ginti savo interesus nuo bet kokios galimos intervencijos į jų prekių ženklą, tuo tarpu teismai sprendimuose remiasi žmogaus teise į saviraiškos laisvę, taip pateisindami galimą „įsikišimą“ į prekių ženklo turėtojų interesus.²³² Profesorius pateikia pavyzdžių iš Prancūzijos teisminės praktikos, kurioje prekių ženklo naudojimas kritikos ar parodijos tikslais yra pateisinamas teisės į saviraiškos laisvę pagrindais.²³³ Autorius iš dalies kvestionuoja teismų pasitelkiamą saviraiškos laisvės argumentą, remdamasis tuo, jog prekės ženklo apsaugos ribos, kaip jau buvo akcentuota, yra susijusios su prekių ženklo funkcija ir todėl prekės ženklo naudojamo kritikos ar parodijos tikslais šios ribos apskritai neturėtų apimti.²³⁴

Iš dalies pritariama tokiai pozicijai, prekių ženklų paskirtis ir turėtų būti tas parametras, į kurį atsiremia prekių ženklų teisinės apsaugos ribos, taip neužkertant kelio fundamentalių žmogaus teisių įgyvendimui, šiuo atveju – teisei į saviraiškos laisvę, todėl teismai būtent tai ir turėtų vertinti. Kita vertus, gynyba teisės į saviraiškos laisvę pagrindu teisminėje praktikoje galėtų būti pasitelkiama ne kaip pagrindinis, tačiau kaip papildomas argumentas.

Šiame kontekste aktualus EŽTT Didžiosios kolegijos 2007 metais priimtas *Anheuser-Busch*²³⁵ sprendimas. Ginčas dėl kurio pareiškėjas kreipėsi į EŽTT yra susijęs su dvejomis – Amerikos ir Čekijos – bendrovėmis ir jų konkuruojančiu interesu dėl alaus, kaip prekės, žymėjimo prekės ženklu „Budweiser“. Preiškėjas, Amerikos bendrovė, gaminanti ir pardavinėjanti alų, žymima prekės ženklu „Budwaiser“, siekė užregistruoti šį prekės ženklą Portugalijoje. Kompetentinga institucija atsisakė patenkinti prašymą, Čekijos bendrovei užprotestavus dėl tokios paraiškos, kadangi žymuo „Budweiser beer“ Čekijos bendrovės jau buvo užregistruotas kaip kilmės vietos nuoroda. Po ilgų teisminių ginčų, Amerikos bendrovė kreipėsi į EŽTT, kadangi, anot pareiškėjos, Portugalijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas patenkinti Čekijos bendrovės prašymą ir neleisti užregistruoti Amerikos bendrovei tokio prekės ženklo alaus prekėms, pažeidė pareiškėjos teisę netrukdomai naudotis nuosavybe, į kurią, anot pareiškėjo, pakliūna ir prekės ženklai.²³⁶

Nors ir galutiniame bylos rezultate nebuvo konstatuotas Konvencijos 1-PP 1 str. pažeidimas, šis sprendimas svarbus dėl to, kad, pirma, EŽTT pirmą kartą aiškiai įvardino,

²³² GEIGER, Christophe. *Trade Marks and Freedom of Expression - The Proportionality of Criticism*. International Review of Industrial Property and Copyright Law. January, 2007, p. 317.

²³³ *Ibid.* p. 320-321.

²³⁴ *Ibid.* p. 323-325.

²³⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. sausio 11 d. sprendimas *Anheuser-busch inc. prieš Portugaliją* byloje, Nr. 73049/01.

²³⁶ *Ibid.* para. 12-23, 46.

jog „intelektinė nuosavybė kaip tokia“²³⁷ yra ginama Konvencijos 1-PP 1 str. Antra, tai reiškia, jog prekės ženklai pakliūna į EŽTK „nuosavybės“ sampratą, be kita ko, į tokią sampratą, anot EŽTT Didžiosios kolegijos, pakliūna ir paraiška prekės ženklui užregistruoti.²³⁸

Šis EŽTT sprendimas dar kartą patvirtino tai, jog teisė į intelektinę nuosavybę iš esmės yra žmogaus teisė, tai reiškia, jog iš intelektinės nuosavybės objektų išplaukiančios teisės yra ir bus ginamos žmogaus teisių apsaugos standartais. Tokia išvada darytina dėl to, kad prekių ženklai, kaip intelektinės nuosavybės objektai, manytina, apskritai neturi nieko bendro su konceptualia žmogaus teisių sampratą, o jeigu žmogaus teisių apsauga yra suteikiama tokiems objektams, remiantis EŽTT nuosekliai formuojama pozicija, neabejotinai ir visi kiti likę intelektinės nuosavybės objektai pakliūtų į šią apsaugą, ką ir patvirtina sprendime išreikšta formuluotė, jog „intelektinė nuosavybė kaip tokia“²³⁹ yra ginama aktualiu Konvencijos straipsniu.

Kaip buvo minėta, prekių ženklų, kaip intelektinės nuosavybės objektų apsauga, yra glaudžiai susijusi su jų funkcinė paskirtimi. Šių objektų apsauga yra suteikiama tiek, kiek būtina apsaugoti teisių turėtojų interesus naudojant prekių ženklus prekių ir paslaugų srityje. Kaip pabrėžia prof. Vytautas Mizaras, prekės ženklai „yra labiau susieti ne su asmeniu, o būtent su to asmens gaminamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis“²⁴⁰, be kita ko, prekių ženklų suteikiamos išimtinės teisės, susijusius „su ženklo savininko materialiaisiais interesais, o ne su jo neturtinėmis teisėmis“²⁴¹. Iš tiesų nei vienoje tarptautinėje sutartyje ar Europos Sąjungos teisės aktuose, skirtuose ar apimančiuose ir prekių ženklų teisinės apsaugos reglamentavimą, nėra tiesiogiai įtvirtintos prekių ženklų savininko (ar autoriaus) neturtinės teisės. Tai, manytina, susiję su prekių ženklo, kaip intelektinės veiklos rezultato, specifika, tai yra, skirtingai nei autorių ar atlikėjų veikloje, prekių ženklų srityje nepasireiškia tokio pobūdžio kūrybinė veikla ar prekės ženklo „autoriaus“ individualumas, kuris leistų teigti prekės ženklo ir jį sukūrusio asmens nepertraukiamą ryšį, ši veikla yra daugiau „techninio“ pobūdžio ir nėra tiesiogiai siejama su pačiu asmeniu. Neužmirštinas ir tas faktas, kad prekių ženklų teisinės apsaugos suteikimas (tas pats galioja, pvz., ir patentams), skirtingai nei prigimtinių žmogaus teisių atveju, kurios egzistuoja *ipso facto*, yra siejamas su registraciniais formalumais ir pirmumo

²³⁷ EŽTT byloje *Melnichuk prieš Ukrainą* nurodė, jog „intelektinė nuosavybė“ ginama, tuo tarpu analizuojamame sprendime įvardino, jog „intelektinė nuosavybė kaip tokia“ ginama.

²³⁸ *Ibid.* para. 72, 78.

²³⁹ *Cit.op.* 235, para.72.

²⁴⁰ MIZARAS, Vytautas. Teisė į intelektinę nuosavybę žmogaus teisių sistemoje. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doc. Dr. Alfonso Vileitos septyniasdešimtmečiui, medžiaga. Vilnius: Justitia, 2001, p. 118.

²⁴¹ *Ibid.* p. 118-119.

principais²⁴². Kitais žodžiais tariant, apsauga priklauso ne tik nuo valstybės valios, bet yra priklausoma ir nuo laiko faktoriaus. Turint omeny tai, darytina išvada, jog prekių ženklai bendriausia prasme neturi jokios „moralinės“ dimensijos, būdingos prigimtinėms žmogaus teisėms.

Aptartame kontekste yra kritikuotina EŽTT pozicija prekių ženklų apsaugą sieti su žmogaus teisėms apsaugoti skirtais tarptautiniais instrumentais. Skirtingų interesų balanso kontekste tai reiškia, kad teisių į prekės ženklą gynybai (EŽTK 1-PP 1 str.) suteikiama tokia pat teisinė „galia“ kaip kad, pavyzdžiui, teisei į saviraiškos laisvę (EŽTK 10 str.) ir, konkrečiu galimu atveju, kaip kad ir, pavyzdžiui, *Ashby Donald* ar *Neij and Sunde* bylose teismas turėtų rasti balansą tarp „vienodų“ Konvencijos garantuojamų teisių. Akivaizdu, kad toks balansas konceptualiai būtų neteisingas, kadangi teisė į šį intelektualinės veiklos objektą apskritai, kaip buvo minėta, neturi jokios žmogaus teisėms būdingos dimensijos.

Kai kurie komentatoriai taip pat išsako kritišką požiūrį dėl aptariamo EŽTT sprendimo. Pavyzdžiui, Klaus Beiter išreiškia susirūpinimą, kad juridiniai asmenys gali reikalauti apginti šią „žmogaus teisę“, atsižvelgdamas į tai, kad žmogaus teisių apsaugos prielaida yra asmens orumas, nebūdingas juridiniams asmenims, šis sprendimas, anot jo, tik padidina tokių tarptautinių bendrovių sėkmę iškylančiuose ginčiuose ateityje²⁴³. Autorius taip pat atkreipia dėmesį, kad Pakto 15 straipsnio kontekste juridiniai asmenys dėl savo skirtingos prigimties nėra apsaugoti žmogaus teisių lygmeniu.²⁴⁴

Kita vertus, egzistuoja pozicijų prieštaraujančių šiems argumentams. Anot Burkhart Goebel, ne tik kad Konvencijos tekstas eksplicitiškai suteikia teisę juridiniams asmenims ginti teisę į nuosavybę, be kita ko, tiek EŽTT, tiek ESTT, tiek ir valstybėse narėse juridiniai asmenys gali būti apsaugoti žmogaus teisėmis – tokia apsauga ir jos apimtis priklauso nuo konkrečios teisės pobūdžio, o ne juridinio asmens prigimties²⁴⁵.

Manytina, jog Klaus Beiter išsakytos mintys nėra be pagrindo. Iš tiesų Konvencijos tekste teisinė nuosavybės apsauga suteikiama ir juridiniams asmenims²⁴⁶, turint omeny, kad intelektualinės nuosavybės apsauga ginama būtent per šią Konvencijos nuostatą, atsižvelgiant taip pat ir į tai, kad prekių ženklų teisių turėtojais, skirtingai nei, pavyzdžiui,

²⁴² Pvz., Lietuvoje pateikus paraišką dėl prekių ženklo įregistravimo yra suteikiama laikina apsauga, pareiškėjui įgyjant pirmumo teisę į prekių ženklą. Žr: Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymo 12 str.

²⁴³ BEITER, Klaus D. *The right to property and the protection of interests in intellectual property - a human rights perspective on the European Court of Human Rights' decision in Anheuser-Busch Inc v Portugal*. International Review of Intellectual Property and Competition Law, Vol. 39(6), 2008, p.4.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ BURKHART, Goebel. *Trademarks as fundamental rights – Europe*. The Law Journal of the International Trademark Association. Vol. 99 No. 4, 2009, p. 946.

²⁴⁶ Nors ES Chartijos 17 str. nenumatyta, jog teisę į nuosavybę turi ir juridiniai asmenys, tačiau ES Chartijos 52 str. 3 d. Chartijos teisėms suteikiama tokia pat „esmę bei taikymo sritį“, kokia yra numatyta Konvencijoje, vadinas, Chartijoje įtvirtinta teisė į nuosavybės apsaugą gali naudotis ir juridiniai asmenys.

teise į saviraiškos laisvę paprastai besinaudojantieji, nėra fiziniai asmenys, tam tikra prasme atsiranda galimybė „iškreiptam“ skirtingų interesų balansui.

Kritika sprendimo atžvilgiu suprantama ir dėl to, jog Pakto ir Deklaracijos kontekste (kartu prisimenant tą faktą, jog Konvencijos preambulėje tiesiogiai referuojama į Deklaraciją²⁴⁷), vertinant iš teleologinės perspektyvos, neabejotinai „moralinių ir materialinių“ interesų apsauga yra garantuojama tik fiziniams asmenims – šioji siejama su teise į pakankamą gyvenimo lygį²⁴⁸ ir nebūtinai turi būti užtikrinama teisės į nuosavybę nuostata. Be kita ko, „moraliniai interesai“ pagal aktualią Konvencijos nuostatą net neturėtų būti užtikrinami, kadangi jie, manytina, nepakliūtų į „nuosavybės“ sampratą. Šioji siejama tik su ekonominiais parametrais, kaip EŽTT Didžioji kolegija *Anheuser-Busch* byloje, analizuodama, ar paraiška prekės ženklui registruoti turi „nuosavybei“ būdingas savybes, nurodė, jog reikia deramai atsižvelgti į „finansines teises ir interesus“, į galimybę sudaryti „įvairius teisinius sandorius, tokius kaip pardavimas ar licencinė sutartis“, taip pat ar turi ar gali turėti „finansinę vertę“²⁴⁹. Akivaizdu, kad neturtinių teisių „paskirtis“ yra visai kita – neekonominio pobūdžio.

Taigi, apibendrinant, galima daryti išvadą, kad nepaisant to, jog prekių ženklai neturi koncepcinių panašumų su žmogaus teisėmis, pagal aktualią Konvencijos nuostatą jų apsauga vis tiek yra užtikrinama prigimtinėmis žmogaus teisėmis. Kita vertus, tokia apsauga, kaip buvo minėta, nesuteikia „absoliučių“ teisių, o yra susijusi su prekių ženklų funkcinė paskirtimi. Iškilus konfliktui tarp prekių ženklų turėtojų interesų ir žmogus teisės į saviraiškos laisvę, teismas pirmiausia turėtų vertinti, ar naudojantis teise į saviraiškos laisvę buvo pažeista prekių ženklų funkcinė paskirtis.

2.1.2.3. Dizainas

Paryžiaus konvencijos 5^{quinquies} straipsnyje numatyta, jog pramoninis dizainas saugomas visose Sąjungos šalyse. TRIPS sutartyje taip pat garantuojama pramoninio dizaino apsauga – 25 str. 1 d. numatyta valstybių narių pareiga įtvirtinti dizaino apsaugą. Dizainerio neturtinės teisės nėra numatytos nei TRIPS sutartyje, nei Paryžiaus Konvencijoje. Neturtinė dizainerio teisė į vardo nurodymą įtvirtinta Tarybos Reglamente dėl bendrijos dizaino²⁵⁰. Nacionaliniu lygiu, pavyzdžiui, Vokietijos dizaino įstatymo 10 str.²⁵¹, LR

²⁴⁷Žr. Konvencijos preambulė: „<.> atsižvelgdamos į tai, jog šia Deklaracija siekiama, kad joje skelbiamos teisės būtų visuotinai ir veiksmingai pripažįstamos ir kad jų būtų laikomasi“.

²⁴⁸U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant)*, U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005, para. 4.

²⁴⁹Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. sausio 11 d. sprendimas *Anheuser-busch inc. pries Portugaliją* byloje, Nr. 73049/01, para. 76.

²⁵⁰2001 m. gruodžio 12 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.6/2002 dėl Bendrijos dizaino.

dizaino įstatymo 14 str.²⁵² taip pat įtvirtinta neturtinė teisė į vardą (teisė būti nurodytam kaip dizaineriui). Taigi, panašiai kaip patentu atveju, pramoninio dizaino nuostatų kontekste dizaineriai turi tik vieną neturtinę teisę – teisę į vardą. Tai kartu reiškia pramoninio dizaino, kaip intelektinės nuosavybės objekto, suteikiamų teisių minimalų koncepcinį perspynimą su žmogaus teisėms būdingais principais. Visgi, turėtina omeny tai, jog TRIPS sutarties 25 str. 1 d. nenurodyta, koku būdu gali būti saugomas pramoninis dizainas, o 25 str. 2 d. valstybėms narėms suteikiama teisė apsaugą garantuoti pagal autorių teisių teisės normas, be kita ko, Tarybos reglamente dėl Bendijos dizaino 96 str. 2 d. numatyta, jog Bendrijos dizainas taip pat yra saugomas pagal valstybių narių autorių teisę. LR dizaino įstatymo 4 str. 3 d. taip pat pasireiškia komuliatyvinė dizaino apsauga, kadangi įtvirtinta galimybė dizainą saugoti pagal autorių teisės normas. Vadinasi, dizaineriui (kaip autoriui) taip pat gali būti garantuotos turtinės ir neturtinės autoriams būdingos teisės į dizainą, kaip taikomąjį dailės kūrinį, kartu tai reiškia, jog ir dizaino objektui, kaip autoriniui kūriniiui, taikomi įstatyme numatyti apribojimai, grindžiami žmogaus teisių užtikrinimo būtinybe. Tokiu atveju, tai kas buvo išanalizuota autorių teisių „vidinių“ interesų ir teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) derinimo kontekste gali būti taikoma ir dizaineriui (kaip autoriui). Be abejo, ir pramoninio dizaino teisinio reguliavimo kontekste yra įtvirtinti tam tikri apribojimai, kurie, manytina, grindžiami teisės į informaciją garantijomis. Pavyzdžiui, LR dizaino įstatymo 37 str. 1 d. numatytas baigtinis apribojimų sąrašas (eksperimentiniais, mokymo tikslais ir kt.), šie apribojimai turi atitikti trijų pakopų testo reikalavimus (37 str. 2 d.). Trijų pakopų testo sąlygos pramoninio dizaino kontekste taip pat įtvirtintos TRIPS sutarties 26 str. 2 d. Visgi, bendriausia prasme, manytina, jog tai, kas buvo aptarta autorių teisių kontekste, vertinant autorių teisių ir teisės į saviraiškos laisvę santykį, gali būti taikoma ir pramoninio dizaino atveju.

²⁵¹ Vokietijos dizaino įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-23]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-iminternet.de/englisch_geschmmg/englisch_geschmmg.html#p0045>.

²⁵² Lietuvos Respublikos dizaino įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 112-4980.

2.2. Teisė į privatą gyvenimą, teisė į duomenų apsaugą ir laisvė užsiimti verslu

Šio darbo kontekste nurodytos teisės ir laivės – teisė į privatą gyvenimą, teisė į duomenų apsaugą ir laisvę užsiimti verslu yra susijusios. Pastarųjų teisių ir laisvių bei intelektinės nuosavybės teisių santykio pasireiškimas, skirtingai nei Europos Žmogaus Teisių Teismo kontekste, ypatingai išryškėja Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje, kurioje vis dažniau sprendžiami nurodytų teisių ir intelektinės nuosavybės teisių, ginamų Chartijos 17 straipsniu, balanso paieškos klausimai. Skirtingai nei teisė į saviraiškos laisvę ir teisė į informaciją, šios teisės neturi tiesioginės sąsajos su intelektinės nuosavybės objektais, tai yra nacionaliniuose įstatymuose ar tarptautinėse sutartyse nėra įtvirtinti apribojimai ar išimtys, grindžiami minėtų teisių užikrinimu. Taigi, „vidinių“ interesų derinimas su šiomis teisėmis nepasireiškia, apie interesų balansą galima kalbėti tik „išorinių“ interesų derinimo kontekste – žmogaus teisių sistemoje.

Aktualios teisės ir laisvės, kaip kad ir prieš tai analizuotos – teisė į nuosavybės apsaugą, teisė į saviraiškos laisvę, teisė į informaciją – nėra absoliučios. Chartijos nuostatų kontekste – teisei į privataus gyvenimą apsaugą (7 str.), teisei į duomenų apsaugą (8 str.), laisvei užsiimti verslu (16 str.) tiesioginių apribojimų nėra numatyta, tačiau šie apribojimai siejami su Chartijos 52 str. 1 d. nuostata, leidžiančia apriboti teises ir laisves, atsižvelgiant į straipsnyje nustatytus reikalavimus. Be kita ko, ESTT savo praktikoje yra nusprendęs, jog „teisė į asmens duomenų apsaugą nėra absoliuti ir turi būti vertinama atsižvelgiant į jos socialinį tikslą“²⁵³. Laisvės užsiimti verslu kontekste (sutampančiai su laisve užsiimti verslu) ESTT yra nurodęs, jog šios „laisvės nėra absoliučios, bet į jas turi būti atsižvelgta pagal jų socialines funkcijas“²⁵⁴. Dėl teisės į privataus gyvenimą bei teisės į nuosavybės apsaugą ESTT taip pat laikosi pozicijos, jog „šioms pagrindinėms teisėms Sąjungos teisėje nėra suteikiama absoliuti apsauga“²⁵⁵. EŽTK kontekste taip pat garantuojama teisė į privataus gyvenimo apsaugą bei duomenų apsaugą, skirtumas nuo Chartijos teisinio reguliavimo yra tas, kad teisė į duomenų apsaugą nėra atskirai Konvencijos tekste išskirta – ji užtikrinama EŽTK 8 str. 1 d., įtvirtinančia privataus gyvenimo apsaugą (taip pat ir Duomenų apsaugos Konvencija²⁵⁶), o šioji 8 str. 2 d. pagrindu taip pat gali būti apribota. Tuo tarpu laisvė užsiimti verslu yra ekonominio pobūdžio laisvė, ji nėra įtvirtina

²⁵³ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2010 m. lapkričio 9 d. *Volker und Markus Schecke ir Eifert* C-92/09, EU:C:2011:771, para. 48.

²⁵⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2004 m. rugsėjo 9 d. *Spain and Finland v Parliament and Council* C-184/02, EU:C:2004:497, para. 51-52.

²⁵⁵ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. lapkričio 5 d. *Mayaleh v Council* T-307/12, EU:T:2014:926, para.172-173.

²⁵⁶ Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108). *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1059.

Konvencijos tekste, kuriame numatytos politinės ir pilietinės teisės. Nacionaliniu lygmeniu Lietuvos LR Konstitucijoje taip pat garantuojama teisė į privataus gyvenimą apsaugą, kuri pagal LR Konstitucinio Teismo jurisprudenciją „nėra absołiuti“²⁵⁷, nuostata taip pat apima ir teisę į duomenų apsaugą (22 str. 1-3 d.), tuo tarpu ūkinės veiklos laisvė užtikrinama 46 str. 1 d., šioji taip pat „nėra absołiuti“²⁵⁸. Taigi, konfliktuojančių interesų derinimo kontekste analizuotina neabsoliučių teisių tarpusavio sąveika.

Nurodytų žmogaus teisių ir laisvių santykis su konkrečiais intelektinės nuosavybės objektais nėra vienodas ir pasireiškia skirtingu lygiu – tam tikrais atvejais galima rasti vidinių (teisių) turinio bendrumų su intelektinės nuosavybės objektais, kitais atvejais – analizuojamos žmogaus teisės, lyginant jas su intelektinės nuosavybės objektais, neturi tarpusavyje didesnių, vienaip ar kitaip, persidengiančių sąsajų (pavyzdžiui, kaip kad aptartu atveju teisės į saviraiškos laisvę ir patentų kontekste).

2.2.1. Santykis su autorių teisėmis ir gretutinėmis teisėmis

EŽTT byloje *Pretty prieš The United Kingdom* yra nurodęs, jog „[p]ati Konvencijos esmė yra pagarba žmogaus orumui ir žmogaus laisvei“²⁵⁹, byloje *Von Hannover prieš Germany* EŽTT nurodė, jog „[t]eismas primena fundamentalią privataus gyvenimo apsaugos užtikrinimo svarbą kiekvieno žmogaus asmenybės vystymuisi <...> be kita ko, didesnis akylumas, užtikrinant privataus gyvenimo apsaugą, reikalingas susiduriant su naujomis komunikacijos technologijomis, kurios sudaro galimybę saugoti ir atkurti asmens duomenis“²⁶⁰. Kitoje byloje *A prieš Norway* teismas nurodė, jog asmens reputacija yra asmenybės tapatybės ir psichologinio integralumo dalis, todėl asmens reputacijos apsauga pakliūna į Konvencijos 8 str., tas pats, anot teismo, turi būti taikoma ir asmens garbei²⁶¹. Byloje *S. and Marper prieš The United Kingdom* teismas nurodė, jog teisė į privatų gyvenimą apima fizinį ir psichologinį asmens integralumą, asmens vardą ir kitus asmens identifikavimo kriterijus, asmens duomenis, susijusius su privačiu asmens gyvenimu ir kt.²⁶²

Nepaisant to, kad visos Konvencijoje ir apskritai žmogaus teisių šaltiniuose įvardintos teisės yra kildinamos iš žmogaus asmenybės orumo, ši žmogaus teisė į privataus gyvenimo

²⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas.

²⁵⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas.

²⁵⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 2346/02, para. 65.

²⁶⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. rugsėjo 19 d. sprendimas *Von Hannover prieš Vokietiją* byloje, 8772/10, para. 69-70.

²⁶¹ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 09 d. sprendimas *A prieš Norvegiją* byloje Nr. 28070/06, para. 64.

²⁶² Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. gruodžio 04 d. sprendimas *S. ir Mapper prieš Jungtines Karalystes* byloje, Nr. 30566/04, para. 66-67.

apsaugą (skirtingai, nei pavyzdžiui teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ar kt.) glaudžiai susijusi su pačia žmogaus asmenybe (ir jos vystymusi), o tam tikri šią teisę apimantys veiksniai, pavyzdžiui, reputacijos ar garbės apsauga, asmens vardas ar kiti neatsiejami su asmeniu (privatūs) duomenys ir kita, yra integrali pačios asmenybės dalis. Manytina, jog autorių teisių subjektų ir gretutinių teisių subjektų, konkrečiau – pačių autorių ir atlikėjų kontekste ši žmogaus teisė tam tikra apimtimi persidengia su autorių ir atlikėjų teisine apsauga. Tai pasakytina apie *droit moral* koncepcijos, būdingos kontinentinės Europos valstybėms, esmę – neturtinių teisių, integraliai susijusių su paties kūrėjo ar atlikėjo asmenybe (jo orumu), institutą, ypatingai išskiriant kūrėjų ir atlikėjų neturtinę teisę į kūrinio ar atlikimo neliečiamybę, kurios pažeidimas gali reikšti kūrėjo ar atlikėjo orumo ir garbės pažeidimą. Tuo tarpu kitiems gretutinių teisių subjektams (pvz., fonogramų gamintojams, transliuojančioms organizacijoms ar kt.) neturtinės teisės, kurios, manytina, vienintelės išlaiko tam tikrą žmogaus teisių dimensiją, nėra būdingos.

Laisvė užsiimti verslu yra ekonominė laisvė, ši laisvė buvo įtvirtinta remiantis ESTT praktika, kurioje pripažintos tokios laisvės, kaip laisvė verstis ekonomine ar komercine veikla, laisvė sudaryti sutartis.²⁶³ Teisė į duomenų apsaugą, kaip minėta, Konvencijos kontekste yra integrali 8 str. dalis, ši teisė taip pat atskirai reguliuojama ir užtikrinama Duomenų apsaugos konvencija²⁶⁴. Chartijoje įtvirtintos teisės į duomenų apsaugą pagrindas yra EŽTK 8 str., minėta Duomenų apsaugos konvencija bei ES asmens duomenų direktyva²⁶⁵. Manytina, kad šios teisės neturi ryškesnių sąsajų su autorių teisėmis ir gretutinių subjektų teisėmis, kaip kad koncepciniai panašumai gali būti įžvelgiami minėtų subjektų neturtinių teisių ir žmogaus teisė į privatų gyvenimą atveju. Visgi, analizuojamos teisės aktualios „išorinių“ interesų derinimo kontekste, susidūrus šioms ir intelektinės nuosavybės teisių turėtojų teisėms.

ESTT priimtame prejudiciniame sprendime byloje *Promusicue*²⁶⁶ sprendė klausimą, susijusį su intelektinės nuosavybės ir asmens duomenų apsaugos pusiausvyros užtikrinimu. *Promusicue* asociacija, vienijanti muzikos ir audiovizualinių įrašų gamintojus ir leidėjus, prašė įpareigoti Telefonica, teikiančia interneto prieigos paslaugas, atskleisti asmenų besinaudojančių pastarosios paslaugomis, tapatybę ir vietos adresą. Anot *Promusicue*, šie amensys naudojami rinkmenų pasikeitimo programa ir taip leidžia prieigą prie jų asmeniniuose kompiuteriuose esančių fonogramų, kurių turtinės teisės priklauso

²⁶³ Neprivalomas Chartijos straipsnių išaiškinimas. Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-23]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_en.pdf>.

²⁶⁴ Žr.: Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108). *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1059.

²⁶⁵ *Cit. op.* 263.

²⁶⁶ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2008 m. sausio 29 d. *Promusicae* C-275/06, EU:C:2008:54.

asociacijos nariams, taigi, tokiu būdu yra pažeidinėjamos intelektualinės nuosavybės teisės. Telefonica atsisakė tai padaryti, nes, anot jos, direktyva, kurios pagrindu pateiktas prejudicinis klausimas, įpareigoja atskleisti asmens duomenis tik vykstant baudžiamajam procesui, bet ne civiliniam.²⁶⁷ ESTT išaiškino, jog, nors direktyva neįpareigoja, valstybės narės gali numatyti direktyvos pagrindu pareigą atskleisti asmens duomenis vykstant ir civiliniam procesui. Svarbu, jog teismas akcentavo, kad šioje byloje yra svarbi pagrindinė teisė, užtikrinanti asmens duomenų, taigi ir privataus gyvenimo apsaugą, todėl valstybės narės privalo užtikrinti teisingą pusiausvyrą tarp pagrindinių teisių, tokių kaip teisė į nuosavybę, kuriai priskirtina intelektualinės nuosavybės teisė, bei teisė į privataus gyvenimo apsaugą²⁶⁸. Kitoje ESTT prejudicinėje byloje – *Bonnier Audio* – teismas atsakinėjo į klausimą, ar asmens, galimai pažeidinėjančio intelektualinės nuosavybės teisės, duomenų atskleidimas (asmenvardis ir adresas), šiuo atveju – valstybėje narėje, kuri numačius galimybę duomenis atskleisti ir civiliniame procese, gali būti atskleistas autorių teisių savininkui (jo atstovui), kaip privačiam asmeniui. ESTT pakartojo, kad tokia galimybė gali būti įtvirtinta, be kita ko, akcentavo *Promusicue* suformuotą poziciją, jog laikantis proporcingumo principo, turi būti tinkamai subalansuoti priešingi interesai – intelektualinės nuosavybės teisių apsauga autorių teisių savininkams ir interneto abonemento ar naudojo asmens duomenų apsauga²⁶⁹.

Jau teisės į saviraiškos laisvę kontekste aptartuose *Scarlet* ir *Netlog* bylose, ESTT taip pat turėjo galimybę akcentuoti ekonominės laisvės užsiimti verslu, asmens duomenų apsaugos ir intelektualinės nuosavybės apsaugos reikalaujantį tarpusavio balansą. Šiuose sprendimuose ESTT numatė, kad reikalavimas įdiegti *Scarlet* (internetu prieigos paslaugos tiekėja) bei *Netlog* (prieglobos paslaugų tiekėja) filtravimo sistemą, kuri leistų nustatyti tiekėjos tinklu siunčiamas autorių teisių saugomas elektronines rinkmenas, kad galima būtų užblokuoti šių rinkmenų persiuntimą (*Scarlet* bylos atveju) bei filtravimo sistemą, kuri leistų surasti autorių teisių saugomus kūrinius, kad būtų galima blokuoti šių kūrinių padarymą viešai prieinamu (*Netlog* bylos atveju), akivaizdžiai pažeistų internetu prieigos paslaugų tiekėjos ir prieglobos paslaugų tiekėjos laisvę užsiimtu verslu²⁷⁰.

ESTT akcentavo, jog turi būti rasta tinkama pusiausvyra tarp intelektualinės nuosavybės teisių turėtojų ir subjektų besinaudojančių laisve užsiimti verslu. Šiuo atveju, įpareigojimas

²⁶⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2008 m. sausio 29 d. *Promusicae* C-275/06, EU:C:2008:54, para. 29-33.

²⁶⁸ *Ibid.* para. 63-70.

²⁶⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. balandžio 19 d. *Bonnier Audio ir kiti* C-461/10, EU:C:2012:219, para 55-60.

²⁷⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. lapkričio 24 d. *Scarlet Extended* C-70/10, EU:C:2011:771, para. 48.; Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 16 d. *SABAM* C-360/10, EU:C:2012:85, para. 46

įdiegti minėtas filtravimo sistemas yra laikytinas pažeidžiančiu reikalavimą užtikrinti tinkamą pusiausvyrą. Tokia sistema būtų stebimi visi tinklu siunčiami elektroniniai pranešimai, stebėjimas būtų netermintuotas, tiek *Scarlet*, tiek *Netlog* privalėtų įdiegti sudėtingą, nuolat veikiančią, brangiai kainuojančią ir savo lėšomis finansuojamą sistemą – tai, anot teismo, sudėtingos ir brangios intelektinės nuosavybės apsaugos priemonės, pažeidžiančios laisvę užsiimti verslu²⁷¹. Be kita ko, teismas taip pat pasisakė, kad tokia filtravimo sistema galėtų pažeisti *Scarlet* ir *Netlog* klientų ir paslaugų naudotojų teisę į duomenų apsaugą, kadangi reikėtų nuolatos analizuoti vartotojų siunčiamų pranešimų turinį ir rinkti informaciją apie vartotojų ar socialinio tinklo naudojų profilio informaciją, o tokia informacija sudaro asmens duomenis, kadangi leidžia nustatyti asmenų tapatybes²⁷².

Taigi, ekonominė laisvė užsiimti verslu turėjo lemiamą vaidmenį prejudicinio sprendimo rezultatui, nepalankiam intelektinės nuosavybės teisių turėtojams. Be abejo, visų aplinkybių kontekste svarbūs ne tik sudėtingi techniniai ir ekonominiai filtravimo įpareigojimai, pažeidžiantys subjektų laisvę užsiimti verslu, bet ir visų aplinkybių kontekste didelį svorį, manytina, turėjo teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) ir teisės į asmens duomenų apsaugą, kaip pagrindinių ir prigimtinių žmogus teisių užtikrinimas.

Įdomu pastebėti, kad Lietuvos teismineje praktikoje taip pat atsiranda panašaus pobūdžio bylų, kuriose ieškoma skirtingų interesų pusiausvyros. 2016 metų byloje²⁷³, kurioje buvo nagrinėti klausimai, susiję su autorių teisių turėtojų ir interneto ryšio paslaugų tiekėjų interesais bei pareigos atskleisti asmens duomenis įgyvendinimu, LAT turėjo galimybę pasiremti jau aptartomis ESTT *Promusicue* bei *Scarlet Extended* bylomis, taip pat atkreipti dėmesį ir į *Neij and Sunde Kolmisoppi* bylą.

LAT analizuotas ginčas susijęs su ieškovės, kompiuterinio žaidimo autoriaus teisių turėtojos, reikalavimu taikyti civilinę atsakomybę atsakovei (internetu ryšio paslaugų tiekėjai) už galimus autorinių teisių pažeidimus vartotojui naudojantis atsakovės paslauga. Anot ieškovės, atsakovės vartotojai per interneto tinklus „peer 2 peer“ siuntėsi neteisėtas kompiuterinių žaidimų kopijas be ieškovės sutikimo ir be autorinio atlyginimo. Atsakovei nėra prieinama informacija, koks konkretus asmuo yra internetinio protokolo (IP) adreso turėtojas, o atsakovei atsisakius atskleisti IP kodo vartotoją, anot ieškovės, laikytina, jog atsakovė privalo atlyginti atsiradusią žalą.

²⁷¹ *Ibid.* para. 46-49; para. 45-47.

²⁷² *Ibid.* para. 50-51; para. 48-49.

²⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Daedalic Entertainment“ v. UAB „Cgames“, Nr. e3K-3-52-687/2016.

LAT sutiko su žemesnių teismų pozicija, jog ieškovė neįrodė atsakovės civilinės atsakomybės sąlygų. Tokia LAT pozicija buvo priimta iš esmės pateikiant aktualias ir susijusias nuostatas su interneto paslaugų tiekėjo teisiniu reglamentavimu bei pateikiant aktualią ESTT praktiką, tačiau, manytina, argumentavimo kontekste – be didesnio aktualių normų teisinio kvalifikavimo ir pritaikymo būtent nagrinėjamai situacijai. Dėl interneto paslaugų tiekėjo pareigos atskleisti konkretaus IP adreso naudotoją, teismas nurodė, jog „būtina atsižvelgti ir užtikrinti skirtingų interesų ir vertybių pusiausvyrą ir proporcingą apsaugą: teisės į nuosavybę (intelektinės nuosavybės teises) ir teisės į privatų gyvenimą gynimo <.>, taip pat teisės (suprantama, kai tokia teisė yra) atgaminti kūrinį asmeniniais tikslais (ATGTĮ 20 straipsnis)“²⁷⁴. Tokiu būdu, LAT sutiko su žemesnių instancijų priimtais sprendimais, kuriuose buvo nurodyta, jog vartotojų asmens duomenis tretiesiems asmenims galima perduoti tik teisėsaugos institucijų reikalavimu. Taipogi, kad ieškovė sutiko su tuo, kad atsakovas nėra tinkamas, tačiau vis tiek reišė ieškinį bei įstatymo nenustatytais priemonėmis siekė išreikalauti iš atsakovės šios paslaugų vartotojų duomenis. Taigi, anot teismo, „nėra pagrindo daryti išvadą, kad bylą nagrinėję teismai pažeidė proporcingumo principą ar neužtikrino teisės į nuosavybę (intelektinės nuosavybės teises) ir teisės į privatų gyvenimą gynimo <.> tinkamos pusiausvyros.“²⁷⁵

Tai viena pirmųjų bylų Lietuvoje, kurioje buvo nagrinėti intelektinės nuosavybės ir kitų pagrindinių teisių balanso paieškos klausimai. Manytina, kad ilgainiui tokių bylų turėtų vis daugėti, kartu, tikėtina, jog teismų argumentacija bus išsamesnė, visapusiškiau atskleidžianti pagrindinių „balansuojamų“ teisių turinį bei aiškesnį teisinį kvalifikavimą ir pritaikymą konkrečios bylos faktinėms aplinkybėms.

2.2.2. Santykis su pramoninės intelektinės nuosavybės objektais: patentai, prekės ženklai, dizainas

Žmogaus teisė į privatų gyvenimą iš dalies gali būti siejama su patentų teisių turėtojo ir dizaino teisių turėtojo – išradėjo ir pramoninio dizaino savininko neturtine teise į vardą. Dizainerio neturtinė teisė ir jos įtvirtinimas jau buvo aptartas. Išradėjo neturtinės teisės nėra numatytos TRIPS sutartyje, Paryžiaus Konvencija tuo tarpu pripažįsta išradėjo teisę į vardą (4ter str.). Taigi, išradėjo ir dizainerio neturtinių teisių apimtis, kaip jau ne kartą buvo pastebėta, yra siauresnė ir apimanti iš esmės tik vieną neturtinę teisę. Nežymus neturtinių teisių pasireiškimas pozityviuoju teisės aktų lygiu rodo tai, kad, priešingai nei autorių ir atlikėjų atveju, šiuose intelektinės nuosavybės objektuose – išradimo patente ir dizaine, pasireiškia mažesnis asmenybės indėlis, o tai, savo ruožtu, leidžia teigti, kad ir

²⁷⁴ *Ibid.*

²⁷⁵ *Ibid.*

konceptinių panašumų su žmogaus teise į privatą gyvenimą, kuri glaudžiai susijusi su pačiu asmeniu, yra mažiau. Visgi, dizaino, kaip intelektinės nuosavybės objekto atveju, tai tik iš dalies būtų tiesa, kadangi, kaip buvo minėta, dizaino apsaugai (ES lygiu) suteikiama ir autorių teisių apsauga. Tokiu atveju, aukščiau aptarti koncepciniai panašumai su autorių ir atlikėjų teisėmis ir teise į privatą gyvenimą gali būti taikomi ir dizaineriui, kaip autorinio kūrinio „savininkui“. Tuo tarpu prekių ženkluose, kaip intelektinės nuosavybės objektuose, kaip buvo akcentuota, nepasireiškia „kūrėjo“ asmenybė. Prekės ženklai nėra siejami su pačiu asmeniu – prekių ženklų specifika siejama su jų esmine funkcionalia paskirtimi garantuoti ženklų pažymėtos prekės ar paslaugos kilmę, tokiu atveju, negalima kalbėti ir apie sąsajas su teise į privatą gyvenimą. Manytina, jog tik dizaino, kaip intelektinės nuosavybės objekto, ginamo autorių teisės normomis atveju, galėtų kilti teisės į privataus gyvenimą ir teisės į intelektinę nuosavybę, kaip susiduriančių teisių „išorinių“ interesų derinimo klausimai (pavyzdžiui, kaip ESTT *Promusicue* prejudiciniame sprendime).

Laisvės užsiimti verslu ir teisės į duomenų apsaugą kontekste, manytina, kad tik tarp dizaino objektų, kuriems garantuojama komuliatyvi apsauga autorių teisės normų pagrindu, galėtų kilti nurodytų žmogaus teisių ir intelektinės nuosavybės teisių (teisės į dizaino objektus, kaip autorinius taikomosios dailės kūrinius) konfliktinės teisinės situacijos, kurių pagrindu reikėtų ieškoti proporcingo teisių balanso (pavyzdžiui, neteisėtai atgaminant taikomosios dalės kūrinius skaitmeniniame kontekste, kaip kad ESTT prejudiciniuose sprendimuose *Scarlet Extended*, *Netlog* ar *Bonnier Audio* nagrinėjo klausimus dėl autorinių kūrinių teisinės apsaugos ir pagrindinių žmogaus teisių teisingo balanso).

Tuo tarpu prekių ženklai, suteikiantys išimtinės teises teisių turėtojams „drausti“ komercinėje veikloje naudoti žymenį, bei patentai, suteikiantys išimtinę teisę drausti kitiems asmenims gaminti, naudoti ar atlikti kitus veiksmus be patento savininko leidimo, nėra susiję su teise į duomenų apsaugą ir šių intelektinės nuosavybės objektų apsaugos ir pagrindinių žmogaus teisių konfliktiškas susidūrimas, manytina, mažai tikėtinas. Laisvės užsiimti verslu kontekste, manytina, jog tiek iš patentų, tiek iš prekės ženklų išplaukiančios išimtinės teisės nekonfliktuoja su šia ekonomine laisve ir jos nepaneigia, kadangi išimtinių teisių turėjimas niekaip neužkerta kelio kitiems subjektams pasinaudoti laisve užsiimti verslu. Atvirkščiai, manytina, pirma, prekės ženklo užregistravimas ir išradimo patentavimas apibrėžia ir užtikrina teisinį aiškumą kitų subjektų ekonominės laisvės riboms įgyvendinti (jų neapriboja), tai yra, kad kiti subjektai žinodami, jog egzistuoja konkretus prekių ženklas ar išradimo patentas, nepažeidintų teisių turėtojų teisėtų interesų įgyvendindami žmogaus laisvę užsiimti ekonomine veikla (verslu), antra, konkurencijos

rinkoje prasme skatina aktyviau naudotis ir įgyvendinti šią laisvę (užregistruoti savo prekės ženklą ar ieškoti naujų techninių sprendimų ar kt.).

Apibendrinant, darytina išvada, jog teisių į intelektinę nuosavybę apsauga gali konfliktuoti ne tik su teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją), bet taip pat ir su tokiomis fundamentaliomis teisėmis ir laisvėmis, kaip teise į privatą gyvenimą, teise į duomenų apsaugą, laisve užsiimtu verslu. Kai kurių intelektinės nuosavybės objektų ir žmogaus teisių, tokių kaip, pavyzdžiui, patentų ir teisės į privatą gyvenimą konfliktiškas santykis mažai tikėtinas. Tuo tarpu kitų teisių atžvilgiu (pvz., teisės į dizaino apsaugą ir teisės į privataus gyvenimo apsaugą) atsiranda konfliktuojančių, pagal teismų kvalifikaciją lygių, teisių balanso paieškos „rizika“. Ši „rizika“ teismų išsprendžiama „sveriant“ konkuruojančius interesus ir priimant konkrečiai faktinei situacijai proporcingą sprendimą. Kaip buvo matyti aptartų bylų kontekste, teisei į privatą gyvenimą, teisei į duomenų apsaugą, laisvei užsiimti verslu, skirtingai nei EŽTT *Ashby Donald* ir *Neij ir Sunde* bylose, buvo suteiktas prioritetas prieš intelektinės nuosavybės teisių turėtojų interesus.

3. Teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių derinimo perspektyvos ateityje

Konfliktiškas santykis tarp teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių įgyvendinimo, kaip parodė analizuota teismų praktika, sprendžiamas derinant konkuruojančius lygiaverčius, iš pagrindinių žmogaus teisių kylančius, interesus. Intelektinės nuosavybės teisių (ypatingai tokių objektų, kurie nesuteikia neturtinių teisių ir jų apsaugos teisių turėtojams) priskirimas prie žmogaus teisių statusą turinčių teisių, manytina, nėra konceptualiai objektyviai pateisintinas, tačiau tokia praktika tiek EŽTT, tiek ESTT, tiek ir, kaip buvo atkreiptas dėmesys, nacionalinių valstybių teismų praktikoje pradeda „išsiskirti“. Atsižvelgiant į tai, toliau tampa aktualus klausimas, ne kaip paneigti ar „išstumti“ teisės į intelektinę nuosavybę vietą žmogaus teisių sistemoje, o kaip, turint omenyje teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių konceptualų netapatumą ir egzistuojančią teismų poziciją tokių ginčų srityje, labiau užtikrinti būtent prigimtinių (natūralių) žmogaus teisių apsaugą.

Iš esmės, manytina, tai jau pamažu netiesiogiai daroma. Kaip parodė EŽTT *Ashby Donald* ir *Neij ir Sunde* bylos autorių teisių ir teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) kontekste, pirma, yra pripažįstamas konfliktuojantis šių teisių pobūdis, tai yra intelektinės nuosavybės apsauga įsikiša į prigimtines teisės į saviraiškos laisvę įgyvendinimą. Antra, teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) argumentas gali būti pasitelkiamas net ir tada, kai nėra įstatyme numatyto konkretaus turtinių teisių apribojimo, kuriuo galima būtų konkrečioje situacijoje pasiremti. Tai suteikia naują interesų derinimo perspektyvą, kadangi besinaudojantieji intelektinės veiklos rezultatais nėra apriboti *numerus clausus* principu grindžiamais turtinių teisių apribojimais, kartu tokiu būdu pripažįstama, jog (analizuotų) prigimtinių žmogaus teisių, nors šios ir nėra absoliučios ir gali būti apribotos, apsaugai turi būti suteikiamos didesnės garantijos. Lietuvoje, kaip buvo minėta, teismai taip pat atsižvelgia į EŽTT formuojamą praktiką, nurodydami, kad teisės į saviraiškos laisvę ribojimai autorių teisių pagrindu turi būti suderinti su saviraiškos laisvės ribojimo sąlygomis (ir būti proporcingi). Šioje byloje LAT iš naujo grąžindamas bylą nurodė, jog teismai vertindami priteistinos kompensacijos dydį turi atsižvelgti į „išaiškinimus, susijusius su visuomenės teise į informaciją, saviraiškos laisvę ir jos ribojimo sąlygomis“.²⁷⁶ Prigimtinių teisių, ypač saviraiškos laisvės ir jos ribojimo sąlygų, tinkamo užtikrinimo akcentavimas leidžia teigti įsivyraujančią naują perspektyvą,

²⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.

derinant autorių (o ir gretutinių teisių subjektų) teisių turėtojų ir visuomenės interesus, pastarųjų apsaugai skiriant didesnę dėmesį.

Kartu šių bylų kontekste, kaip jau buvo akcentuota, pritartina doktrinoje išsakytai pozicijai dėl vienos iš trijų pakopų testo sąlygos – apribojimai galimi tik specialiais įstatyme numatytais atvejais – atsisakymo. Manytina, kad šios sąlygos palikimas nebėra objektyviai pateisinamas ir atsisakymas yra būtinas. Minėtą sąlygą iš esmės galima interpretuoti kaip teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) apribojimą intelektualės nuosavybės teisių pagrindu. Tai, manytina, nėra teisinga, turint omeny, intelektualės nuosavybės ir žmogaus teisių netapatumą, nors ir pastarasis nėra pripažįstamas teismų. Tačiau egzistuoja teisinis argumentas netiesiogiai suformuotas paties EŽTT – pasinaudojimas teise į saviraiškos laisvę nėra priklausomas nuo įstatymuose įtvirtintų turtinių teisių apribojimų, tuo tarpu intelektualės nuosavybės teisių gynimas įsikiša į saviraiškos laisvės įgyvendinimą. Kitais žodžiais tariant, tai ar bus numatytas konkretus apribojimas, ar ne, asmuo turi teisę įgyvendinti teisę į saviraiškos laisvę, naudodamas konkretų intelektualės nuosavybės rezultatą, o tai, ar toks saviraiškos laisvės įgyvendinimas galėtų būti apribotas, siekiant apginti intelektualės nuosavybės teisių turėtojų interesus, priklauso nuo saviraiškos laisvės apribojimo sąlygų išpildymo, kurį turi vertinti teismas. Taigi, nebelieka būtinumo teisiškai reglamentuoti, jog tik specialiais įstatyme numatytais atvejais galima būtų pasinaudoti intelektualės veiklos rezultatais.

Kitas aspektas dėl interesų derinimo yra jau numatytų apribojimų interpretavimas. Kaip buvo atkreiptas dėmesys ESTT *Deckmyn* bylos kontekste, Direktyvoje numatytas turtinių teisių apribojimas parodijai yra grindžiamas teise į saviraiškos laisvę. Tuo tarpu LAT sprendime dėl parodijos apribojimo yra iš esmės nurodęs, jog visas apribojimų institutas yra grindžiamas konstitucinėmis vertybėmis (žmogaus teise į saviraiškos laisvę (teise į informaciją) ir šių teisių apsaugos įgyvendinimo galimybe²⁷⁷), todėl siauras apribojimų interpretavimas galėtų užkirsti kelią tokių teisių įgyvendinimui. Taigi, manytina, jog jau egzistuojantys turtinių teisių apribojimai turėtų būti vertinimi liberaliau ir iš žmogaus teisių apsaugos perspektyvos, pirmiausia atsižvelgiant ne į intelektualės nuosavybės teisių turėtojų, o į naudotojų interesus, grindžiamus prigimtinėmis žmogaus teisėmis. Toks minimalus konfrontuojančių teisių derinimas leistų labiau užtikrinti prigimtinių (natūralių) žmogaus teisių įgyvendinimą, taip kartu būtų išspręsta viena iš dabar egzistuojančių teisinių problemų teisės į intelektualę nuosavybę ir žmogaus teisių įgyvendinimo kontekste.

²⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Šiaulių naujienos“ v. „Šiaulių kraštas“, Nr. 3K-3-214/2009

IŠVADOS

1. Išanalizavus konceptualius intelektinės nuosavybės apsaugos ir žmogaus teisių apsaugos pagrindus teigtina, jog egzistuoja konceptualūs skirtumai, neleidžiantys visiškai sutapatinti teisių į intelektinę nuosavybę ir prigimtinių žmogaus teisių. Skirtingai nei laikinos, perleidžiamos intelektinės nuosavybės teisės, kurių apsauga dėl teritorialumo principo pasireiškimo yra konkrečios valstybės valioje, žmogaus teisės esančios universalios, prigimtinės teisės, egzistuojančios *ipso facto* – nepriklausomai nuo valstybės valios, yra neatskiriamai susijusios su asmeniu, nedalomos ir neperleidžiamos, todėl, manytina, teisės į intelektinę nuosavybę traktavimas kaip žmogaus teisės negali būti visiškai objektyviai pagrįstas.
2. Tiek EŽTT praktikoje, tiek ESTT praktikoje teisės į intelektinę nuosavybę yra ginamos teisės į nuosavybę nuostata, taip iš esmės bendrai teisei į intelektinę nuosavybę suteikiant žmogaus teisių statusą. Teigtina, jog tokia teismų pozicija nėra visiškai pagrįsta, kadangi tik kai kurie intelektinės nuosavybės objektai ir jų suteikiamos teisės, tokie kaip autoriniai kūriniai, atlikėjų atikimai, patentai, dizainas turi konceptualių sąsajų su žmogaus teisėmis būdingais bruožais, tačiau ir minimalių koncepcinių panašumų egzistavimas objektyvai neleidžia teigti teisių į intelektinę nuosavybę ir žmogaus teisių visiško tapatumo.
3. Egzistuoja konfliktiškas santykių pobūdis tarp teisių į intelektinę nuosavybę gynimo ir prigimtinių žmogaus teisių apsaugos įgyvendinimo. EŽTT, taip pat ir ESTT praktika rodo, jog ieškant balanso tarp konkuruojančių teisių, teisės į intelektinę nuosavybę ir prigimtinės žmogaus teisės yra traktuojamos vienodai. Vertinant iš žmogaus teisių apsaugos perspektyvos, tokia praktika kritikuotina, kadangi gali atsirasti rizika „iškreiptam“ interesų balansui ir prigimtinių (natūralių) žmogaus teisių apaugos neužtikrinimui.
4. Atsižvelgiant į aktualius teismų sprendimus, kuriuose pripažįstama, jog turtinių teisių apribojimai autorių teisių srityje yra grindžiami žmogaus teisių apsaugos įgyvendinimo užtikrinimu, siūlytina turtinių teisių apribojimus (autorių teisių, gretutinių teisių ir pramoninio dizaino srityje) aiškinti iš žmogaus teisių apsaugos ir turtinių teisių apribojimų naudotojo perspektyvos – plačiai, taip, kad būtų galima įgyvendinti tuos tikslus, kurių užtikrinimui turtinių teisių apribojimai yra numatyti. Siauras apribojimų aiškinimas, manytina, galėtų pažeisti prigimtines žmogaus teises.

5. Pritartina doktrinoje keliamam klausimui dėl trijų pakopų testo pirmosios sąlygos, tai yra, jog turtinių teisių apribojimai galimi tik specialiais įstatymo nustatytais atvejais, galimo atsisakymo. Manytina, kad, pirma, tokios sąlygos egzistavimas yra konceptualiai neteisingas, nes apriboja prigimtinių (natūralių) žmogaus teisių įgyvendinimą; antra, tokio atsisakymo būtinumą patvirtina aktuali EŽTT teismų praktika, kurioje teisių į intelektinę nuosavybę gynimas pripažįstamas kaip įsikišantis į teisės į saviraiškos laisvę (teisės į informaciją) įgyvendinimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. Norminiai teisės aktai:

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių apsaugos įstatymas. *Valstybės Žinios*, 1999.
3. Lietuvos Respublikos prekių ženklų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 92-2844.
4. Lietuvos Respublikos dizaino įstatymas. *Vastybės žinios*, 2002, Nr. 112-4980.
5. Lietuvos Respublikos patentų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 8-120.

Tarptautiniai teisės aktai

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-987.
2. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497.
3. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290.
4. Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 40-988.
5. Paryžiaus konvencija dėl pramoninės nuosavybės saugojimo. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 75-1796.
6. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos autorių teisių sutartis. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1060.
7. Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos atlikimų ir fonogramų sutartis. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 95-2970.
8. 1994 m. Sutartis dėl intelektinės nuosavybės teisių aspektų, susijusių su prekyba (TRIPS), 1C priedasprie Pasaulio prekybos organizacijos steigimo sutarties. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 46-1620.
9. Konvencija dėl asmenų apsaugos ryšium su asmens duomenų automatizuotu tvarkymu (ETS Nr. 108). *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 32-1059.
10. U.N. Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 17: *The Right of Everyone to Benefit from the Protection of the Moral and Material Interests Resulting from Any Scientific, Literary or Artistic Production of Which He Is the Author (article 15, paragraph 1(c), of the Covenant)*, U.N. Doc. E/C.12/GC/17, 2005.

Europos Sąjungos teisės aktai

1. 2001 m. gegužės 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2001/29/EB dėl autorių teisių ir gretutinių teisių informacinėje visuomenėje tam tikrų aspektų suderinimo.
2. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2004/48/EB dėl intelektinės nuosavybės teisių gynimo.
3. 1995 m. gruodžio 13 d. Komisijos reglamentas (EB) Nr. 2868/95 skirtas įgyvendinti Tarybos reglamentą (EB) Nr. 40/94 dėl Bendrijos prekių ženklo.
4. 2009 m. vasario 26 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 207/2009 dėl Bendrijos prekių ženklo.
5. 2015 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2015/2424, kuriuo iš dalies keičiamas Tarybos reglamentas (EB) Nr. 207/2009 dėl Bendrijos prekių ženklo ir Komisijos reglamentas (EB) Nr. 2868/95.
6. 2001 m. gruodžio 12 d. Tarybos Reglamentas (EB) Nr.6/2002 dėl Bendrijos dizaino.
7. Europos Sąjungos sutartis. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/pol/pdf/consolidated-treaties_lt.pdf>.
8. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:LT:PDF>>.

Užsienio valstybių teisės aktai

1. 1958 m. Prancūzijos Konstitucija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions>>.
2. Jungtinių Amerikos Valstijų autorių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-15] <http://ocw.mit.edu/courses/electrical-engineering-and-computer-science/6-912-introduction-to-copyright-law-january-iap-2006/readings/copyright_law.pdf>.
3. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/constitution>>.
4. Nyderlandų autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.quirijnmeijnen.nl/2015/05/copyright-law-of-netherlands-copyright.html>>.
5. Prancūzijos intelektinės nuosavybės kodeksas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations>>.

6. Vokietijos dizaino įstatymas. [interaktyvus].[žiūrėta 2016-02-05]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-iminternet.de/englisch_geschmmg/englisch_geschmmg.html#p0045..
7. Vokietijos Pagrindinis įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-02-08]]. Prieiga per internetą: https://www.bundestag.de/blob/284870/ce0d03414872b427e57fccb703634dcd/basic_law-data.pdf
8. Vokietijos prekių ženklų įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-iminternet.de/englisch_markeng/englisch_markeng.html#p0047>.
9. Vokietijos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: https://www.gesetze-iminternet.de/englisch_urhg/englisch_urhg.html>.
10. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-10]. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions>>.

II. Specialioji literatūra

1. MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. I tomas. Vilnius: Justitia, 2008.
2. MIZARAS, Vytautas. *Autorių teisė*. II tomas. Vilnius: Justitia, 2009.
3. ŽILINSKAS, V., KASPERAVIČIUS, P., KIŠKIS, M. *Intelektinė nuosavybė ir jos teisinė apsauga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007.
4. FREEMAN, Michael. *Human Rights*. Polity Press, 2011.
5. GEIGER, Christophe. *Research handbook on human rights and intellectual property*. UK, Northampton: Edward Elgar publishing, 2015.
6. ARLAUSKAS, Saulius; PETRĖNAITĖ, Daiva. Laisvės principas demokratinės valstybės teisėje. *Jurisprudencija*, 2013, Nr. 20(2), p. 407-428.
7. BAYEFISKY, Rachel. Dignity, Honour, and Human Rights. Kant's perspective. *Political Theory*, 2013, Vol. 41(6), p. 809-837.
8. BEITER, Klaus D. The right to property and the protection of interests in intellectual property - a human rights perspective on the European Court of Human Rights' decision in *Anheuser-Busch Inc v Portugal*. *International Review of Intellectual Property and Competition Law*, 2008, Vol. 39(6), p. 714-721.
9. BENDOR, Ariel L; SACHS, Michael. Human Dignity as a Constitutional Concept in Germany and in Israel. *Israel Law Review*, 2011, Vol. 44, p. 1-47.

10. BLINSTUBRIS, Tomas. Kai kurie konstitucinės prigrūntinės teisės interpretavimo aspektai vadovaujantis tomistinė koncepcija. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 9(111), p. 116-124.
11. BURKHART, Goebel. Trademarks as fundamental rights – Europe. *The Law Journal of the International Trademark Association*, 2009, Vol. 99, No. 4, p. 931-955.
12. DENICOLA, Robert. Copyright and Free Speech: Constitutional Limitations on the Protection of Expression. *California Law Review*, 1980, Vol. 67, No. 2, p. 283-316.
13. DERCLAYE, Estelle; TAYLOR, Tim. Happy IP: replacing the law and economics justification for intellectual property rights with a well-being approach. *European Intellectual Property Review*, 2015, No. 37(4), p. 197-209.
14. DIBBLE, William. Justifying Intellectual Property. *University College London Jurisprudence Review*, 1994, No. 1, p. 74-88.
15. DUTFIELD, Graham. Collective Invention and Patent Law Individualism: Origins and Functions of the Inventor’s Right of Attribution. *The WIPO Journal*, 2013, Issue 1, p. 25-34.
16. FERROZ, Ali. Technical Speech: Patents, Expert Knowledge, and the First Amendment. *Minnesota Journal of Law, Science & Technology*, 2016, Vol. 17(1), p. 278-345.
17. FISHER, W. Theories of Intellectual Property [interaktyvus]. Harvard, 2000 [žiūrėta 2016-02-01]. Prieiga per internetą: <<http://www.law.harvard.edu/faculty/tfisher/iptheory.html>>.
18. FITZGERALD, Brian F. Theoretical underpinning of intellectual property : "I am a pragmatist but theory is my rhetoric". *The Canadian Journal of Law and Jurisprudence*, 2003, Nr. 16(2), p. 179-278.
19. GAITA, Katerina; CHRISTIE, Andrew F. .Principle or compromise? Understanding the original thinking behind statutory licence and levy schemes for private copying. *Intellectual Property Quarterly*, 2004, No. 4, p. 1-34.
20. GEIGER, Christophe. Trade Marks and Freedom of Expression - The Proportionality of Criticism. *International Review of Industrial Property and Copyright Law*. January, 2007, No. 38(3), p. 317-327.
21. GOETSCH, Charles C. Parody as free speech - the replacemenet of the fair use doctrine by first amendment protection. *W. NEW ENG. L. REV*, 1980, Vol. 3(1), 39, p. 39-66.

22. KANNING, Michael A. A Philosophical Analysis of Intellectual Property: In Defense of Instrumentalism. *Graduate Theses and Dissertations, University of South Florida*, 2012, p. 1-58.
23. KINLEY, David. Human Rights Fundamentalisms. *Sydney Law Review*, 2007, Vol. 29, No. 4, p. 545-575.
24. KIŠKIS, Mindaugas. Intelektinės nuosavybės teisių doktrinos. *Teisė*, 2009, Nr. 73, p. 24-37.
25. MENDIS, Dinusha; KRETSCHMER Martin. The Treatment of Parodies under Copyright Law in Seven Jurisdictions: A Comparative Review of the Underlying Principles. *IPO*, 2013, p. 1-92.
26. MIZARAS, Vytautas. Intelektinės nuosavybės teisės klausimai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3), p. 1111-1130.
27. MIZARAS, Vytautas. Teisė į intelektinę nuosavybę žmogaus teisių sistemoje. In *Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas*. Mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto doc. Dr. Alfonso Vileitos septyniasdešimtmečiui, medžiaga. Vilnius: Justitia, 2001, p. 114-128.
28. OKEDIJI, Ruth. Givers, Takers, and Other Kinds of Users: A Fair Use Doctrine for Cyberspace, *Florida Law Review*, 2001, Vol. 53, p. 108-182.
29. PEUKERT, Alexander. Territoriality and Extraterritoriality in Intellectual Property Law. *Leiden/Boston: Brill Academic Publishing*, 2012, p. 189-228.
30. PINO, Giorgio. The Place of Legal Positivism in Contemporary Constitutional States. *Law and Philosophy*, 1999, Vol. 18, No. 5, p. 513-537.
31. PRABHAKAR, Singh. From 'Narcissistic' Positive International Law to 'Universal' Natural International Law: The Dialectics of 'Absentee Colonialism'. *African Journal of International and Comparative Law*, 2008, Vol. 16, No. 1, p. 56-82.
32. RUBENFELD, Jed. The Freedom of Imagination: Copyright's Constitutionality. *Yale law Journal*, 2002, Vol.1, p. 1-60.
33. SHAVER, Lea. The Right to Science and Culture. *Wisconsin Law Review* 2010, No. 1, p. 121-184.
34. STRAUMANN, Benjamin. Early modern sovereignty and its limits. *Theoretical Inquiries in Law*, 2015, Vol.16, No. 2, p. 423-446.
35. ZEMER, Lior. On the Value of Copyright Theory. *Intellectual Property Quarterly*, 2006, p. 1-23.

III. Praktinė medžiaga:

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2002 m. lapkričio 12 d. *Arsenal Football Club* C-70/10, EU:C:2002:651.
2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2003 m. liepos 10 d. sprendimas *Booker Aquaculture, Hydro Seafood* C-20/00 ir C-64/00, EU:C:2003:397.
3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2004 m. rugsėjo 9 d. *Spain and Finland v Parliament and Council* C-184/02, EU:C:2004:497.
4. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2005 m. gegužės 12 d. sprendimas *Friuli-Venezia Giulia ir ERSA* C-347/03, EU:C:2005:285.
5. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2005 m. liepos 12 d. sprendimas *Alliance for Natural Health* C-154/04 ir C-155/04, EU:C:2005:199.
6. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2006 m. rugsėjo 12 d. sprendimas *Laserdisken* C-479/04, EU:C:2006:549..
7. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2008 m. sausio 29 d. *Promusicae* C-275/06, EU:C:2008:54.
8. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2010 m. lapkričio 9 d. *Volker und Markus Schecke ir Eifert* C-92/09, EU:C:2011:771.
9. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. lapkričio 24 d. *Scarlet Extended* C-70/10, EU:C:2011:771..
10. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2011 m. liepos 12 d. *L'Oréal ir kiti* C-324/09, EU:C:2011:474.
11. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 9 d. sprendimas *Martin Luksan* C-277/10, EU:C:2012:65.
12. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. vasario 16 d. *SABAM* C-360/10, EU:C:2012:85.
13. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2012 m. balandžio 19 d. *Bonnier Audio ir kiti* C-461/10, EU:C:2012:219.
14. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. kovo 27 d. sprendimas *UPC Telekabel Wien* C-314/12, EU:C:2014:192.
15. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. rugsėjo 3d. *Deckmyn ir Vrijheidsfonds* C-201/13, EU:C:2014:2132.
16. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2014 m. lapkričio 5 d. *Mayaleh v Council* T-307/12, EU:T:2014:926.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1982 m. rugsėjo 23 d. sprendimas *Sporrong ir Lönnroth prieš Švediją* byloje, Nr. 7152/75.
2. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1997 m. liepos 26 d. sprendimas *Oberschlick prieš Austriją* byloje, Nr. 20834/92.
3. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. lapkričio 25 d. sprendimas *Nilsen ir Johnsen prieš Norvegiją* byloje, Nr. 23118/93.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę* byloje, Nr. 2346/02.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2005 m. liepos 5 d. sprendimas *Melnychuk prieš Ukrainą*, byloje Nr. 28743/03.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2007 m. sausio 11 d. sprendimas *Anheuser-busch inc. prieš Portugaliją* byloje, Nr. 73049/01.
7. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2008 m. gruodžio 04 d. sprendimas *S. ir Mapper prieš Jungtines Karalystes* byloje, Nr. 30566/04..
8. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2009 m. balandžio 09 d. sprendimas *A prieš Norvegiją* byloje Nr. 28070/06.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. sausio 10 d. sprendimas *Ashby Donald ir kiti prieš Prancūziją* byloje, Nr. 36769/08.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. vasario 19 d. sprendimas *Neij and Sunde Kolmisoppi prieš Švediją* byloje, Nr. 40397/12.
11. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2013 m. rugsėjo 19 d. sprendimas *Von Hannover prieš Vokietiją* byloje, 8772/10.
12. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2001 m. kovo 29 d. sprendimas *Thoma prieš Liuksemburgą* byloje, Nr.38432/97.
13. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2002 m. vasario 26 d. sprendimas *Dichand ir kiti prieš Austriją* byloje, Nr. 29271/95.
14. 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas *Maronek prieš Slovakiją* byloje, Nr. 32686/96.

Europos Žmogaus Teisių Komisijos sprendimai

1. Europos Žmogaus Teisių komisija. 1990 m. lapkričio 4 d. sprendimas *SmithKline & French Labs. Ltd. prieš Nyderlandus* byloje, Nr. 12633/8.
2. Europos Žmogaus Teisių Komisija. 1979 m. gruodžio 7 d. sprendimas *Handyside prieš Jungtines Karalystes* byloje, Nr. 5493/72.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. liepos 5 d. nutarimas.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 9 d. nutarimas.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 27 d. nutarimas.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. balandžio 29 d. nutarimas.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 6 d. nutarimas.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo nutarimai

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2009 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Šiaulių naujienos“ v. „Šiaulių kraštas“, Nr. 3K-3-214/2009.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2015 m. birželio 12 d. nutartis civilinėje byloje UAB „15min“ v. UAB „Lrytas“, Nr. 3K-3-388-313/2015.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija. 2016 m. sausio 6 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Daedalic Entertainment“ v. UAB „Cgates“, Nr. e3K-3-52-687/2016.

Užsienio valstybių teismų sprendimai

1. United Drug Co. v. Theodore Rectanus CO.248 U.S. 1912. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/248/90#writing-type-1-PITNEY>.
2. Berlin v. E C Publications Inc, 329 F.2d 541, 1964. [interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-18]. Prieiga per internetą: <http://openjurist.org/329/f2d/541/berlin-v-e-c-publications-inc>.

3. Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc., 510 U.S. 569 (1994).[interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-15]. Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/569/case.html>>.
4. ELDRED V. ASHCROFT (01-618) 537 U.S. 186, 2003.[interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/supct/html/01-618.ZS.html>>.
5. Fogerty v. Fantasy, Inc., 114 S. Ct. 1023 (1994). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per: <<https://www.law.cornell.edu/supct/html/92-1750.ZO.html>>.
6. Harper & Row v. Nation Enterprises 471 U.S. 539, 1985.[interaktyvus]. [žiūrėta 2016-03-17]. Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/471/539/case.html>>.
7. MAZER v. STEIN, 347 U.S. 201 (1954). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-28]. Prieiga per: <https://www.law.cornell.edu/copyright/cases/347_US_201.htm>.
8. Prestonettes, Inc. v. Coty 264 U.S. 359 (1924). [Interaktyvus, žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/264/359/case.html>>.

IV. Kita praktinė medžiaga:

1. Neprivalomas Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos straipsnių išaiškinimas. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-20]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/04473_en.pdf>.
2. Pasaulinės prekybos organizacijos puslapis. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-16]. Prieiga per internetą: <https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm>.
3. Tarptautinio ekonominio, socialinio ir kultūrinio teisių pakto valstybės narės. [Interaktyvus, žiūrėta 2016-02-11] Prieiga per internetą. <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3&chapter=4&lang=en>.

SANTRAUKA

Teisių į intelektinę nuosavybę gynimas ir žmogaus teisių apsauga: balanso paieška

Magistro darbe analizuojami teisių į intelektinę nuosavybę gynimo ir žmogaus teisių apsaugos balanso paieškos klausimai. Siekiant atskleisti dabartiniu metu egzistuojantį skirtingų teisių derinimą, darbe analizuojamas intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių tarpusavio santykis. Santykis atskleidžiamas per filosofinę-teorinę prizmę, analizuojant šių institutų apsaugos konceptualų pagrindimą. Prieinama išvados, jog egzistuoja konceptualūs intelektinės nuosavybės ir žmogaus teisių skirtumai, neleidžiantys visiškai sutapatinti šių teisių. Santykis išryškkinimas ir pozityviosios teisės šaltinių kontekste, atskleidžiant tai, jog tarp skirtingų tarptautinių žmogaus teisių sutarčių egzistuoja ne vienodas intelektinės nuosavybės kaip žmogaus teisės statusą turinčios teisės traktavimas.

Teisių į intelektinę nuosavybę gynimo ir žmogaus teisių apsaugos tarpusavio santykio pasireiškimo bei teisių derinimo klausimai, remiantis Europos regioninių žmogaus teisių teismų, taip pat ir nacionalinių teismų praktika, analizuojami per autorių teisių ir gretutinių teisių institutą ir šio santykį su tokioms fundamentaliomis prigimtinėmis žmogaus teisėmis, kaip teise į saviraiškos laisvę, teise į informaciją. Minėtas santykis analizuojamas bendrojoje žmogaus teisių apsaugos sistemoje, taip pat lyginamosios analizės būdu atskleidžiamas per vidinį autorių turtinių teisių ir gretutinių subjektų turtinių teisių apribojimo institutą. Balanso paieškos klausimai bendroje žmogaus teisių sistemoje taip pat analizuojami tarp autorių teisių ir gretutinių teisių bei tokių teisių ir laisvių, kaip teisės į privatų gyvenimą, teisės į duomenų apsaugą, laisvės užsiimti verslu. Visų minėtų žmogaus teisių santykis analizuojamas taip pat ir su pramoninės intelektinės nuosavybės objektais, tokiais kaip prekės ženklai, patentai, pramoninis dizainas.

Magistro darbe atskleidžiamas skirtingų žmogaus teisių santykis su skirtingais intelektinės nuosavybės objektais, teisių derinimo specifika teismuose, taip pat išryškkinami teisių derinimo probleminiai aspektai.

SUMMARY

Protection of Rights to Intellectual Property and Protection of Human Rights: Search of Balance

The following master's thesis analyses the issues of the balance between the protection of intellectual property rights and human rights. In pursuance of disclosing the current coordination of distinct rights, the interrelation of intellectual property rights and human rights is being analysed. The relation is revealed within philosophical-theoretical approach, while analysing the conceptual justification of these institutes. The reached conclusion is that the conceptual differences of intellectual property rights and human rights do exist, and they do not allow equating these rights. The relation is exposed in sources of positive law as well, revealing that there exists uneven approach to intellectual property as a human right in different international human rights instruments.

The questions of the interrelating manifestation of the protection of intellectual property rights and human rights, also coordination of these rights are being analysed in master's thesis. On the basis of the jurisprudence of the European region courts of human rights, the analysis focuses on the author's rights and neighbouring rights institute and its relation with such fundamental natural human rights like the right to freedom of expression, right to information. The said relation is analysed in overall human rights system. Also, with comparative analysis, this relation is disclosed within the institute of internal limitations of author's rights and neighbouring subjects' rights. The issues of searching of balance in the overall system of human rights is also analysed in between the authors rights and neighbouring rights, and any others rights, such as the right to private life, the right to data protection, the right to do business. The relation with all the mentioned human rights is also analysed within the objects of industrial intellectual property, such as trademarks, patents, industrial design.

Master's thesis reveals different relations between distinct human rights and the separate objects of intellectual property rights, and specifics of coordination in courts; also, the problematic aspects of coordination between rights are exposed.